

Бош муҳаррир:

Гаффор ҲОТАМ

Таҳрир ҳайъати:

Носир МУҲАММАД—
масъул котиб
Абдул ЖАЛИЛ
Абдул Ғани ЖУМА
Эркин НАЗАР (Амрико)
Алишер ИБОДИНОВ
Шаҳодат ИСАХОНОВА
Еуз ОҚПИНАР (Туркия)
Тўхтамурод РУСТАМ
Усмон ТУРКОЙ (Англия)
Темур ХҲҲЖА (Олмония)
Аббос САИД
Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ
Собир УНАР
Яшар ҚОСИМ
Шодиқул ҲАМРОЕВ

**Жамоатчилик кенгаши
раиси:**

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Файзуллахон АКРАМОВ
Эркин ЙУЛДОШЕВ
Одил ЕҚУБОВ
Келдиёр ИСРОИЛОВ
Жамол КАМОЛ
Абдусайд КУЧИМОВ
Абдулқосим МАМАРАСУЛОВ
Низомиддин МАҲМУДОВ
Тўра МИРЗО
Темурхон МУХТОРОВ
Убайдулло ОМОНОВ
Адҳамжон ОРЗИМАТОВ
Муҳаммад ОЧИЛ
Пирмат ШЕРМУҲАМЕДОВ
ШУКРУЛЛО
Абдуқодир ЭРГАШЕВ
Ҳабибулло Саид ҒАНИ
Ғайбулла ҲОШИМОВ

Ёшларнинг

Ёшларнинг адабий, ижтимоий

Муассислар:

Ўзбекистон

Ешлар

Иттифоқи

Марказий

Кўмитаси ва

Ўзбекистон

Езувчилар

уюшмаси

Мундарижа**НАСР**

Одил Ғубов. Музқаймоқ. Ҳикоя	6
Шодиқул Ҳамроев. Кўк кўл. Ҳикоя	22

жўрнали

124/июл — август
1982 йилдан чиқа бошлаган

НАЗМ

Усмон Қўчқор. Шеърлар	4
Йўлдош Эшбек. Шеърлар	12
Қутлибека. Шеърлар	20
Чўлпон Эргаш. Раҳмон васвас. Драматик дoston	40
Хориждаги ҳаммиллатлар. Ватан ишқи надир?	48

МАҚОЛАНАВИСЛИК

Рўзи Назар	2
Миразиз Аъзам. Шаҳобиддин Яссавий билан суҳбат	33
Муштарийлар дил рози. Қамоқ орти уқубатлари	37
Муҳаммад Исмоил. Ҳаёт мазмуни	42
Эрих Кемпка. «Адолф Гитлери ўзим ёққанман»	45
Шоннёз Дониёров. «Сўнгги қалъа»нинг олиними	50
Оила сирлари	56

АДАБИЙ ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК

Дастурдан кўнглим тўлмади	14
Адабиётдан сабоқлар. Абдулла Орипов	16
Низомиддин Маҳмуд. Миллатнинг ўзлиги — тил	35

НИГОҲ

Турсун Али Муҳаммад. Полвоннома	59
Пеле. Футбол менинг ҳаётим	62
Илҳом Иброҳимов	64
Муҳаббатнома. «Кўзларинг чеҳрангни ёритар эди»	66
Раймонд Моуди. Ўлимдан кейинги ҳаёт	68
Муштарийларга мактуб. Ҳамдам бўлдик сиз билан	75
Майкл Жексон исми «юлдуз»	77

Муассавир: Ғ. Алимов
Техник муҳаррир: Р. Жумаев
Мусаҳҳих: М. Турсунова

Босмахонага 29.05.92 да топширилди
Босишга 17.07.92. да рухсат берилди.
Қоғоз формати 84×108¹/₁₆.
Шартли босма табақ — 8,4
Нашриёт ҳисоб босма табағи 12,1.
100000 нусхада чоп этилади.
Буюртма № 611.
Баҳоси 10 сўм
Жўрналдан кўчириб босилганда
«Ешлик»дан олинди, деб изоҳланиши
шарт.

Манзилимиз: 700113, Тошкент,
Қатортол кўчаси, 60-уй.

Телефонлар:
Бош муҳаррир — 78-49-83.
Бош муҳаррир ўринбосари — 78-49-83.
Масъул котиб — 78-97-07.
Наср бўлими — 78-97-58.
Назм бўлими — 78-94-05
Мақоланавислик, адабий танқид
ва санъат бўлими — 78-17-47.
Фотомуҳбир — 78-97-58.

Тошкент, «Камалак» нашриёт матбаа
бирлашмаси. Ўзбекистон
Республикаси «Шарқ» нашриёт —
матбаачилик концернининг
босмахонаси.

© «Ешлик» № 7—8, 1992.

ХОРИЖДАГИ ҲАММИЛЛАТЛАР

Рўзи Назар:

РУМ БИР КУНДА

БИНО БЎЛМАГАН...

Рўзи НАЗАРОВ—Марғилон шахрида туғилган. Ҳозир Америкода истиқомат қилади. «Амрико овози» радиостантсиясида, Колумбия дорилфунунида, Пентагонда хизмат қилган. Ғаройиб тақдирли киши. У бошидан кечирган фавқулодда ҳодисалар, ҳаёт йўли кешмишган аломат шахслар ҳақида навбатдаги сонларнинг бирида ҳикоя қилиш ниятимиз бор.

Едингиздадир, бундан бир йилча муқаддам Истиқлол эълон қилинган ва шунда у кимгадир оддий-одатий ҳол каби туюлган, бироқ... Сиз ўйлаб кўрганмисиз сира, шунда кимдир бу дарак таъсирида япроқдек титраб кетганлигини, кўзда ёш билан у дераза олдида бориб, ҳижрон янглиғ тўшалиб ётган уфқ ортига, она диёрини кўрмоқ истаган каби олис-олисларга кўз тикканлигини ва ҳаёлан Сизни қучиб, астойдил муборакбод этганлигини?!

У Сизнинг ҳаммиллатингиз, шу рўйи заминга тариқдай сочилиб кетган қавмингиз, қариндошингиз...

Вали Қажумхон, Боймирза Ҳайит...

У — Рўзи Назар эди...

— Хорижда ҳам милён-милён ҳаммиллатлар яшайдики, аслида уларнинг бирортаси ҳам бесабаб Ватанни тарк этишмаган. Биз ўтган йиллар мобайнида ҳижрон дилимизни тилка-пора этганлиги, сарсон-саргардонлик, бошимизга тушган турфа кулфат ва тазйиқлар, таъна-маломатлар ҳақида сўз айтар бўлсак, мунгли бир адоқсиз дostonга айланади, аммо бунга ҳожат бормикин ҳозир? Бироқ шу ёруғ кунларга етиб кела олмаган, хокипоки она юртдан жуда олис ўлкаларда қолиб кетган азизлар ҳаққи бир ҳикматдан Сизни огоҳ этай, токи марҳумларнинг безовта руҳлари таскин топсинлар: улар сўнгги дамга қадар бир мужда кутиб, сарҳадлар оша ушбу

маконга кўз тикиб ўтдилар, охирги нафаси чиқар чоғда ҳам: «У-ў, Ватан!» дея армон билан нидо қилдилар, икки кўзи орқасида, унга илҳақ, интизор оламдан ўтдилар. Сиз шунга ишонинг!

Хориждаги ҳаммиллатлар Сиз каби Ватанни очик кўз билан севадилар, киндик қони томган заминнинг чангу ғуборини кўзга тўтиё биладилар. Неданки айри тушса, инсонга шу азиз бўлганлиги учун эмас, йўқ, қон-қонимизга сингиб кетган азалий бир ақида мавжудки, унга кўра қисматни Ватансиз тасаввур этиш ҳеч мумкин эмас. Уни тутқин ҳолида кўриш ва шунга чидаб, аламингни ичингга ютиб яшаш ўлимдан минг чандон оғирдир.

Уқсиб-ўқсиб йиғладим мен,

Мисли тил билмас гўдак,

Онаизор кўкрагидан

Айрилиб қолган бехос...

Амрико билан Туркистон оралиғида тўшалиб ётган ўн соатлик тафовут мавжуд. Аммо Истиқлол дарағи кўз юмиб очгунга қадар океан оша бизга етиб бордики, саодатли бу дам қувончини таъриф этмоққа тиллар ожиздир. Биз аввал Ватанга, юртдаги кўнгилетарларга сим қоқмоқ, ҳаммиллатлар севинчига қўшилмоқ истадик, аммо бу йўлга табу қўйилган эканми, ҳеч бир иложи бўлмади. Кейин биз—туркистонликлар бир-биримизни даракламоққа

бошладик, бир-биримизни муборакбод этдик, уйларга сиғмай тўлиб-тошиб кўчаларга чиқдик, таважжўх ила дийдорлашдик; бу ҳолатлар ҳеч маҳал ёдимдан чиқмаса керак: ёши улуғнинг ҳам, ёши кичикнинг ҳам кўзларида ёш!..

Бу муборизлар жудоликнинг оғир ситами юракларини ситиб юборган дамларда ҳам, бошларига сангу маломат ёғилганида ҳам бардош беришган, ҳа, ҳа, йиғлашмаган, аммо бу қутлуғ дарак, унинг илоҳий шукуҳи, шукроналик, бу дамлар сурури, саодати...

Уша дамга қадар биз нечоғлик ўкинч-ла яшаганимизни Сиз ҳатто тасаввур қила олмайсиз. Бирлашган Миллатлар Ташкилотига санаб келсанг ярим милён чиқмайдиган бир миллат вакили қўр тўкиб ўтирса-ю, аммо бизнинг жаҳон танийдиган йигирма бир милёнли халқимизнинг на у ерда вакили бўлмаса, на сонда, на санокда номи чиқмаса...

Истиқлол куни даставвал Бирлашган Миллатлар Ташкилоти олдида бордик, уззукун шу ердан бир қадам ҳам нарига жилганимиз йўқ, негаки, кутдик, муштоқ бўлиб кутдик—она Ўзбекистон байроғи ҳам осмону фалакка кўтарилишини ва қалдирғоч қанотидай ҳилпирай бошлашини!..

Тақдир тақозосига кўра дунёнинг жуда кўп мамлакатларини айланиб чиққан, нуфузли давлат арбобларининг мўътабар суҳбатларида бўлганман, аммо Ватан озод эмас экан, қаерга борманг, қайси бир сиймо билан ёнма-ён турманг, бари бир, бошингиз эгик, қаддингиз ҳамиша дол. Аллоҳга минг қатла шукрим, БМТда Ўзбекистон байроғи ҳилпираган, ва ниҳоят, Ватан тупроғини кўзга суртиш насиб этган шу ёруғ кунларга ҳам етиб келдик. Зеро, йиллар ўтиб, охир-оқибат қачондир бир кун шундай дамлар келишига умр бўйи ишониб яшаган эдик, бизга сабр, умид узилган лаҳзалар тўзим берган шу ишонч аслида.

Дарвоқе, хорижда биз миллатнинг вакили сифатида фаолият кўрсатган эмасмиз, зеро бундай ваколат йўқ эди бизда, аммо ҳар дам, ҳар нафас Ватан хаёли билан яшадик, Сизнинг дилингнининг таржимони бўлишга ҳаракат қилдик, азизлар!

Ҳатто энг оғир фурсатда ҳам миллатига, ўзининг она тилига, ўзлигига хиёнат қилган бирон-бир юртдошни билмайман. Гарчи кейинги авлод турли мамлакатларда дунёга келишган, мактаб кўришмаган бўлса-да, она тилларини сизу бизлардан сира кам билишмайди, аксинча. Улар англайдиларки, ўз тилини йўқотиш — ўзлигини йўқотиш, демакди. Ҳамэлатлар, ўғлингиз Эркин Назар тилшуноски, деб сўрайдилар, йўқ, аслида у иқтисодчи, аммо баъзи бир эллардаги дилбандларимиз она тилини ўрганиш борасида қийналиб қолишганидан воқиф бўлгач, аввал у араб, сўнг лотин, ва ниҳоят, Сизларда амалда бўлган ҳозирги ёзувни кунт билан ўрганди, кейин тил бўйича қўлланма яратди. Бу китоб туғма бир ҳаваснинг маҳсули сифатида юзага келди, деб ўйлайман. Бундай азму шижоат ҳар бир ҳам-миллатга хос бўлган хусусиятдир.

Гарчи биз Ватан сарҳадларидан олисда яшасак-да, етмиш икки томиримиз ҳам аслида унга туташ. Шунинг учун ҳам Истиқлолнинг бугуни ва эртанги куни бизни Сиздан кам ташвишлантормади. Кўрдим, қийинчиликлар мавжуд, аммо шуни ҳам унутмаслик керакки, ер юзида бирон-бир миллатнинг ҳурликка эришуви машаққатсиз кечмаган. Қаранг, ахир Рум ҳам бир кунда бино бўлмаган-ку! Темур руҳи кезиб юрган Самарқанд-чи?! Ахир, у ҳам йиллар, жоиз бўлса, асрлар мобайнида босқичма-босқич қад кўтарган. Истиқлол қисмати ҳам шунга муқојса этса этгуликдир, агар унинг пойдевори мустақкам бўлсин десак, миллат ҳар қачонгига нисбатан ҳозир ҳамжиҳат бўлмоғи лозим!

**«Ёшлик»нинг
муҳтарам ўқувчиларига!
Юртимизнинг
мустаҳкам Истиқлоли
учун фидойилик
қилаётган
ойномамизнинг мухлиси
сифатида ҳаммангизга
омад ва саодат тилайман.
Рўзи Назар**

«Ёшлик»нинг муҳтарам ўқувчиларига!
Юртимизнинг мустаҳкам
Истиқлоли учун фидойилик қилаётган
ойномамизнинг мухлиси сифатида
Ҳаммангизга омад ва саодат тилайман
Рўзи Назар

УСМОН
ҚҰЧҚОР

Усмон Құчқор 1953 йилда Бухоро вилоятининг Шофиркон туманида дунёга келган. Урта мактабни тугатгач, Тошкент Давлат дорилфунунининг филология куллийтига ўқишга кирган. 1975 йил Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида иш бошлаган, кейинчалик Шофиркондаги ўрта мактабда, «Ўзбекистон» ва «Юлдузча» (Чўлпон) нашриётларида хизмат қилган. Бир неча йил «Ешлик» журнали наср бўлимини бошқарган, ҳозир у Ғафур Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмасида ишлаётир.

Усмон Құчқор солиқ шоир. Фавқулудда кўркам шеърлари беозор исён, Ватан қисмати билан боғлиқ изтиробли кечинмаларга қоришиб кетган. Бир шеърда у куюнчаклик билан ҳамқурига дейди:

Бошингни кўтарсанг, минорга етар...

Шоирнинг илк шеърий тўплами «Хаяжонга кўмилган дунё» 1982 йили нашр этилган. Шундан буён «Аксиз садолар» (1986), «Уйкудаги минора» (1987), «Оғир карвон» (1991) каби китоблари ёруғлик кўрди.

Машҳур озор адиби Юсуф Самад ўғлининг «Қатл куни» романи ҳам Усмон Құчқор таржимасида халқимизнинг маънавий мулкига айланди. «Қувгин» дostonи учун у халқаро Чўлпон мукофотига сазовор бўлган.

МУАЛЛИФ ДЕИДИКИ:

— Туркий халқларнинг чегарадошлари орасида унинг бирорта жоначири

йўқ. Чунки бу халқлар бир пайтлар тузган буюк давлатлар, улуг салтанатлар ҳамон қўшниларини чўчитиб туради.

Ҳар қандай шароитда ҳам ботиний имкониятни сақлаб қолиб, уни фаоллаштира оладиган бу халқларни кўпроқ ташқи душманлар эмас, ички низолар вайрон қилиб келган. Агар биз Урусия, Чин ва Эрон оралигида бирлашмас эканмиз, имконият уруғлари палағда бўлиб қолаверади.

СЕНИНГ БУ ЧЕККАНИНГ АҒҒОН...

*Сенинг бу чекканинг ағғон
Фалакларга етиб бормас,
Магар шайтонга етгайдир,
Малакларга етиб бормас.
Чиқиб тоғларга оҳ урсанг
Эриб сув бўлгуси тошлар,
Лекин оҳинг кесаклар,
Тош юракларга етиб бормас.
Ватан истиқлоли дебон
Неча жонлар ҳалак бўлди,
Фалакнинг ҳиммати жони
Ҳалакларга етиб бормас.
Тилинг бирдир, дининг бирдир,
Зоҳиру ботининг бирдир,
Бу бирлик баъзи бир
Кўрнамакларга етиб бормас.
Ғамингни йиғлабон айтдинг,
Нокерак тушди ортингдан,
Эвоҳ, сен чекканинг қайғу
Керакларга етиб бормас.
Баҳордан келтириб пайғом
Кўтарса бошин айб эгма,
Қуёшнинг тафти асло
Бойчечакларга етиб бормас.
Нега Усмон юрагинда
Тилак кўп деб ҳасад қилма,
Тиланган бир гадодир у,
Тилакларга етиб бормас.*

*Инқилоб
Бу юртнинг бошига етди,
Шопирком рўдиди
Тўлиб оқди қон.
Тикай чўлларига
Бош олиб кетди
Ҳайит амин ва
Урмон полвон.
Инқилоб аслида
Эрк, ҳурлик эмас,
Кимнингдир*

Кимгадир таъқиби эди.

Йўқ,
Унинг мақсади дўст,
Бирлик эмас,
Дўстлик,
Бирликнинг у рақиби эди.
Инқилоб — заминнинг кичик маҳшари,
Тахт учун курашнинг
Давоми эди.
Йўқса, тасниф қилиб
Шунча қон тўкмак
Равоми эди?!
Ватан — хор,
юрт — поймол,
эл — қурбон,

Турон деб аталмиш
Бир диёр ғорат...
— Худойим, мадад бер, —
Деб Ўрмон полвон
Тонгда олар эди таҳорат.
Қилич тушди бошига ногоҳ,
Полвон
Сўнг бор боқди осмонга,
Полвон
Боқиб тортди — сўнгги оҳ
Ховучини тўлдирган қонга...
Тикай чўли, айт,
Сени нечун
Атамишлар, во ажаб,
Тикай!
Тикай чўли,
Сен учун бугун
Кўз ёш тўкиб,
Бошимни тикай!
Етмиш йилки,
Ҳамон бағрим қон,
Етмиш йилки,
Нажот ахтардим.
Ғорга сизмай қогандай илон,
Сизмай қолди
Кўксимга дардим.
Етмиш йилки,
Бу ватан елар,
Ҳар кун,

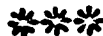
ҳар тун
Бўғзида жони...
— Омин! — дейман,
Ховлимга тўлар
Шаҳид
Ўрмон полвоннинг
қони...

КУЛФАТ

Кулфат
Секин-аста тушиб келади,
Тушиб келар
Аршу аълодан.
Не илож,
Бандаси тоқат қилади,
Қайга ҳам қочасан
Бундоқ балодан.

Инсон толеига
Ёзилмишдир, бас,
Музтариб ҳаётнинг

Аччиқ-чучуги.
Кулфатнинг огиру
Енгили бўлмас,
Бўлмагай кулфатнинг
Катта-кичиги.
Бир хилдир кулфатнинг
Олови, дуди,
Лекин унинг
Нисбат, қиёслари бор.
Гарчи йўқ кулфатнинг
Келмоқ мавриди,
Аммо макони бор, жиқёслари бор.
Тушуниб бўлмагай
Кулфат сирига,
Гоҳ чўлга,
Гоҳ тоғнинг тошига тушар.
Гоҳо бирлиги йўқ
Халқнинг бирига.
Гоҳ бошсиз миллатнинг
Бошига тушар.

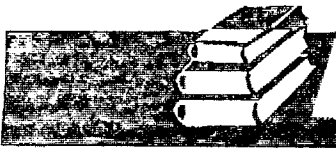

Олис тўнтаридан
Келганда хабар
Мен оташ ичрайдим.
Сўнг бўлди толеим
Зер ила забар,
Ўзбекистон қадар кичрайдим.
Оҳ, тўза билмадим
Машъум бир елнинг
Утрук ловуллаган оловларига.
Уқиниб термулдим
Бир юрт,
Бир элнинг
Турфа туғро,
Турфа яловларига.
Ажрадим мозийдан —
Нодиротимдан,
Бошимдан,
қошимдан,
кўзимдан йитдим.

Оқибат —
Минг йиллик хотиротимдан,
Сўзимдан,
тўзимдан,
ўзимдан йитдим.

Урён боғларимга —
Поймол, ўксинган —
Бир олис шамолнинг
Совуғи келур.
Мен энди босайин
Кимни кўксимга?
Бўғзимдан
Кўзимга бир йиғи келур.
Ут тушди вужудга,
Қуймоқда гардун,
Ахир,
Нима ҳам деб қичқирур куйгон:
Уйгон, мардум, уйгон, дардим,
уйгон, мардум,

Кўзим, уйгон,
Сўзим, уйгон,
ўзим, уйгон...

Одил
Екубов

МУЗҚАЙМОҚ

Одил Екубов — миллий насрнинг йирик намоёнчаси.

«Улугбек хазинаси», «Диёнат», «Кўҳна дунё» романлари элликдан зиёд хорижий тилларга таржима қилинган.

Миллатнинг яқин ўтмишдаги кулфатлари «Адабиёт ўқитувчиси», «Қишлоқдаги фожиа», «Шафқатсиз ҳақиқат ва шафқатгалаб кишилар» бадиалари, «Оққушлар, оппоқ қушлар» романида ўзининг дардчил ифодасини топган.

У республика Давлат мукофоти соҳиби, Ўзбекистон халқ ёзувчиси.

МУАЛЛИФ ДЕИДИКИ:

— Мисли кўрилмаган ўзгаришлар туфайли юзага келган қийинчиликларни кўриш, шу мураккаб даврни ҳам бошдан кечириш халқимизнинг, яъни ҳар биримизнинг пешонамизда бор экан. Аллоҳга шукрим, бу кунлар ўтади, тарихга айланади, ва шубҳасиз, ҳадемай ёруғ кунлар етиб келади. Доно халқимиз айтганидек, тоққа чиқмасанг дўлона қайда, жон куйдирмасанг жонона қайда.

Ҳозир ҳар биримиз жон куйдирадиган пайт келди...

Шу кунларда мен болаликнинг маъсум дамлари ва уни янчиб ўтган машъум ўттиз еттинчи йил, гарчи беғуноқ бўлса-да, қамалган ва Сибир ўрмонларида ўлиб кетган отам, киндик қоним томган қадимий Қарноқ ҳамда унинг дили она сугидай беғубор кишилари, умуман, босиб ўтган ҳаёт йўлим, унда учраган турфа қисматлар ҳақида ҳикоялар ёзмақданам. «Музқаймоқ» ҳам аслида шу туркумга мансуб. Агар у дилингизга жиндай ёруғлик бағишласа, бошим кўкка етар эди. Чунки адабиётнинг азалий вазифаси шу — бир-биримизга, она юртга, бориники, ҳаётга муҳаббат уруғини сочишдир.

Ҳикоя

У ша оиламиз бошига оғир кулфат тушган куни, мен, ўн яшар бола, нимадандир кўнглим ғаш, уймимиз рўпарасидаги пахса деворга чиқиб, ўзимча гўё отга миниб ўтирардим.

У маҳалда биз Туркистон шаҳрининг энг сўлим жойларидан бири — Лагер кўчасида икки хонадан иборат, олди айвон, ўша замон имкониятига кўра тузуккина уйда истиқомат қилардик. Бу уйнинг каттагина ҳовлиси ҳам бор эди. Икки қаватли улкан дарвоза орқали кирадиган бу ҳовлида биздан ташқари яна бир нечта хонадон яшарди. Дарвозанинг устида қуруқ пичан сақланадиган болохона бўлар, биз, болалар оқшом пайтлари беркинмачоқ ўйнаганда болохонага чиқиб пичан тагида «жон сақлардик».

Оиламиз бошига мусибат тушган ўша машъум кундан бир неча ой муқаддам дадам уймимиздаги деярли барча китобларни уч-тўрт қопга солиб, беда тагига яширгану, болохона эшигига отнинг калласидек қулф осиб қўйгандилар. Эндиликда болохонага ҳеч ким киролмас, фақат мен гоҳо-гоҳо туйнукдан тушиб, қоплардаги китобларни, айниқса серсурат, қалин китобларни туйнук шуъласига солиб, томоша қилиб ўтиришни ёқтирардим.

Бу суратлар ҳам жуда ғалати, уларнинг аксари чарм палто кийиб, белларига қилич ва тўппонча тақиб олган ҳарбий, баъзилари эса от ўйнатган, қизил алвон кўтариб душман сари от суриб кетаётган марду майдонлар бўлса ҳам, негадир барчасининг кўзлари ўйиб олинган ёки юзларига кўк сиёҳ тортилган эди. Нега шундай? Мен бу сир-асрорнинг тагига етолмай қийналардим, дадамлардан сўрашга эса юрагим дов бермас, сабаби, дадамлар қаҳри қаттиқ одам эди, «бу китобларни сенга ким кўрсатди» деб дашном беришлари мумкин эди.

Уша қора кун ҳам, нимадандир кўнглим нотинч, китоб титиш эсимга тушиб томга чиқдим. Аммо таниш туйнукка яқинлашганимда кўчанинг бошида қўш от қўшилган чиройли фойтунга кўзим тушди. Сал ўтмай, фойтун дарвозамиз рўпарасига келиб тўхтади. Ундан ўша пайтларда барча катталар учун расм бўлган яшил ранг галифе шим ва гимнастёрка кийган ўрта яшар икки киши билан қизил қўйлакли, кўзлари қийғоч бир аёл тушди. Эркаклардан бири томда мени кўриб қолиб:

— Эгамберди Жақиповнинг уйи шулма? — деб сўради.

— Шу, — дедим мен. Шу пайт ҳовлидан чиққан оймиларнинг:

— Келинлар, меҳмонлар, хуш келибсизлар, — деган овози эшитилди. Мен болохона устунидан сирпаниб, ерга сакраб

тушдим. Меҳмонлар ичкарига киришган, оймлар аллақандай ҳаяжонда эдилар.

— Даданнинг маҳкамасига чоп! — дедилар оймлар негадир шивирлаб. — Айт: САКУда бирга ўқишган оғайналирингиз келишди, де! Кутиб ўтиришибди, тезроқ келар экансиз, де! Ҳа, айтмоқчи, бирйўла мактабга бориб, опанг билан поччангга ҳам айт — тезроқ келишин. Дастурхон-пастурхонга қарашиб юборишин!

Мен негадир, афтидан «меҳмон» сўзидан кўнглим ёришиб, икки оёғимни қўлимга олиб чопа кетдим. Гарчи поччам билан катта опамлар ўқитувчилик қиладиган мактаб дадамлар ишлайдиган маҳкамадан хийла нарида бўлса-да, аввал ўша томонга ўтиб, оймларнинг гапини опамларга айтдим, сўнг, ҳамон икки оёғим қўлимда, ялангоёқ, яланбош, кўча чангитиб дадамларнинг маҳкамасига қараб чопдим.

Дадамлар бир маҳаллар Қозоғистон Халқ комиссарлари совети қошида тузилган майда миллатлар (асосан ўзбеклар) халқ комиссари лавозимида ишлаган, САКУни тугатганларидан кейин эса Ўзбекистонда қолишни истамай («Мени Қозоғистон ўқитган, Қозоғистоннинг нонини оқлайман») ҳозирги Чимкент вилоятининг Сайрам районида биринчи котиб, кейинроқ эса Қозоғистон темир йўли Сиёсий бошқармаси бошлигининг биринчи ўринбосари вазифаларида хизмат қилганлар. Лекин кейинги йиллар «Отанг сўфи бўлган, сен буни яширгансан», деган айбнома билан паства тумани молия юмалай-юмалай охир пировардида Туркистон тумани молия бўлимига мудир этиб тайинланган эдилар.

Раҳматли буамлар Еқуб (жонлари жаннатда бўлғай!) ҳақиқатан Қарноқ қишлоғининг энг катта масжидида то инқилобгача сўфилик қилгандилар. Одамларнинг айтишича, у кишининг овозлари шу даражада зўр бўлган эмишки, ҳар субҳидам масжид мезанасига чиқиб азон айтганларида нафақат ўн минг кишилик Қарноқ аҳли, балки ўттиз чақирим наридаги Туркистон намозхонлари ҳам эшитган эмишлар. Шу боисдан Қарноқ аҳли буамларнинг исмларига Шайх сўзини қўшиб, Еқуб шайх деб атаганлар... Лекин ўн олтинчи йилги қаттиқ қурғоқчиликда бобомиз Еқуб шайх оғир аҳволга тушганлар. Шу боис отамиз оиласини боқа олмай, бир-икки кўй, бир-икки қоп галла эвазига бир боининг ўғли урнига мардикорликка кетганлар-у, уёқдан болшевой бўлиб қайтганлар. Шу-шу, ота-бола бири — шайх, бири — болшевой, қип-қизил синфий душманга айланганлар.

Дадамларнинг маҳкамаси улкан савдогар қурган ва эндиликда партия қўмитаси жойлашган кўркам бинонинг шундоқ биқнига жойлашган эди. Мен борганимда дадамлар ҳам идорадан чиққан эканлар. Мен узоқдан кўриб дарвоза олдида тўхтадилар. Дадамлар тўладан келган, новча, қиррабурун, ўша даврда расм бўлган тўмтоқ мўйловли, хушқад, салобатли киши эдилар. Эгнидаги либоси ҳозир хотирамда йўқ, агар янглишмасам ўша маҳалда доҳий Сталинга тақлидан кийиладиган кўкрак чўнтакли яшил костюм ва галифе шим кийган, оёқларида ҳам ўша замонларда расм бўлган ғарч-ғурч хром этик.

Раҳматлик дадамлар, уйқусизликданми, бошқами — кўзлари кизарган, аллақандай ҳорғин кўриндилар менга. У киши ҳансирай-ҳансирай айтган гапларимни эшитдилар-у, чеҳралари сал ёришиб:

— Юр, болам! — дедилар бошимни силаб. — Сенга битта музқаймоқ оберай!

Боя айтганимдек, дадамлар дийдаси қаттиқроқ, ўқтам, камгап одам эдилар. Ўша кунгача мен у кишининг бирор марта бошимни силаганларини билмасдим. Аксинча, ҳануз эсимдан чиқмайди: дадамлар ур калтак, сур калтак тагидан чиқолмай, ишдан ҳайдала-ҳайдала охир пировардида қишлоққа қайтиб, уйда кўкрагини захга бериб ётган пайтлар. Бир кун оймлар қўлимга пул ва икки-уч литрли графин (дадамлар катта лавозимларда ишлаган маҳалда орттирган нодир матоҳ) тутқазиб:

— Дўконга кириб қимиз олиб чиқ, даданг айтдилар! — дедилар.

Дўконга кирсам қимиз тугаган экан. Мен парвойи фалак, қўлимдаги графинни уйнатиб уйга қайтдим. Йўлим ёғоч ва темир қозиклар қоқилган мол бозоридан ўтарди. Тўсатдан нимадир «шақ» этди. Қарасам, қўлимдаги графин темир қозиклардан бирига тегиб, тангадай жойи ўпирилиб тушибди. Юрагим орқамга тортиб кетди. Уйга қайтишга журъат қилол-

май анчагача боғимиз пойидаги сой бўйида айланиб юрдим. Ниҳоят, юрагимни ҳовучлаб уйга кириб бордим. Оймлар мени қўриб:

— Қаёқларда дайдиб юрибсан, бевов? Даданг шўрлик кутавериб диққинафас бўп кетдилар-ку! — деб койидилар, сўнг графиндаги тешикка кўзлари тушиб, қўлимдан ушлаганча ичкарига судрадилар.

Дадамлар улкан, чорхари уйимизнинг тўрида китоб варақлаб, ёнбошлаб ётардилар.

— Дўконда қимиз йўқ экан, бу ҳам етмагандек, ўғлингиз графинни синдириб қўйибди... — Оймлар шундай деб графинни дадамларнинг олдидаги хонтахтага қўйдилар.

Кейинчалик оймлар бу ишларидан пушаймон бўлиб кўп гапирганлар. «Нега шундай қилганимни ўзим ҳам билмайман, болам, дадангларнинг ночор аҳволи ҳаммамизни эзиб қўйган эди», дегувчи эдилар раҳматлик.

Дадамлар шитоб билан қадрларини ростладидару хонтахтадаги графинни олиб, менга қараб отдилар. Зарб билан отилган графин шундоқ қулоғим тагидан ўтиб (чамаси, жонхोलатда бошимни олиб қочган бўлсам керак!) деворга тегиб чил-чил синди.

Мен тура қочдим, қочарканман, оймларнинг:

— Қимиз ҳам ўлсин! Қимиз деб боламни ўлдирмоқчимисиз, адаси? — деган аччиқ фарёдини эшитдим.

Оймларнинг айтишича, кейинчалик дадамлар ҳам бу қилмишидан пушаймон бўлганлар. Ким билсин, эҳтимол бошига оғир мусибат тушишини сезиб юргани учундир, эҳтимол бир маҳал дилимга озор бергани эсига тушиб, уни кўнглимдан чиқармоқчи бўлгандир, ҳар қалай, умримда биринчи бор бошимни силаб, музқаймоқ обераишга аҳд қилдилар.

Кўчанинг нариги юзида шаҳар боғи бўлар, боғ олдидаги майдончада ҳар хил сув, мева шарбатлари, музқаймоқ сотиладиган митти-митти дўкончалар бўларди. Борсақ, дўконлар ёпилган экан. Дадамлар астойдил ранжидилар.

— Умримда бир марта сенга музқаймоқ олиб бермоқчи бўлгандим, бу ҳам насиб қилмади-ёв, болам! — дедилар у киши аллақандай чучур ўкинч билан.

Уйга борганимизда чироқлар ёнган, ҳовлидаги ўчоққа қозон осилган, биздан аввал етиб келган катта опамлар билан оймлар ўчоқ атрофида куймаланиб юришар, поччамлар кўринмас эдилар.

Дадамлар ичкарига кириб кетдилару дарҳол қайтиб чиқдилар. Чеҳралари очилган, кайфлари чоғ эди.

— САКУда бирга ўқиган эски қадрдонларим келишипти. Қалай, тузукроқ гўшт-пўшталаринг борми, Гулшан! — дедилар дадамлар оймларга қараб. — Бор бисотингни дастурхонга тадамсан бугун...

Марҳум волидамизда жиндак шаддодлик бўларди.

— Сиз қозон-ўчоқ атрофида айланавермай ичкарига кириб меҳмонларингизга қарайверинг! — дедилар шартта кесиб.

Дадамлар оймларнинг бу сал ясама кўрслигига кулимсираб, ичкарига кириб кетдилар.

Ҳовлимизда, шундоқ ўчоқ ёнида бир туп гужум ўсар, гужум тагида чучур қудуқ бўлар, иссиқ ёз ва илиқ куз кунлари гўштни шу қудуқда асрардик.

Оймлар менга қудуқдан гўшт олиб бер, дедилар. Мен қудуқ чанғирогининг дастасини айлантириб, гўшт осилган чангакни торта бошладим-у, тўсатдан кўчадан кириб келган икки ҳарбийга кўзим тушиб, негадир юрагим орқамга тортиб кетди. Улар ўчоқ атрофида қўймаланиб юрган оймлар билан опамларга бир қараб қўйдилар-да, этиклари билан ерни таптаб босиб айвонга чиқишди. Айвондан уйга киришди. Ҳарбийларни кўришлари биланок турган жойларида тош қотиб қолган оймлар билан опамлар бирдан дод солишиб, уйга қараб югуришди. Қудуқ чанғирогини беихтиёр қўйиб юбориб мен ҳам кетларидан чопдим.

Мен ўша пайтлар мамлакатимизда ва ҳатто шаҳримизда нима бўлаётганидан бехабар эдим, албатта. Шу боис оймлар билан опамларнинг ҳарбийларни кўришлари биланок фарёд чекиб, ичкарига отилишлари сабабини англамадим. Аммо улар мудҳиш мақсад билан келишганини ақл билан бўлмасда, юрак билан ҳис этгандим. Кейин билсам, ўша даврда ҳамма жойда бўлганидек, Туркистонда ҳам ҳар кун, ҳар дақиқада кўплаб одамлар ҳибса олинган экан. Оймлар ва опамлар бундан бехабар бўлганлари учун ҳам ҳарбийларни кўриб

дод солишган экан. Эшикдан киришим билан ҳарбийлардан бири — новчадан келган, малла сочларининг учлари қошларига нафис эгилиб тушган хушсурат ўрис капитан полни гарч-гурч босиб, эшикка келди-да, унинг илмоғини солиб:

— Тинтув тугагунча энди ҳеч ким уйга кирмайди, чиқмайди! — деди юракка ғулғула солувчи бир қатъият билан.

Уйда кий-чув бошланган, катта опамлар ўрта эшикда ҳайкалдай қотиб қолган дадамларнинг бўйнига осилиб йиғламоқда, ойимлар ҳам дадамларнинг елкасига суяниб, унсиз титрамоқда, кичик опамлар билан укаларим бурчакка тикилишиб, худди калхатлардан қўрққан жўжалардай, кўзлари ола-кула, бир-бирининг пинжига кириб олишганди.

Икки тавақали ўрта эшик ланг очик, ичкари хонанинг тўрида САКУда дадамлар билан бирга ўқиган меҳмонлар, рангларидан ранг йўқ, типпа-тик серрайиб туришарди. Иккинчи ҳарбий эса ичкари уйдаги катта қизил шаффа терилган китоб ва албомларни битта-битта кўздан ўтказмоқда эди.

Китобларнинг деярли ҳаммаси қизил жилдди Ленин асарлари эди. Тинтув бошлаган ҳарбий Ленин асарларига тегмас, қалин, серсурат албомларни эса варақлаб қуриб беписанд ерга ташлар эди. Ҳануз эсимда: бу албомлар ҳам худди болохонадаги китоблар каби, аллақандай раҳбарларнинг суратларига тўла бўлиб, уларнинг ҳам аксари аллақачон қамалгани учун (буни мен кейин билдим, албатта) юзларига кўк сиёҳ чапланган, кўзлари ўйиб олинган, баъзи суратларнинг каллалари «кесиб» ташланган эди. Беписанд ҳарбий (* агар янгишмасам, у ҳам капитан эди) албомларни кўздан кечираркан, дам улардаги кўзлари ўйилган, бошлари «кесилган» суратларга, дам дадамларга қараб:

— Кўриниб турибди, жа ғоявий эканлар! — дерди мийғи-да кулимсираб.

Хушсурат малласоч капитан эса ташқи хонадаги қутилар, сандиқ ва сандиқчалар, шафаларнинг тортмаларини очиб, улардаги буюмларни титкилар, латта-путталар орасидан алланамаларни қидираб эди. Навбатдаги шаффа келганда ҳарбий ҳарчанд уринмасин, унинг пастки тортмаларини очолмади. Уйда бирорта сандиқ ё шаффа йўқ эдики, мен уни очолмасам. Капитаннинг қийналаётганини қуриб, мен қўлимга мих олдим-пилдираб бориб шаффанинг тортмасини шартта очиб бердим. Капитан чехраси ёришиб кулди-да:

— Маладес! — деди бошимни силаб. — Келгусида Павлик Морозов чиқади сендан!

Капитаннинг бу кутилмаган мақтовидан юрагим «жиж» этди. Кейинчалик, катта бўлганимда, мен уйдаги дод-фарёдага қарамасдан отамни қамашга келган жаллоднинг мақтовидан бир зумгина бўлса-да, яираб кетганимни ҳар эслаганимда бир ўзимдан ижирғаниб юрдим. Аммо ўша дақиқада, афсуснадоматлар бўлсинким, унинг сўзларидан ғурурланиб кетганим ҳам ҳақиқат, мудҳиш ҳақиқат!

Шу пайт дадамларнинг:

— Сув! — деган овозлари эшитилди. — Бир пиёла қудук суви беринглар, юрагим қуйиб кетаяпти!

Уйда сув йўқ экан. Опам йиғидан тўхтаб:

— Уртоқ капитан! — дедилар ҳиқиллаб. — Рухсат беринг, укам қудукдан сув олиб кирсин!

Капитан шаффа тортмасидан бошини кўтариб:

— Агар дод-войингни қўйсанг — рухсат бераман! — деди ва кулди: — Шундай чиройли киз ҳам бунақа йиғлоқи бўлади-ми?

Капитаннинг мени Павлик Морозовга ўхшатгани менга қанчалик хуш ёққан бўлса, унинг опамларга қилаётган сохта хушомоди шунчалик ёқмади. Лекин нима ҳам қилардим? Челаки олиб ташқарига отилдим. Ҳовлидаги чирқоқ ўчган, айвондан узокроқда, қудук ёнидаги гужум панасида кимдир қоққан қоziқдек қаққайиб турарди. Бу — поччамлар эди. У лом-мим демасдан қўлидаги чақалоқни менга тутқазиб, қудукдан ярим челақ сув олиб берди-да, шарпасиз одимлаб ҳовлининг қоронғи бурчагига қараб кетди.

Кейинчалик марҳум ойимлар кўп айтгуси эдилар:

— Уша кун поччангни худо ўзи асради! Агар поччанг опанг билан бирга келганида, ким билсин, уни ҳам бирга опкетишармиди бу тошбағирлар?

Ойимларнинг бу гапида жон бор эди, чунки тинтув тугаб, дадамларни олиб кетаётганларида ҳарбийлар САКУчи шўрлик меҳмонларга Туркистондан кетишдан аввал НКВДга бориб,

рухсат олишлари шарт эканини уқтиришиб, қўлларидан тилхат олишди.

Мен ярим челақ сувни кўтариб, ичкарига кирганимда, дадамлар стулда ўтириб, оёқлари тагида ҳамон дод солиб йиғлаётган катта опамлар билан ойимларни тинчтишга уринардилар. Азалдан қорамғиз одам, дадамлар бир зумдаёқ бамисоли оловда қолган арчадек қорайиб кетгандилар. Ойимлар тоқчадан коса олиб бердилар. Дадамлар бир коса муздай қудук сувини битта сипқориб:

— Қўй, йиғлама, қизим, йиғлама, Гулшан! — дедилар оғир ҳансираб. — Партия олдида тариқча гуноҳим йўқ! Уртоқ Сталин тирик экан, бу тўхматлардан қутқариб олади ҳали!

Дадамлар қудук сувини косалаб сипқорар эдилару шу битта гапни қайта-қайта такрорлардилар:

— Партия олдида бегуноҳман, Гулшан! Уртоқ Сталин барҳаёт экан, бизни буларнинг оёғи остига ташлаб қўймайди!

Мен ҳозир, шахсга сиғиниш даврининг мудҳиш кирдикорлари, мудҳиш инқилоб доҳийлари, айниқса, Сталин ҳукмронлиги даврида юз берган шафқатсиз қатлу қирғинлар, миллион-миллион бегуноҳ кишиларнинг бошига тушган ғурбатлар, ота боладан, бола отадан айрилиб, одамларнинг кўзёши дарё бўлиб оққан ўша зимистон йиллар ҳақида ўйлаганимда, дадамларнинг Сталин тўғрисида айтган гапларини эслаб, ҳайрон бўламан. «Наҳот отам бу қирғинбаротни кўрмаган-сезмаган бўлсалар, наҳот Сталин бу жабру ситамлардан бехабар эди, деган фикр бот-бот кўнглимдан ўтади.

Лекин ундай десам... ўша даврда ҳукм сурган инқилоб чавандозлари орасида машҳур Октябрнинг сохта оташин чақириқлари, жўшқин қўшиқлари, алвонлари, «доҳий»нинг алангали нутқларига астойдил ишонган, бўлаётган қатлу қирғинларнинг ҳаммаси инсоният бахти учун қилинган, деган мудҳиш ёлғонга учган соддадил, оққўнғил одамлар оз бўлганми?

Албатта, юракни зирқиратувчи бу ўйлар менинг хаёлимга кўп йиллардан кейин ўша даврлардаги даҳшатли воқеалар фош қилиниб, кўзимиз очилганда келди. У маҳалда эса...

Билмадим, тинтув қанча давом этди. Лекин дадамлар қудук сувини сипқора-сипқора, «Уртоқ Сталин содиқ фарзандларни хор-зор қўймайди», деган гапни такрорлай-такрорлай ярим челақ сувни ичиб тугатганлари ҳануз эсимда.

Мен кейинчалик бу гапни айтсам кўплар ишонмай:

— Қўйинг-э, одам боласиям ярим челақ сувни ича оладими? — дегувчилар ҳам бўлди, аммо мен, ўн-ўн бир яшар бола, буни ўз кўзим билан кўрганман, дадамларнинг ўша сўзларини ўз қулоғим билан эшитганман! Ичи ениб кетаётган одам ярим челақ у ёқда турсин, бир челақ сувни ҳам ичади!

Нихоят, тинтув тугади. Дадамларга кийинишни буюрдилар. Ойимлар билан опамларнинг ноласи кўкка чиқиб, уйимиз аччиқ фарёдан зир титради. Ойимлар дадамларнинг елкасига палтосини илдилар, САКУни битирган шўрлик меҳмонларга тузаланган дастурхондан илинган нарсонни румолга тугиб, кўлларига тўтқиздилар.

Боягидан ҳам баттар қорайиб, бир зумда аллақандай озиб, мункайиб қолган дадамлар аввал ҳамон фарёд чекаётган укаларимнинг пешоналаридан ўпдилару, навбат менга келганда:

— Ҳай, аттанг! — дедилар тўсатдан кўзларига ёш олиб. — Умримда бир марта сенга музқаймоқ олиб бермоқчи булвудим. Шуниям эвлаёлмадим-ов, болам!..

Бутун тинтув давомида кўзимга ёш олмаган, «келгусида Павлик Морозов бўласан», деган сўзлардан шишиб кетган норасида, бирдан ҳамма нарса — дадамларнинг ҳеч қачон эркаламаганини ҳам, дўкондан қимиз тополмай қайтганимда графинни қулочкашлаб отганлари ҳам — ҳаммаси эсимдан кичкино аламли чинқирик билан дадамларнинг тиззаларини кучоқлаб олдим...

...Бир неча ой ўтди. Бу орада хонадонимиз мотамсаро бир маконга айланди. Қиш яқинлашиб қолган, кун сайин унинг қаҳрли нафаси кучайиб борар, уйда эса на ўтин бор, на кўмири!.. Биз танча қуриб, бир амаллаб кун кечирамиз.

Ҳафтада бир марта, янглишмасам, шанба кунлари дадамга овқат олишади. Ойимлар бир амаллаб топган-тутганларини пиширадилару тонг маҳал у киши билан бирга авахтага равона бўлаемиз.

Туркистонда, Қул Хўжа Аҳмад Ясавий мақбарасининг шундоқ биқинида Урта Осиёни забт этган генерал Черняев курдирган беш-олтита мустақкам гиштин бинолар бўларди. Черняев бу биноларни чор аскарлари учун курдирган, Совет ҳокимияти эса уларни қамоқхонага айлантиргану атрофини тиканли сим билан ўраб ташлаган.

Ҳар шанба тиканли сим билан чегараланган бу қалъа рўпарасига камида 150—200 аёл, чол-кампирилр йиғилишади, булар «халқ душманлари»нинг оила аъзолари. Еш-ёш жувонлар қақшаб-қалтираб қолган кексалар ҳибсхона ходимларининг овқат қабул қилишини кутиб, эрталабдан кечгача тиканли сим олдида дийдираб туришади. Ойимлар қамоқхонага гоҳида мени ҳам етаклаб боришларига сабаб — мабодо дадамлар билан юз кўришиш насиб этса отамлар мени кўриб қолсинлар деган нијатда эдилар. Лекин дадамларни бирор марта кўрсатишмади, кўрсатишмаганлари ҳам майли, бот-бот олиб борган овқатларимизни қабул қилмасдан қайтариб юборишарди. Гоҳи мен бир неча соат маҳтал бўлиб кутганимдан кейин бирор баҳонани рўкач қилиб, ҳибсхонанинг шундоқ ёнгинасидаги шаҳар боғига қараб чопардим. У ерда худонинг куни борки, митинг бўлар, шаҳар мактабларидан ноғоралар гумбури ва карнай-сурнайлар садоси остида пионерлар ва ҳатто октябрятлар саф тортиб боққа келишарди. Боғ ўртасига қизил алвон билан ўралган улкан минбар ўрнатилган бўлиб, чарм палто кийган, тўппонча таққан фаоллар унга чиқиб ваъз айтишар; ваъзларнинг аксарияти тротскийчилар ва уларнинг «дум»ларини фош қилишга бағишланарди. Бу ваъзхонликларнинг даҳшатли томони шунда эдики, бугун Тротскийнинг «дум»ларини фош этиб, оташин нутқ сўзлаган нотикларнинг аксари эртасига ўзлари «дум»га айланиб, фош этилганлар рўйхатига тушиб қолишарди.

Мени бу митингларга боришга нима чорлаганини ҳануз тушунолмайман. Афтидан, карнай-сурнай ва ноғоралар садосию саф тортиб ўтадиган тенгдошларимнинг қувноқ ва жўшқин кўшиқлари бўлса ажаб эмас. Чунки бу гумбур-гумбур садолару оташин кўшиқлар қулоғимга чалиниши билан худди ноғорага ўрганган ҳарбий отдай оёқларим ўз-ўзидан рақсга тушиб, юрагим ҳаприкиб кетаверарди. Фақат бир нарса мурғак қалбимни эзар, у ҳам бўлса минбардан туриб айтиладиган нутқларда баъзи-баъзида дадамларнинг номи ҳам «дум»лар қатори тилга олинарди. Лекин шундай пайтларда дадамларнинг Сталин тўғрисидаги сўзлари эсимга тушардию юрагимга қўйилиб келган аламли туйғуни ҳайдардим. Бу ҳол токи шаҳар комсомол кўмитасининг котиби билан юзма-юз келгунимча давом этди.

Бу ёш, хушқад, хушсурат йигитча бизга қўшни эди. Оиламиз бошига мусибат тушгунга қадар, у хонадонимизга бўзчининг моксидек қатнар, дадамлар билан кечалари узоқ суҳбатлашиб ўтирарди. У ўша ёзда уйланган, хотини ҳам, узига ўхшаш кўхлик, хушқад, хушсурат эди. Дадамлар уларнинг тўйларига тўйбоши бўлган, ойимларнинг айтишича, дадамлар унга моддий ёрдам ҳам берган эканлар.

Дадамлар қамалганларидан кейин ёш қўшнимиз қорасини ҳам кўрсатмайдиган бўлди. Бунга ажабланмасам ҳам бўларди, чунки шогирд тугул қариндош-уруғлар ҳам бу оғир, ғурбатли кунларда уйимизни четлаб ўтишар, битта-яримта келса ҳам кечалари кўрқа-писа келиб, сўнг девор паналаб қайтиб кетарди.

Шанба куни эди. Чамаси, қамалганлар сони кўпайган, чунки авахтага овқат кўтариб келганлар сони анча ортган, навбат кутаётганларнинг думи кўринмасди. Кун совуқ, севалаб майда ёмғир ёғарди. Шу боисданми, бошқами, ойимлар мен сўрамасданок уйга кетишимга рухсат бердилар. Мен тинимсиз майдалаб ёғаётган ёмғирдан дийдираб, уйимизга томон равона бўлдимю тўсатдан боғ томонда янграган ноғоралар гумбирию карнай-сурнайлар садосини эшитиб; беихтиёр тўхтадим.

Ноғоралар ва карнай-сурнайлар садоси тобора авжга чиқмоқда, чамаси, одатдагидан ҳам катта митинг бошланмоқда эди. Ургатилган отга ўхшаб яна ноғоралар гумбирлаётган томонга бурилдим. Ҳақиқатан ҳам ёмғирга қарамай, пионерлар ҳар томондан саф-саф бўлиб боққа ёпирилиб келишарди.

Дарвозага яқинлашиб қолганимда ногаҳон рўпара томондан келаётган кўшнимиз — шаҳар комсомол кўмитасининг котибига кўзим тушди. У бир ўзи эмас, чарм палтоли ҳарбий одам билан уч бурчак соқол қўйган жиккакина мўйсафид қуршовида келарди.

Котибни кўришни билан юрагим негадир «шув» этиб, боққа шунғиша чоғландим, аммо котиб бир сакрашда йўлимни тўсиб, билагимдан шаппа ушлади-да:

— Ҳа, қашиқрдан туғилган қашиқрча! — деди титроқ босиб. — Битта шалтоқ бузоқ бир подани бузади! Бўйнингга сохта қизил галстук тақиб, бу софдил қизил пионерларни бузмоқчимсан? — У кўлимни оғритиб сиққанча ўзига торта бошлади. Лекин шу пайт жикка мўйсафид:

— Қўйиб юбор болапақирни! — деди орага тушиб. — Уртоқ Сталин айтди-ку, бола отаси учун жавоб бермайди, деб! Гуноҳи нима бу норасиданинг?

Еш котиб қовоғидан қор ёққанча бир қарияга, бир чарм палтоли ҳарбийга қаради-да, кўлимни қўйиб юборди ва: «Йўқол кўзимдан!», деб ўшқирди.

Шундан кейин нима бўлди, нима қўйди — ҳозир эсимда йўқ, фақат котибнинг омбирдек мётин чангалидан чиқдим у томоғимни ёп бўққан кўз ёшини юта-юта, саф-саф бўлиб ўтаётган бахтли тенгдошларим ёнидан катта куча томон отилдим...

Дадамлар ҳибса олинганидан сўнг уч-тўрт ой ўтди ҳамки, у киши билан бирор марта куриша олмадик. Бутун шаҳар хануз таҳликада, ҳамма жойда, хатто мактабларда ҳам душман қидириш ҳамон давом этарди. Сира эсимдан чиқмайди. Уша йили улғу рус шоири Пушкин вафотининг 100 йиллиги нишонланар эди. Бу ғамгин санага аталиб қанақа тадбирлар белгиланди, қанақа китоблар чиқарилди, қанақа мажлислар, адабий кечалар ўтказилди — буни билмайман. Аммо ўша санага аталиб ўқувчилар учун дафтар чиқарилгани ёдимда. Миллион-миллион нусхада чиқарилган бу дафтарларнинг олд муқовасида болаликдан ҳаммамизга таниш жингалак соч, ҳабашчеҳра шоирнинг сурати солинган, муқованинг охириги бетига эса шоир эртақларидан бирига чизилган сурат берилган эди. Аввал бошда ҳеч қандай гап йўқ эди. Кейин тўсатдан шаҳарда, жумладан мен ўқийдиган Ленин номидаги мактабда ҳам ваҳимали миш-мишлар тарқалди. Гўё Пушкин юбилейига чиқарилган бу дафтарлар, тўғрироғи, дафтар муқовасидаги суратларга аксилинкилобий сўзлар битилган эмиш! Кимки Пушкиннинг соч ва соқоллари, айниқса, муқова охиридаги эртақларга чизилган суратларни эштибор билан кўздан кечирса, шоирнинг жингалак сочларию эртақларга чизилган суратларни ҳушёрлик билан нигоҳидан ўтказса, маккорона битилган аксилинкилобий сўзларни топиши мумкин эмиш!

Мен ўқийдиган 3-«А» синфида ёши анчага борган, тишлари тўкилиб қолган, аммо жуда мулоим, меҳрибон рус кампири дарс берарди. Бир ойдан бери бу кампир — ҳозир исм-шарифлари ёдимда йўқ — касал бўлиб, ўрнига ёш татар йигитча дарс бера бошлаган эди. Қаттиқ оқсоқлиниб юрадиган бу йигитча бизга кўшни бўлмиш райком котибининг қайниси бўлиб, дадам қамалганларидан кейин менга ўқрайиб қарай бошлаган эди. Аммо ҳаётнинг ўйинини қарангки, дадамлардан кейин бир ҳафта ўтар-ўтмас ёш ўқитувчимизнинг почмаси ҳам ҳибсага олиниб, «халқ душмани» деб эълон қилинган эди. Шу-шу баттар мунгайиб, аввалгидан баттар оқсоқлиниб қолган ўқитувчи менга ачиниб қарайдиган, йўлакдами, ҳовлидами — танҳо юрганимни кўрса, бошимни силайдиган бўлиб қолганди. «Пушкин суратлари ичига қабиҳ аксилинкилобий сўзлар ёзилган эмиш», деган гап тарқалган кунни ёш ўқитувчимиз синфимизга жуда хомуш бар қиёфада кириб келди. У мунгли кўзлари билан болаларга узоқ тикилиб тургач:

— Болалар! — деди аллақандай ёлвориб. — Қани, кеча тарқатилган дафтарларингни олинлар-чи! Ҳалиги... муқоваларига Пушкин сурати солинган дафтарларингни айтяпман!.. Олдларингми? Эҳтимол, эшитгандирсизлар, ашаддий душманларимиз маккорона чизилган ҳарфлар воситасида СССРга қарши сўзлар ёзишпти! Бу мудҳиш сўзларни топган пионерлар бор. Уларнинг суратлари эртага фахрий доскага осилади.

Наҳот бизнинг синфимизда бирорта ҳушёр пионер топилмас? Қани, суратларга яхшилаб қаранглар! Шояд сизлар ҳам душманларимизнинг бу қабиҳ сўзларини топиб, уларни фош этсаларинг!

Еш ўқитувчи шундай деб менга ўзгача бир умид билан қараб қўйди. Ҳар қалай менга шундай шундай олдиди дафтарга чизилган суратларга тикилиб, жон-жаҳдим билан маккорона чизилган ҳарфларни қидира бошладим...

Асабларим таранг тортилган, миям назаримда лаҳча чўққа айланган эди. «Наҳот жонажон ҳукуматимизга қарши ёзилган бу мудҳиш сўзларни топиб, душманларнинг кирдикорларини фош этолмасам? Йўқ, топаман! Топганда ҳам биринчи бўлиб топаман. Иккинчи бўлишнинг фойдаси йўқ!.. Тўхта, шоир елка-сидаги мана бу гажак тола нимани эслатади? «С» ҳарфининг ўзгинаси-ку!.. Унинг ёнидаги гажак-чи? У ҳам «С»! Унинг ёнидагиси ҳам! Мана буниси «Р»нинг ўзгинаси-ку! Вой, тавба! Бу баттоллар «СССР» деб ёзиб қўйишибди-ку, боядан бери шунини ҳам кўрмапман-а?.. Мана бу гажак тола-чи? Қўйиб қўйгандек «Д»-ку! Ундан кейинги гажак-чи? «О»нинг худди ўзгинаси-ку! «О» бўлган жойда «Л» ҳам бўлиши керак! Мана «Л»! Ёнидагиси эса «Ой»га ўхшаш иккита гажак қаторлашиб турибди! «Долой СССР!», яъни «Йўқолсин СССР!» деган гап-ку бу!»

Мен ҳаяжондан нафасим бўғилиб:

— Топдим, муаллим, топдим! — деб бақириб юбордим. Мажруҳ ўқитувчим текис полда қоқилиб-суришиб оқсоқлана-оқсоқлана ёнимга келди. Синф тўла ўқувчилар ҳам «гурр» этиб ўринларидан турдилар-да, устимга ёпирилдилар.

Мен худди безгак тутгандек дир-дир титраб, улғу шоирнинг жингалак сочлари орасидан топган мудҳиш ҳарфларни кўрсата бошладим. Ниҳоят, кўрсатиб бўлиб, тенгдошларимга мағрур қарадим. Синфга чўккан оғир сукунат ичидан тўсатдан ўқитувчимизнинг:

— Маладес! — деган хитоби эшитилди. — Ҳушёр пионер деб шунини айтадилар!

Ҳамма менга ҳасад билан қарар, мен ўзимни чинакам қаҳрамон ҳис қилардим.

— Қани, дафтарларингни йиғиб беринглар! Бир соатдан кейин спорт майдонига бутун мактаб тўпланади. Ҳаммамиз бирга бу мудҳиш дафтарни ёқиш маросимида қатнашамиз!

Ўқитувчимиз оқсоқлана-оқсоқлана синфдан чиқиб кетди, лекин бир соат тугул икки соат ўтди ҳамки, у қайтмади. Сўнг дафтарларни ёқиш маросими бошқа кунга қолдирилипти, деган хабар келдию уй-уйимизга тарқалдик.

Кечкурун мен кундузи бўлган воқеани ҳаяжондан энтिका-энтика оймларга айтиб бердим.

Оймлар мен кутган мактов ўрнига:

— Ҳой, болам-ов, болам-ов! — дедилар тўсатдан кўзларига ёш олиб. — Сенга нима бўлди, болам-ов!

— Менга нима бўпти? Нега бундай дейсиз, оймжон? — дедим ранжиб.

— Ҳеч нима... Илоё даданга ўхшаб қаҳри қаттиқ бўлма. Оллодан биттага битта тилагим шу, болам.

Оймларнинг гапига яхши тушунмадим. Эрталаб мактабга, тўғрироғи, залда осилган ҳурмат тахтасига қараб чопдим. Надоматлар бўлсинким, рўйхатда менинг номим йўқ эди! Кўзларимга ишонмай рўйхатга бир неча марта кўз югуртириб чиқдим: йўқ, на номим, на суратим бор! Душманнинг ёвуз кирдикорини фош этган ҳамма ҳушёр пионерларнинг сурати ҳурмат тахтасига осилган-у, битта менинг суратим йўқ! Афтидан, кимдир ҳушёрлик қилиб халқ душмани фарзандининг суратини ҳурмат тахтасига осиб мумкин эмаслигини айтиб, мендан ҳам ҳушёрроқ бўлган!

Мана, бу воқеаларнинг содир бўлганига ярим асрдан кўпроқ вақт ўтди. Шахсга сифиниш даврининг не-не жиноятлари фош этилди. Бу жиноятлар қандай даҳшатли бўлмасин, назаримда, уларнинг энг ёмони — катталар етмагандек, мендай гўдакларни ҳам ҳамма нарсага шубҳа билан қараш, ҳаммаёқдан ёвуз кирдикорлар қидиришга қаратилган уринишлар деб биламан.

Ниҳоят, дадамлар билан видолашадиган кун ҳам келди. Видолашишга уч кишига рухсат беришганди: оймлар, катта

опамлар ва менга! Шу боисдан бўлса керак, қариндош-уруғлардан ҳеч ким, на дадамларнинг укалари, на ёр-дўстлари — ҳеч ким келмади.

Ойимлар билан опамлар кечаси ухлашмай, дадамлар учун буғдой талқон, сўк талқон ва яна аллақандай нарсалар тайёрлашди. Чунки бу пайт дадамлар озод бўлади деган умид ожиз милтираб турган шамдай сўнган, у кишини узоқларга олиб кетишлари чамаси ойимларга аён эди.

Эрталаб тўрва-халталарни кўтариб қамоқхонага қараб йўл олдик. Бу сафар бизни кўп куттиришмади. Белига чинакдайд тўппонча тақиб олган ҳарбий бизни узун, тор, нимқоронғи йўлакдан ичкарига бошлади. Йўлакнинг ярмига борганда ўнг қўлдаги эшикни очиб, бизга йўл берди. Чоғроққина тўртбурчак хонанинг тўридаги стол олдида гимнастёрка кийган, сочлари оппоқ бир одам алланималарни ёзиб ўтирарди.

Дадамлар бурчақда курсида ўтирган эканлар (мен аввал у кишини танимай қолибман!) биз киришимиз билан дик этиб ўрнидан турдилар. Азалдан барваста, тўладан келган, новча одам бир-икки ой ичида чўпдай сўзиб, лунжлари ичига ботган, кўзлари киртайиб, қийғир бурни сўрайиб қолганди.

Яна қамалган кечасидагидек йиғи-сиғи бошланди. Ойимларку, юзини рўмолига яшириб, жимгина титраб йиғлар, лекин опамлар... дадамларнинг бўйлирига осилиб олган опамларнинг фарёди тор хонани зир титратарди.

Кейинчалик марҳум ойимлар кўп айтгучи эдилар:

— Ноинсофлар жила курси ярим соат ҳам фурсат бермадилар. Дадан шўрликнинг дийдорига ҳам тўймадик. Берган чорак соатлари кўз очиб юмгунча ўтиб кетди...

Бу сафар чорак соат давом этган видолашув давомида дадамлар бирор марта Сталиннинг номини тилга олмадилар, қамалган кунларидагидек: «Мен партия олдида гуноҳкор эмасман! Уртоқ Сталин барҳаёт экан, мени оёқости қилиб қўймайди!», демадилар. Билъакс, бир неча марта кўзларига ёш олиб:

— Мени кечир, Гулшан. Аёл бошинг билан беш болани қандай боқсан — ақлим бовар қилмайди. Энди юз кўришимизга ҳам кўзим етмайди, кечир мени! — дедилар.

Ҳар сафар дадам шундай деганларида столга мукка тушиб, алланималарни ёзаётган киши:

— Ҳой, Ёқубов! — дерди қороздан бош кўтармай. — Сенга нима бўлди? Еш боламисан, Ёқубов?

Ниҳоят, бу одам қаршисидаги деворга осилган алмисоқдан қолган девор соатиға кўз ташлаб:

— Фурсат тугади, Ёқубов. Энди хайрлашинлар! — деб буюрди.

Опамларнинг нидоси баттар авжига чиқди. Ойимлар озгина пул олиб келган эканлар, дир-дир титраган қўллари билан дадамларга тутди, дадамлар эса:

— Болаларингга ярат, Гулшан! — деб ёлворар эдилар. Лекин ойим кўнмай, ахийри пулни олишга мажбур қилдилар.

Ойимлар келтирган пул бор-йўғи эллик сўм бўлиб, ўнта беш сўмликдан иборат эди. Дадамлар пулни қийнала-қийнала оларканлар, беш сўмликлардан бирини менга узатдилар. Ойимлар пулни мендан олиб, дадамларга қайтариб бермоқми бўлгандилар, дадамлар кўнмадилар, қафтларини бошимга қўйиб:

— Сен энди бу уйдаги энг катта эркаксан, болам, — дедилар ва яна кўзига ёш олдилар. — Ойингга ёрдамлашиб, укаларингга қараб тургин, болам!

Дадамлар шундай деб беш сўмликни чўнтагимга солдилар.

— Умримда бир марта сенга музқаймоқ олиб бермоқчи

бўлган эдим, бу ҳам насиб этмади. Бу пулга дафтар-китоб ол! Қолганига музқаймоқ олиб е, ўғлим!..

Боядан бери ойим ва опамларга қўшилиб йиғлашни ўзимга эп кўрмай серрайиб турган бола, тўсатдан, худди дадамларни олиб чиқиб кетаётган пайтларидагидек юрагимда нимадир дарз кетгандай туюлди НКВД ходимининг мақтовлари ҳам, аксилинқилобчилар кирдикорларини фош этган ҳушёр пионер эканлигим ҳам — бари ёдимдан чиқиб, «Дадажон!», деганча отамнинг тиззасини қучоқлаб олдим.

Бу машъум воқеалардан кейин кўп йиллар ўтди, кўп свлар оқиб кетди. 1955 йили Хрущёвнинг бутун дунёни ларзага солган машҳур нутқидан кейин оиламиз, шахсга сиғиниш зулмидан жабр чеккан миллион-миллион оилалар каби дадамларнинг тақдирини, ўлик ё тирик эканини (унгача ёзган ўнларча хатларимизнинг биттасига ҳам жавоб ололмагандик) сўраб, юқори ташкилотларга мурожаат қилдик.

Мақтубларнинг биттасини Қозоғистон Компартияси Марказий Қўмитасига, иккинчисини СССР Давлат хавфсизлиги қўмитасига йўлладик. Тахминан тўрт-беш ойдан кейин биринкетин иккита жавоб келди. Жавобларнинг биринчиси Қозоғистон Марказий Қўмитасидан бўлиб, унда дадамларнинг партиявий иши кўриб чиқилгани, у киши Сталин шахсига сиғиниш қурбони бўлганлиги эътироф этилган ва 1918 йилдан эътиборан партия аъзоси сифатида тиклангани хабар қилинган эди.

Иккинчи жавоб Москвадан, Давлат хавфсизлиги қўмитасидан бўлиб, унда айтилишича, дадамлар Узоқ Шарқдаги қайси бир ўрмон хўжалигида дарахт кесувчи бўлиб ишлаган, 1943 йил қиш ойларида (вақти аниқ айтилмаган) дарахт кесаётган пайтида йиқилиб вафот этган.

Биринчи жавобдан фарқли ўлароқ, бу хатда шундай илова ҳам бор эди. Агар волидамиз (мен ёзган хат, табиий, ойимлар номидан битилган эди) пенсия ёшида бўлсалар, у кишига давлат тегшли миқдорда нафақа тўлайди. Агар ойимларнинг турар жойи бўлмаса, у киши қўмитадан келган ушбу жавоб асосида шаҳар советига мурожаат қилиб, навбатсиз уй оладилар...

Ҳар иккала хат ҳам ҳақиқатни қарор топтириш, адолатни тиклашга қаратилган эди. Аммо мен негадир, эҳтимол, Узоқ Шарқда олти йил оддий солдат бўлиб, бутун қийинчиликларни бошимдан ўтказганим учундир, ногаҳон ўзим кўрган бепоён совуқ ўрмон, қор тагида эгилиб турган дарахтлар, қиш бўлиб келди. Бир зум нигоҳим олдиға бу қоронғи ўрмонда беҳол имиллаб дарахт кесаётган дадамлар келди, келди-ю, алам, изтироб, меҳр-шафқат ва хўрлик туйғулари тошқиндай гувиллаб вужудимни қақшатиб юборди.

«Йўқ! Бу нопоклар 1918 йилдан фирқа аъзоси бўлмиш отамни ноҳақ қамайдилар, қариганида ҳам озод қилишни истамай, қаҳратон қишда ҳам ўрмон кесдириб, ўлимга маҳкум этадилар-у, энди ўз гуноҳларини ювиш умидида жудодик азобидан икки букилиб қолган бевасига нафақа тўлармишлар, бошпана берармишлар! Йўқ, мен битта онамни улар берган садақасиз ҳам боқиб оламан, уларсиз ҳам бошпана топиб бераман!»

Хаёлан шундай деб, яхши ният билан ёзилган икки хатни бурда-бурда қилиб йиртиб ташладим...

«Ешлик» — 93 йилда

Одил Ёқубовнинг «МУЗҚАЙМОҚ» туркумига мансуб қолган ҳикоялари жўрнал саҳифаларида ёруғлик кўради.

Йўлдош
Эшбек

ТУРКИСТОННИ СОҒИНГАН ҚОНМАН...

Йўлдош ЭШБЕК. Самарқанд вилоятининг Нурота тоғларидаги Зарбанд қишлоғи Байтўби гуза-рида туғилган. «Соғиниб яшайман» номли биринчи китоби нашр этилмасидан олдин ҳам бир неча шеърлари эл оғзига тушиб, ёд бўлиб кетган эди. «Ўркач-ўркач тўлкинларнинг бағрида...», «Одам ўлиб кетар, тушунинг ахир...» каби асарлари шеърхонлар орасида катта шухрат қозонди. «Ийглаётган қиз» ҳам шундай асарлар сирасидан. Шоирнинг «Юксак дарахтлар», «Мовий турналар», «Яхшиликка қарайман», «Мангу масофа» сингари юксак инсоний ғоялар билан суғорилган китоблари чоп этилди. 1989 йилда Йўлдош Эшбек Ўзбекистон Езувчилари уюшмасининг Ҳамид Олимжон номидаги мукофоти билан тақдирланди. «Ешлик» саҳифаларида шоирнинг «Кўзларингда кулган чечаклар», «Бўшалса, ўзати ўзбекнинг оти» каби бир неча бақувват шеърини туркумлари билан танишгансиз.

МУАЛЛИФ ДЕЙДИКИ:

Сўнги йилларда ижодий изланишлар қатори халқ таъбири билан ҳам шуғулланыпман. Кўпчиликда, айниқса, ижодкор дўстларимиз орасида бир савол туғилаётир: Шоир одам шеър қолиб, нега бошқа соҳага уриб кетдийкин?.. Бунга жавобим шуки, қадимда сўфий шоирларимизнинг аксари билимдон табиблар ҳам бўлишган, ҳар хил услуб, турли йўллар билан касалларни даволашган. Халқимиз буни яхши билади. Аммо баъзи ҳамкасбларимиз беҳабар кўринишади. Нокаментарлик бўлмасин учун айтиб қўяйки, менинг бу уринишларим буюк аجدодларимизга бир тақлид, холос. Худди юракни чулғаган шеързабига ўхшаш дарду ғам ундайди мени бу ишларга ҳам...

ДЕҲҚОН ҚУРОЛИ

Елкасига чиққан ҳар ҳоким
Таъна қилар, нур бердим дейди,
Кун чиқди деб деҳқон ўйлар жим,
Узини еганнинг ғамини ейди.
Совуқданми... кўзлар пича нам,
Емгирданми... не билай, бас-да!
Пахталик чопонда пахта кам,
Билак қотган — нақ кетмон даста.
Пахта — қурол, билади ҳоким,
Деҳқон билар, бу — ифтихордир,
Елкасида ким ўтирар, ким —
Билмас шўрлик... кифти хордир!
Ўтқизганнинг оғзида шомол,
Ўтирганнинг тилида боли,
Билмасларми... кетмон ҳам қурол —
Йўқ деганда меҳнат қуроли!

Мен кетсам...
Мен кетсам қаяққа кетаман энди,
Хувлаган юртимдан, кичик хонамдан,
Энди умидларнинг байроғи сўнди,
Энди ишончлардан тонаман.

Ташбеҳ ахтараман бу ҳолга:
Сен гулсан ўсаётган шомолда,
Мен шомолман сендан сирғалиб ўтган —
Хайлман хайлингни саволга тутган.

Туркия тутлариман фарқ пишган қизил,
Туркистонни соғинган қонман —
гунпиллаб урган.
Озор денгизиман, бўлса шундай тил —
Бепоен қирғоғин бузолмай турган.

Хунгаристон тарафлардан учган ўтлиман,
 Чопган қизалоқнинг қўлида рўжол...
 Оташ Бухоронинг напармон ўғлиман
 Қонгалаш қониман —
 Асрлар қамчисидан шол...

Ташибеҳ ахтараман яна бу ҳолга...
 Қўл ато бўлсайди агар шамолга,
 Мен қучиб ушлардим оёқларингни
 Ва озод айлардим тузоқларингни.

Туркман чўлларида маъраган қўзиман,
 Сутми, сув излаб югураман, чопаман,
 Сувга зорман, сувнинг ўзиман,
 Сутман, сутга зорман, қачон топаман?!

Олтойдан Ҳиротга қадар чўзилиб
 Чўзилиб қочасанми, айт,
 Қащқар рубобиман тўлиб, узилиб,
 Тўйиб ингранаман: Қайт!

Мен кетсам қайёққа кетаман энди
 Бепоен қулочим қадар хаёлдан.
 Аламлар бағридан энди туғ унди,
 Уни ҳилпиратиб турган шамолман.

Қайёқдан ҳам келиб қолдим бу боққа,
 Кўнгул, энди яна дарднинг майин ич.
 Ташналикни қондирай деб булоққа —
 Утаётиб ногаҳонда бўлдим дуч.

Дарахтлари шовулламас мунғайган,
 Чечаклари заъфарланиб бормоқда.
 Анов чинор нега мунча анқайган,
 Жажжи майса тош бағрини ёрмоқда.

Кўз эгалик, киприк унинг қалқони,
 Сўз эгалик, ақл унинг қалқони,
 Тил чегалик, тишдир унинг қалқони,
 Дил дилдирар... будир ишнинг ёмони!

Ҳис ҳувиллар бу ғариб боғ мисоли,
 Шамол эсар тош мисол, оҳ мисоли.
 Изларингдай жароҳатлар гўзалдир,
 Сўзларингни эслайман тоғ мисоли.

Ой ботар ой томона,
 Кун ботар кун томона,
 Сой тўлғона-тўлғона
 Қонади қизил қона.

Қондан қаро қабоқдир,
 Қирғоқ қотган қўрқоқдир,
 Кўнгли бўш элга ўхшаб
 Майсалари титроқдир.

Ой қиличма, сиртмоқма,
 Ҳилол ҳалол ўроқма?
 Майсаларни ўргани
 Келган ҳамдард ўртоқма?

Ой ботади кўксима,
 Ойдаи, жоним, ўксима,
 Тун чўқади кўнглима,
 Чўккан кема бўлдим-а!

Тонг ботади тушима,
 Қачон келгум ҳушима,
 Тўлган элнинг бошида
 Улган ҳумой қушима?!

ЖУРЪАТ

Нияти бошқадир,
 гоёси мубҳам,
 қаттиқ совуқда ҳам
 йўл юрган одам
 бўронлар аро у
 қалқир баргакдай.
 Журъат кучда эмас,
 Журъат юракда!
 Озодлик истайди кичиккина эл —
 оролча...
 тасанно улкан қудратга!
 Уммонча душманга
 уммон сабот тенг!

Журъат кучда эмас,
 Журъат юракда!
 Қуш парвоз қилади —
 тоғлар майдадир,
 бургут қанотими
 ўхшар тиргакка?

Қамишдан тоғ ҳислар учар қайгадир!
 Журъат кучда эмас,
 Журъат юракда!
 Қирилмас,
 Буюк Куч — Суянчми,
 Айтинг,
 Чумоли сўгиниб...

Евузлар! юрса керак-да?!

Бир лаҳза...
 йўлангиз!
 Қайтинг!
 Журъат кучда эмас,
 Журъат юракда!

Бу одамнинг пули кўп жуда,
 Бу одамнинг ҳовлиси кўпдир.
 Бу одамнинг қўли тагида
 Ишлаётган одам тўп-тўпдир.

Муҳри ҳам бор, ажиб, думалоқ,
 Улови ижонга баробар.
 Бу одамда соғинч йўқдир, оҳ,
 Ватан йўқдир — жонга баробар...

ЕЎҒИЗЛИК

Тош каби	исмимни
бошимга	эсимдан
бу сўзни	чиқариб
ўйдим:	қўйдим.

ДАСТУРДАН КЎНГЛИМ ТЎЛМАЙДИ

Адабиёт — ҳаёт кўзгуси, деймиз. Адабиёт ҳаёт кўзгусигина эмас, балки у миллатнинг маънавиятини шаффоф этувчи, унинг таъбини, тасаввур оламини муайян поғонага кўтарувчи, на ибтидо, на интиҳо билмагувчи рангин бу оламнинг энг улуғ неъматидир. Бизнинг куни кечаги тарихимиз қайта бошдан ёзилишга маҳкум, моддий оламга қарашларимиз қайтадан қарор топажак, фақат адабиёт — чинакам санъат асари ислоҳ талаб этмайди. Фақат мумтоз обидаларгина ҳар қандай тарихий шароитда дахлсиз яшайди, янги ва янги насллар тарбиясига камарбаста бўлади. Шу маънода республика халқ таълими вазирлиги Ўқув-методик маркази тақдим этган «Адабиётдан ўрта мактаб программалари» бу кунги талабларга бирмунча уйғун эканлигини айтиб ўтиш жоиздир.

Дастурда, шунингдек, дарсдан ташқари мутолаа қилинадиган асарлар номлари ҳам мавжуд, у аввалгиларига нисбатан анча замонабоп ва тўқис. Шу билан бирга ҳар бир синфда фойдаланиш лозим бўлган экран ва босма кўргазмалар қўлланмалар рўйхати ҳам илова қилинган.

Дастур гарчи «такомиллаштирилган программа» сифатида тавсия этилган бўлса-да, давр синовларига тўлатўқис жавоб беради, дея олмайман, унинг кўпгина ўринлари қайта ва жиддий кўриб чиқилиши лозим...

Бизни қийнаётган муаммолардан бири — дастурга киритилган Абдулҳамид Чўлпон, Абдурауф Фитрат, Боту, Усмон Носир сингари истеъдод соҳибларининг ҳаёти ва ижодий фаолиятини эмин-эркин ўрганиш учун дастурга мувофиқ чоп этилган бирон-бир конкрет қўлланма ва дарсликлар ҳамон йўқ. Чунончи, 5-синф ўқувчиси Чўлпоннинг «Кўклам келадир», Усмон Носирнинг «Юр тоғларга», Ботунинг «Ёшлар учун» шеърини, ёки Абдулла Авлонийнинг «Елғончи чўпон», «Тулки билан қарға» эртакларини топишлари, ўқиб ўрганишлари зарур. Уша адибларнинг ҳаёт йўли хусусида ўқитувчи томонидан лоақал икки оғиз изоҳ берилиши лозим. Амалдаги дарсликларда эса бу шоирларимиз ҳақидаги маълумотлар, асарларидан намуналар йўқ ҳисоби. Ўқитувчининг ўзи ҳаракат қилгани билан барча манбаларни қидириб топиши амримаҳол. Дастурнинг юқори синф ўқувчиларига мўлжалланган қисмида узвий тарзда ўрга-

ниш мушкул бўлган мураккаб мавзулар анчагина. Масалан, саккизинчи синфда хорижий адабиёт намуналари сифатида. А. Стендалнинг «Ванина Ванини» асарини таҳлил этиш лозим ва бунга икки соат ажратилган. Аммо бу новелла аввалги дарслик ёки хрестоматияларга киритилмаган. Хўш, уни муаллимлар қаёқдан топишади?

Ўнинчи синфда Анбар Отиннинг «Қаролар фалсафаси» рисоласи, «Ўт тушсин» ғазали мазмунини ўзлаштириш режалаштирилган. Бу асарлар топилиши ҳам шу шароитда анқонинг уруғи.

«Совет адабиёти буйича суҳбат» мавзуида ўнинчи синфда ўн саккиз соат мобайнида ўн икки адиб асарлари таҳлил этилиши керак. Тўққизинчи синфда эса ўттиз ижодкор асарлари муҳокама мавзуга киритилган. Луи Арагоннинг «Шеърлар», Лу Синнинг «Қишлоғим», «Дори» ҳикоялари, қуйи синфларга чамаланган Расул Ҳамзатов, Марк Твен, Войнич ва Андерсен ижодидан намуналар наинки мактаб, ҳатто туман ё шаҳар кутубхоналаридан ҳам камдан кам ҳолда топилади. Бунинг устига мазкур шоир ва адиблари ҳаёти ва ижодий фаолиятига дахлдор энг муҳим маълумотлар ҳам ўқувчига айтилиши зарур. Бундай манбага эга бўлмаган муаллим ўқувчилари олдида қандай ачинарли аҳволга тушиши ҳеч кимга сир эмас.

Дастурнинг ҳар бир банди биз — адабиёт ўқитувчилари олдида худди ана шундай муаммоларни кўндаланг қилиб кўяди. Дастурнинг ўнинчи синф учун ажратилган йирик умумтаҳлилий қисми ҳам қайта кўриб чиқишни тақозо этади. Унда кўзда тутилишича, ўқитувчи кетма-кет равишда аввал олти соат «энг қадимги адабий ёдгорликлар» ҳақида, сўнг олти соат «X—XII асрлар адабиёти» ҳақида, «XIII—XIV асрлар бошлари адабиёти» ҳақида тўрт соат, ниҳоят, «XIV—XVI асрлар адабиёти» ҳақида яна олти соат тинмай маъруза қилиши керак. Ўқитувчининг йигирма тўрт соат мобайнида кетма-кет умумтаҳлил билан шугулланишини бир тасаввур қилинг-а! Шу аллозда у сўзлаши, ҳар бир даврнинг асосий хусусиятларини таърифлаб бериши, изоҳлаши, умумлаштириши, якуний хулосалар чиқариши, ва ниҳоят, ўқувчилардан сўраб, баҳолаши зарур. Ҳолбуки, бундай талабни олийгоҳларда тадбиқ этиш ҳам мумкин эмас.

Дастурнинг ўн биринчи синф учун мўлжалланган

қисмида 20—30-йиллар адабиётининг асосий хусусиятларини тавсиф этилган, СССР халқлари адабиёти ривожига ҳисса қўшган ўнлаб адибларнинг қатор йирик асарлари ҳеч эринмай санаб ўтилади. Узундан узоқ қайдлар сўнгида ўқитувчининг танлови билан айрим асарлар таҳлил қилиниши лозимлиги ўқтирилади. Чунончи, уруш ва урушдан сўнгги дастлабки йиллар ўзбек совет адабиёти ҳақида гап кетганда, Ойбек, Амин Умарий, Ҳамид Олимжон, Уйғун, Собир Абдулла, Абдулла Қаҳҳор, Комил Яшин, Иззат Султон асарларидан бири ҳақида суҳбат бўлиши мақсадга мувофиқ, дейилади, шу тарихи номлар кетма-кет қайд этилаверади. Бундан кўзда тутилган мақсад нима ўзи? «Муаллим шоир ва ёзувчиларнинг исми шарифини, у ёзган асарларни ёддан чиқариб қўймасин», дея қилинган эҳтиёт чорасими бу? Бунинг ўрнига шу давр акс этган аниқ асар таҳлили тавсия этилса, афзал бўлмасмиди?

Саккизинчи синф ўқувчилари дастурга биноан 105 соат адабиётдан машғулот ўтиши лозим. Ҳозир улар «Ўзбек адабиёти тарихи» дарслигидан фойдаланишмоқда. Дастурдан ўрин олган Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ижодидан намуналар дарсликда бор. Аммо дастур тавсия этган Жаҳонотин Увайсий ижоди, унинг «Замона кулфатидин...» ва «Меҳнату аламларга мубтало Увайсийман»... матлаъси билан бошланувчи ғазаллари, «Анор» чистони бу китобда йўқ. Дарсликнинг кейинги наشري «9—синф учун» деб чоп этилди, яъни китоб жилдидаги саккизинчи синфга мўлжалланганини англатувчи рақам ўзгарди, холос, моҳият ўша-ўша. Саккизинчи синф ўқувчиси эса энди гоҳ юқоридаги дарсликдан, гоҳ еттинчи синфга мўлжалланган «Ватан адабиётидан» фойдаланишга мажбур. Ваҳоланки, шу синф ўқувчилари синф программасига янги киритилган Одил Ёқубовнинг «Диёнат», Раҳмат Файзийнинг «Ҳазрати инсон», Ўткир Ҳошимовнинг «Нур борки, соя бор» асарларини мутолаа этиб, мазмунини ўзлаштириши тавсия этилган. Бу ҳақда на у ва на бу дарсликда икки оғиз сўз айтилмаган.

Дастур асосидаги дарслик ва қўлланмалар эса яқин орада чиқадиганга ўхшамайди.

Дастурдаги асосий камчилик ўн биринчи синфга боғлиқ мавзуларда кўринади. Зеро, улар бугунги жараён руҳига мос эмас. Масалан: дастурнинг «Кириш» қисмида В. И. Лениннинг «Партия ташкилоти ва партия адабиёти» мақоласи таҳлиliga олти соат вақт ажратилган. Унда адабиётнинг партиявийлигига сийқаси чиққан ўша эски таъриф берилади: «Адабиёт иши — умумпролетар ишининг ажралмас, таркибий қисми» бўлиб, у тўқликка шўхлик қилувчи ва «семизликни кўтара олмай қолган ўн мингтача зодагонларга» хизмат қилмаслиги лозим (?). С. Азимов, Қ. Аҳмедов, Ю. Султоновларнинг «Ўзбек совет адабиёти» дарслигининг эски-янги барча нашрларида ҳам шу гап, ўзгариш йўқ. Дастурдаги РКП(б) МКнинг «Партиянинг бадий адабиёт соҳасидаги сиёсати» ҳақидаги 1925 йилги 18 июнь қарорига муносабат хусусида ҳам айнан шундай фикр билдириш мумкин...

Гоҳо ёқамни ушлаيمان: ўқитувчи янги лойиҳага эндигина кўникиш ҳосил қилиб, у асосда ишлаб бошлаган пайтда «Маърифат» газети адабиёт бўйича янги дастурни эълон қилди, ўқитувчи ва ўқувчилар бундан икки-уч йил аввал жорий этилган дастур асосида яратилажак дарсликларни кутишаётган бир пайтда! Хўш, буёғи қандай бўлди? Ахир, яқиндагина дарсликлар ёзиш учун атоқли олимлар ўртасида конкурс-танлов эълон қилинган эмасмиди?! Бунга қадар она тили ва адабиёт ўқитувчилари иш режаларидаги бир хилликни таъминлаш учун озмунча машаққат чекилганмиди? 1992—1993 ўқув йилидан бошлаб биз — ўқитувчилардан янги дастур асосида ишлаш талаб қилинаётир. Хўп, буниси ҳам майли, аммо йил ўтмасдан яна бир дастур жорий этилмаслигига ким қафолат беради? Бу аҳволда бешинчи — ўн биринчи синфлар учун давр талабига уйғун дарсликлар қачон яратилади ва у қачон ўқувчининг қўлига тегади? Бу давр ичида адабиёт муаллими ва ўқувчининг аҳволи не кечади?!

Муҳаммад МЕЛИҚУЗИЕВ,
Ховос туманидаги Алишер Навоий номли ўрта мактабнинг тил ва адабиёт ўқитувчиси

ТАҲРИРИЯТДАН: Муҳаммад Мелиқузиёв узоқ йили маориф соҳасида ривозат чеккан. У киши билдирган фикрлар эҳтимол баҳсталабдир, аммо шу кунларда республикамизнинг турли бурчакларидан тил ва адабиёт ўқитувчилари худди шу мазмундаги хатлар билан бизга мурожаат қилишмоқда. Бежиз эмас бу, албатта.

Ҳаётга кириб келаётган тарихий ислоҳ маориф соҳасида ҳам муайян қийинчиликлар туғдираётганлиги табиий. Дастурлар ҳам, дарсликлар ҳам ҳали бир неча мартаба янгиланиши мумкин, зеро, шароитнинг ўзи шуни тақозо этаётир.

Дастур ва дарсликни биргаликда муҳокама этиш, уларни янада мукамаллаштириш фойдадан холи бўлмайди. Чунки келажак наслларнинг заковати, маънавияти озиқ оладиган бирламчи омил шулар аслида. «Мактаб вояга етаётган авлод тафаккурини шакллантириш устахонасидир, агар келажакни қўлдан чиқаришни истамасанг, мактабни қўлда маҳкамроқ тутмоғинг лозим», деган эди Андре Барбюс.

Дастурлар ўзгариши ва дарсликлар талаб даражасида эмаслиги муайян қийинчиликлар туғдираётган экан, нима қилмоқ керак? Бизнингча, журнал билан мактаблар ҳамкорлиги бундай шароитда жуда яхши самара беради. 1993 йил биз «Ўқитувчи айтар сўз» деган руки остида тил ва адабиёт ўқитувчиларига қўл келадиган материалларни кенг

ёритиб борамиз. Дастурда қайд этилган, аммо дарсликлардан ўрин олмаган энг сара шеър у ҳикояларини, классик шоирларимиз ва жаҳон адабиёти дурдоналарини журнал саҳифаларига олиб чиқамиз. Уларнинг таҳлиliga бағишланган мақолалар, она тилидан муайян мавзуларни ўтиш бўйича мутахассис тавсиялари мунтазам равишда ёритиб берилди. Шу билан бирга тил ва адабиёт соҳаси бўйича малакали ўқитувчилар баҳс ва мунозараларини ҳам йўлга қўйиш ниятимиз бор. Шунинг учун ҳам ушбу сондан бошлаб журнал саҳифаларида асарлари ёритилаётган шоиру адиблар ҳақида батафсилроқ маълумот беришга ҳаракат қилаётимиз. Хуллас, «Ешлик» журнали мактаблар билан ҳамкорлик қилишга тайёр. Зеро, мутафаккирлар айтганидек, халқ учун нондан сўнг энг муҳими мактабдир.

Азиз мураббийлар! Тил ва адабиёт сабоғи пайти Сизни кўп қийнаётган муаммолар нималардан иборат? Биз қайси мавзуларга кўпроқ эътибор қилганимиз маъқул? Ўзингизни ўйлангирётган масалалар хусусида ёзиб юборинг, Сизнинг таклиф ва мулоҳазаларингиз бизнинг изчил иш юритишимизда жуда асқотади.

Бугун таҳририят дастлабки машғулотни Сизнинг ҳукмингизга ҳавола этаётир. Сўз — таниқли шоир Абдулла Орипов ва унинг шеърини хусусида.

АБДУЛЛА ОРИПОВ

*Абдулла Орипов
шеъриятида
мен фикрнинг
салмоқдорлигини,
образларнинг оҳорли,
қуймалигини,
ўқувчини зериктиргувчи
тор маъноли
қизилсўзликдан
холиликни кўрдим.
Еш шоир
Сўзнинг ифода кучини
беҳато сезади,
ҳаётни ўз бўлишича,
уни ўзига хос
янги назар билан кўради.
Ўзбек шеъриятини янги
катта истеъдод билан
қутласа бўлади.*

Қайсин Қулиев
1970 йил

ШОИР ҲАҚИДА ҚИСҚАЧА МАЪЛУМОТ

1941 йилнинг 21 март куни Косон туманидаги Некўз қишлоғида туғилган.

1963 йил Тошкент Давлат дорилфунуни журналистика куллиётини тугатган.

1965 йил илк шеърий тўплами —

«Митги юлдуз» ёруғлик кўрган. Кейинги шеърий мажмуалари:

— «Кўзларим йўлингда» —

1967 йил.

— «Онажон» — 1969 йил.

— «Рухим» — 1970 йил.

— «Ўзбекистон» — 1971 йил.

— «Юртим шамоли» — 1974 йил.

— «Ҳайрат» — 1977 йил.

— «Юзма-юз» — 1979 йил.

— «Сурат ва сийрат» — 1980 йил.

— «Нажот қалъаси» — 1981 йил.

— «Йиллар армони» — 1984 йил.

— «Ишонч кўприклари» — 1989

йил.

— «Сен баҳорни соғинмадингми» —

1991 йил чоп этилган. Айни шу кунларда

«Ҳикмат садолари» китоби нашрдан

чиқиш арафасида.

Шоир асарлари рус ва ҳорижий тилларга таржима қилинган.

У Алигъери Дантенинг «Илоҳий комедия» сини, Еньё Хельтаининг «Соқов

рицарь» шеърий драмасини, Александр

Пушкин, Махсатий Ганжавий, Қайсин

Қулиев каби қатор йирик шоирлар яратган

дурдоналарни она тилимизга ўғирган.

Абдулла Орипов республика Давлат

мукофоти соҳиби, Ўзбекистон халқ шоиридир.

Адабиётдан сабоқни
Ғаффор ХОТАМ
тайёрлади

ҲАЙРАТНИНГ КЎЗЛАРИ КАТТА БЎЛАДИ...

Шеърятга юлдуздек чақнаб кириб келган ва миллий тафаккурга ислоҳ киритган шоирлардан бири — Абдулла Орипов. Унинг солиҳ асарлари ёруғлик кўрган кун шеърят шайдолари дилида унутилмас из қолдирган. Сурур ё маҳзунлик, шоирона кайфият руҳимизни чулғаб олса, аксар ҳолларда Абдулла Орипов сагрлари турнадек тизилиб, беихтиёр ҳаёлимиздан кеча бошлайди:

Қайдадир шоира куйлайди беҳол:
— Кўнглим ҳам бу кеча ойдай яримта...

«Ҳақиқатан ҳам, Абдулла Орипов феномени ҳали охиригача англамаган бир тилсимдир» (Одил Ёқубов).

Умумтаълим мактабларида адабиётдан сабоқ дастури (лойиҳа)да Абдулла Ориповнинг «Ўзбекистон» (V синф), «Мен нечун севаман Ўзбекистонни», «Она тилим», «Дорбоз» (VI синф), «Она сайёра» (VIII синф) шеърлари ҳамда «Жаннатга йўл» (XI синф) драматик достони таҳлилига алоҳида вақт ажратилган. Биз шоир суҳбатига бўлиб, ушбу асарлари юзага келиши билан боғлиқ ҳикояларини оқ қоғоз юзига муҳрлаб қайтдик, уларни, шунингдек, у киши лутфан бизга тақдим этган «Ўзим ҳақимда» деган камтарона сўзни қўйида эълон қилаётимиз. Бундан мурад — тил ва адабиёт ўқитувчиларига кўмак бериш, Абдулла Орипов ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳақида бирмунча ёрқин тасаввур уйғотишдир.

ЎЗИМ ҲАҚИМДА

Мен 1941 йил 21 март куни Қашқадарё вилоятининг ҳозирги Косон туманига қарашли Некуз қишлоғида туғилганман. Болалик йилларим кўҳна Қўнғиртов этақларида кечди. Бироқ у жойда дов-дарахт ўсмас, чучук булоқлар йўқ, қудуқ суви ҳам ниҳоятда шўр ва нордондир. Фақат баҳорнинг қисқа фаслида кўклам ёмғирдан баҳра олган бахмалдай майсалар, анвойи гиёҳлар ўсади. Лекин уларнинг умри ҳам баҳорнинг ўзи янглиғ ўткинчидир. Ичимлик сувини олти-етти чақирим наридан кўзаларда ташиб келтирар эдик. Саратоннинг олов уфуриб турган кунларида ҳаётимиз гўё бир маромда кечар эди. Сув таширдик, галла ўрардик. Урушдан кейинги йилларни яхши эслайман. Қишлоқ кўчаларида қўлтиқтаёқда собиқ жангчилар ўқтин-ўқтин кўзга ташланар, одамларнинг кун кечириши гоётда ночор эди. Бироқ, бирор оила қишлоғимизни ташлаб бошқа жойларга кетиб қолишмаган. Энди ўйласам, ҳамма ерда ҳам қийинчилик бир хил бўлган, шекилли. Лекин болалик йилларим фақатгина мунгли хотиралардангина иборат эмас. Ҳайратнинг кўзлари катта бўлади, дейишади. Айниқса, ёшлик чоғларингда олам кўзингга бошқачароқ кўринади, сирли туюлади. Баҳор ёмғирдан кейинги сел тошқинлари, бепоён адрлар ортидаги уфқ, тоғ этакларида хазин хониш қилиб кезган меҳмон турналар, шувоқзорларда яйраб юрган оҳу уюрлари, ва ниҳоят, жанубнинг тим қора осмонда қандилдек осилиб турган улкан-улкан юлдузлар...

Балки бу манзаралар ҳанузгача қайлардадир бордир. Лекин менинг болалик йилларим эса сира қайтмас бўлиб ортда қолиб кетди. Ана ўша чоғларда мен қўлимга қалам олиб, биринчи шеъримни ёза бошлаган эдим. Оиламиз ҳақида қисқача маълумот бериб ўтсам: отам Ориф бобо Убайдулло ўғли ҳозир тўқсонни қоралаб қолганлар. У кишининг бутун ҳаёти қишлоқ худудиде меҳнат билан ўтган. Раҳматлик онамни

Турди Карвон қизи дердилар. Онам 1966 йили ҳаётдан кўз юмдилар. Онамининг хотирасига бағишлаб кўплаб шеърлар битганман. У зотнинг унутилмас меҳри қошида ўзимни ҳанузгача қардор ҳисоблайман.

Онам табиатан гоёт таъсирчан аёл эдилар. Учоқ бошидами, тандир ёнидами иш билан машғул чоғларида қадимий маҳзун байтларни такрорлашлари ҳанузгача эсимдан чиқмайди.

Гулираънонинг тагида ювма сочингни,
ювма сочингни,
Шаҳло кўзгинангдан тўкма ёшингни,
тўкма ёшингни.
Шаҳло кўзингдан тўксанг ёшингни,
тўксанг ёшингни,
Оларман-да кетарман ёлғиз бошимни,
ёлғиз бошимни.

Оиламиз катта, рўзгорда тўрт ўғил, тўрт қиз ўсганми. Мен ўғиллар орасида кенжасиман. Акаларим турли олийгоҳларда таҳсил кўришган. Уларнинг йиққан китобларини обдан ўқиб чиққанман. Кўпгина адибларни ўша пайтдан гоёибона таниганман, илк шеъримни ўшаларга эргашиб ёзганман.

1958 йил ўрта мактабни олтин медал билан тамомлаб, ҳозирги Тошкент Давлат дорилфунунининг журналистика куллиётига ўқишга кирдим. Ана ўша йиллардан буён Тошкент ва унинг муҳити мен учун қаддон масканга айланиб қолди. Мен бир нарсга аминманки, табиат кишига қанчалик истеъдод бермасин, агар уни муттасил ўқиш-ўрганиш билан, қисқаси, илм ва меҳнат билан мустаҳкамлаб бормаса, бирор натижага эришиши мушкулдир. Шу маънода мактабдаю дорилфунунда таълим берган устозларимни чуқур миннатдорчилик билан эслайман.

Лекин у маҳалларда жамиятнинг ҳақиқий феъл атори биз тенгиларга унчалик маълум эмас эди. Кўпгина адибларнинг фожиавий тарихлари очиқ айтилмас, китоблари нашр қилинмас, дин қатагон этилган, она тилимизнинг мақоми паст, адабиётимиз тарихи ҳам махсус кўрсатмалар асосида ўқитилар эди. Шундай шароитда «қалтис» мавзуларда шеърлар ёзиб, баалога ҳам қолганмиз. Ижодим жараёнида кўпгина шеърый тўпламларим нашр этилди. «Митти юлдуз», «Онажон», «Руҳим», «Ҳайрат», Юзма-юз», «Йиллар армони», «Ишонч кўприклари» ва ҳоказолар шулар жумласидандир. «Жаннатга йўл», «Ҳаким ва ажал», «Ранжком» каби дostonларим бор. Кейинги пайтларда тарихимизнинг асрий қадриятларидан таъсирланиб, «Ҳикмат садолари» китобимни ёздим. Асарларим кўпгина тилларга таржима қилинган. Шунингдек, ўзим ҳам таржима ишлари билан шуғулланаман. Буюк италяни шоири Дантенинг «Илоҳий комедия» («Дўзах») асарининг таржимасини бу соҳадаги меҳнатимизнинг энг муҳим маҳсули деб ҳисоблайман. Хуллас, ўтган даврнинг баланд-пастидан мен ҳам бебаҳра қолмаганман.

Бироқ мен учун энг катта сийлов камтарин ижодимга халқимизнинг муҳаббатидир. Яна шуни ҳам айтиб ўтишим жойизки, 1981 йилда «Ҳаким ва ажал» дostonим учун Ўзбекистон Давлат мукофотига ҳамда 1990 йили «Ўзбекистон халқ шоири» унвонига сазовор бўлдим. Оилам, олти нафар фарзандим бор.

Режаларим, албатта, кўп. Қадрли ўқувчиларим билан наинки китоб саҳифалари орқали, балки яна узоқ йиллар юзма-юз кўришиб туришни орзу қиламан.

«МЕН НЕЧУН СЕВАМАН ЎЗБЕКИСТОННИ» (1964 йил)

— Йигирма саккиз йил бурун ёзилган.

Қочган ҳам, қувган ҳам худо дейди. Ҳозир қаҳрамонлар кўпайган. Уша даврларнинг юксак мукофотларини биз ҳам олганмиз. Бироқ Ўзбекистонни она Ватан, демакки, азиз ва мўътабар, муқаддас эканлигини ноқис ақлимиз билан фаҳмлашга уринган эканмиз-да...

«ОНА ТИЛИМ» (1965 йил)

— Бу шеърнинг тарихи жуда узун. Саккиз қаторлик шу шеър бошимга саккизта бомба бўлиб тушишини туш кўрибманми?

Ҳозирги ёшлар она тилимизга Давлат тили мақоми бериш ҳақидаги Қонунни ҳатто уйдалаб бажара олишмаяпти. У маҳалларда-чи?..

Шеър чиққач, «Ҳали сенинг она тилинг борми? Ҳали сен жаҳон сотсиализми гоёсига қаршимисан? Отананг ким? Қайси миллатчининг боласисан?» — деган бир дунё тазйиқ остида қолганмиз.

Ҳар қандай миллатда ҳам холис ва улғу сиймолар, албатта, учрайди. Шундайлардан бири рус халқининг буюк шоири Александр Твардовский эди. Ушбу унутилмас инсон ўша маҳалларда менинг уч-тўртта шеърим атрофидаги можарони эшитган, дунёга донғи кетган устозлар аралашгач, шу шеърларимнинг русча таржимасини «Новый мир» жўрналида эълон қилган...

Катта миннатдорчилик билан бир гапни айтиб ўтишим керак: балки қамашга, балки мени йўқ қилиб юборишга асос бўладиган ўша уч-тўртта шеърим, яъни «Она тилим», «Минораи калон тепасидаги лайлак», «Ўзбекистон» каби тизмалар Александр Твар-

довский ҳамда Қайсин Қулиев ёрдами билан марказий нашрларда босилиб чиқмаганида эди, ўшанда тақдир чархпалаги қаёққа қараб айланиб кетиши мумкинлигини мен ҳозир ҳатто тасаввур ҳам қила олмайман.

Баъзан менга савол беришади:

— Истеъдодингиз бор. Шеърингизни қадрлайдиган бадавлат туркий нашриётлар ер юзида мавжуд. Мадомики, шунча қийинчилик бўлган экан, нега сиз ўз қадрингизни билиб, вақтида чет элга чиқиб кетмадингиз?

Жавобим доимо битта:

— Юртдан мосуво бўлганларга тақдир ўзи жавоб берсин. Бироқ... шунга имоним комилки, бирон-бир ўзбек чегарага етиб турганида «кет!» деб орқасига тепишган тақдирда ҳам ё чалқанча ва ёки юзтубан Ватан тупроғига йиқилади. Менимча, бунинг изоҳига ҳожат бўлмас керак...

Хулласки, ҳар бир шеърнинг ёзилиш тарихи кўпдан-кўп ҳодисалар билан боғлиқдир. Шу кунларда камина она тилимизнинг маъқеини таъминлаш ҳукумат қўмитасининг масъул аъзосиман. Хўш, ўша маломатлар ўринли бўлганмикан?

Менимча, бу иллатларнинг барчасига аслида муҳит айбдордир.

«ДОРБОЗ» (1965 йил)

— Бу — тимсол шеър.

Александр Пушкин номи билан аталган бир боғ бўлар эди. Биз шунинг ёнидаги ҳовлида — ижарада турар эдик. Ҳар кун боғда Маъмуржон Узоқов, Фахриддин Умаров каби таниқли ҳофизлар концерт беришар эди. Жўмладан, дорбозлар ҳам ғаройиб ҳўнарларини кўрсатишарди.

Мен яшайдиган ижара ҳовли роҳатбоғча деб аталарди. Бу ёрдан ҳалиги ҳофизлар айтган ашулалар шундоқ эшитилар, дорбозларнинг ўйини эса биз — талабалар учун текин томоша эди.

Янглишмасам, дор устида ўйин кўрсатадиганлар — Тошканбоевлар сулоласи эди. Ҳаётда ўз йўлимизни топа олмай юрибмиз-у, қаранг, улар қил кўприк устида қандай санъат кўрсатаётир! Бунга қойил қолмаслик мумкин эмас эди-да. «Дорбоз» деган кичкинтой бу шеър аслида шу ўйлар боис ёзилган:

*Булугларга ёндош, осмон остида,
Киприкдаги ёшдай турибди дорбоз.
Қиличнинг дамидай арқон устида
Кўзларини юмиб юрибди дорбоз.
Одамлар, одамлар, уни олқишланг,
Қаранг, у нақадар эпчил ва ўктам.
Биз-чи, эҳ... баъзи бир кўзи очқўлар
Эплаб юролмаймиз катта йўлда ҳам.*

Баъзи бир улғу адибларимиз шу байтларда ўзининг омадсизлигини акс этгирмоқчи бўлди, яъни ривожланган сотсиализм даврида айрим одамнинг фарёдини ёзди бу!, дея бонг уришди. Афсуски, бу гапларга адабиётшунослик соҳасида доимо текин нон еб юрган улomalар ҳам, арбоблар ҳам қўшилишди. Бунини қаранг, вақти-соати билан давр барча ҳодисаларни ўзича таҳрир қилди. Вақтида мени суфизмда айблаганларнинг ўзи бугун сўфилик қилиб юришибди...

Яна бир мисолга диққатингизни тортайин: шеърхонлар балки билишар, менинг «Оломонга» деган шеърим бор. Уша шеър эълон қилинган, давлатнинг мартабали раҳбарларидан бири, халқни оломон де-

йишга нима ҳаққинг бор, деб қатъий қарши чиқди. Уша шеър қуйидаги сатрлар билан бошланар эди:

*Машраб осилганда қаёқда эдинг?
Чўлпон отилганда қаёқда эдинг?..*

Уша — адабиётга дахлдор раҳбар дедиларки, Машрабга чидаш мумкин, лекин бу ўринда Чўлпонга ба-ло борми?

Ҳар қанча уринмай, гапим ўтмади. Чўлпоннинг ўрнига, майли, ўша давр сиёсий қаҳрамонларидан бирининг номини қўя қолинг, деб кўрсатма беришди. Мен эса бу ўринга Чўлпонга қисматдош, бамисоли у каби разолат қурбони бўлган исёнкор испан шоири Горсиа Лорка номини қўйдим. Аслида моҳият ўзгармаган бўлса-да, байналмилалчилик тушунчаси туфайлими ёхуд жоҳолат белгиси сифатидами, ҳар қалай, қисмати жожеий бу шоир номини қўйишга розилик беришди.

Эҳ-ҳ, гапираверсанг, гап кўп. Қани эди, эринмаган бир одам бўлса-ю, ҳар бир шеърим, ҳар бир сатримнинг элга етишувида қанчалик машаққат чекканимни сўраб-суришгирса, мен айтиб турсам, дoston бўлар эди...

«УЗБЕКИСТОН» (1969 йил) ва «ОНА САЙЕРА» (1969 йил)

— Кўпчиликка маълум.

Шеърхонни зериктирувчи узундан-узоқ мисралар орасида замонасозлик қилиб ёзилган байтлар ҳам йўқ эмас.

«Узбекистон» қасидасини эълон қилиш мен учун қийин бўлди. Муҳаррирлар қуйидагича талаб қўйдилар: тарихимиз, бугунимиз яхши айтилибди. Бунинг учун раҳмат. Лекин Россия ҳақида бир байт битишингиз шарт.

Мен уларга қуйидагича жавоб қайтардим:

— Ушбу қасида она Узбекистон ҳақида. Рус халқи ҳақида баҳоли қудрат асар ёзарман. Қолаверса, Ҳамид Олимжоннинг «Россия»сидан ўтказиб ким ҳам бир шеър эса оларди, дейсиз...

Уша қасидада бугунги кун болаларининг дунёқарашига сингмайдиغان айрим сатрлар мавжуд, албатта. Улар замон тақозосига кўра туғилиб қолган. Юпанч шулким, ҳали барҳаёт ижодкор ўз ёзганларини таҳрир қилиш имкониятига эга бўлади...

«ЖАННАТГА ЙЎЛ» (драматик дoston. 1978 йил)

— Нега бу асар ҳақида савол бердингиз, укам? Ярани тирнадингиз. Афсуски, ушбу ярани очганлар қанузгача тирикдилар.

«Жаннатга йўл» «Муштум» жўрналида бобма-боб эълон қилина бошлади. Ушанда ҳатто шундай бўлдики, махсус одамлар Дўрмонда — ижод уйда қўлёз-мани йўқотиб юборишди ҳам.

Ешлик экан, хотирам кучли эди, ўн минглаб байтни

ёд билар эдим. Жумладан, йўқолган дostonнинг ҳар бир сўзини жўрнал учун қайта бошдан тиклаб бердим. Шу ўринда уни эълон қилишда мардонаворлик кўрсатган Саъдулла Сиёевга раҳмат айтишга бурчлиман.

Қарангки, дoston босилиб бўлгач, йўқолган қўлёз-мани махсус идора ходимлари илтифотсизлик билан бўлса-да, ўзимга қайтариб беришди. Томоша кейин бошланди: йигирмага яқин машхур-номашхур шоирлар Шароф Рашидов номига бир қулоч хат ёзиб, «Нега «Жаннатга йўл» сингари зарарқунанда асар босиб чиқарилди? Бу драмада нариги дунё баҳонаси билан бугунги кунимизга тухмат тошлари отилган. Уни ёзганни-ку дарҳол ҳибсга олиш керак, лекин босиб чиқаргани ҳам тартибга чақириб қўйиш шарт», дейишган.

Менга маълум бўлишича, Шароф Рашидов бу масала билан шуғулланган ва асарни тақризга беришни тавсия этган. Тақризчилар қуйидагилар бўлиб чиқди: Матёқуб Қўшжонов, Озод Шарофиддинов, Маҳкам Маҳмудов, Михли Сафаров. Уларнинг фикри ижобий ҳолда эди...

Бир марта оғзи қуйган қатиқни ҳам пуфлаб ичади, деганларидек, ушбу асарни саҳналаштириш ниятида қўлга олган Ҳамза номли академик драма театридаги ўртоқлар ҳам ўйга толиб қолишди, ахийри уни саҳнага қўйишдан бош тортишди. Шу ўринда кишига алам қиладиган битта нуқтани айтиб ўтайин: умрлари узоқ бўлсин, барҳаёт онамиз Сора Эшонтўраева шу асардаги Она ролини қиёмига етказиб тайёрлаган эдилар...

Қўрққанга қўша кўринар деганларидек, асар атрофидаги гап-сўзлар босиб барча ишлар тақа-тақ тўхтади. Шу шароитда ҳам, айтиш керакки, бирлашган нашриёт раҳбари Ислоҳ Шоғуломов мардлик қилди — «Жаннатга йўл»ни «Муштум» кутубхонаси муҳри билан алоҳида китобча ҳолида нашр этди. Ушанда роппа-роса минг сўм миқдорида қалам ҳақи ҳам олганман.

Кейинчалик истеъдодли режиссёр Ҳамид Қаҳрамонов «Жаннатга йўл»ни Уш давлат театрида саҳналаштирди. Сўнг асар Қашқадар вилоят театри саҳнасида қўйилди. Уша кезлар вилоят раҳбари бўлган Президентимиз Ислоҳ Каримов мен билан ёнма-ён ўтириб, асарни томоша қилганлар.

Ука, булар ҳам ахир тарих-ку! Кўзим очиклигида бу гапларни айтмасам, ким сизга гувоҳлик беради?

«Жаннатга йўл» рус тилига ҳам ўгирилган ва нашр этилган.

Драматургия соҳасида менинг ҳеч қандай даъвоим йўқ, бироқ менда шундай бир таассурот пайдо бўлганки, айрим муаллифлар гуруҳи театрларни ўзларининг хусусий мулкларига айлантириб юборишган. Ташқаридан келган одамларни улар бамисоли оч бўридай «қабул қилишади». Назаримда, саҳнавий маданиятимизнинг оқсаш сабаблари аслида мана шу маҳфия «хизмати» билан изоҳланади...

«Ешлик» —
93 йилда

«Уқитувчи айтар сўз» рукни остида 1993 йил Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Эркин Самандар, Эркин Воҳидов, Ҳалима Худойбердиева, Рауф Парфи, Шукур Холмирзаев, Жамол Камол, Гулчехра Нуруллаева, Омон Матжон, Уткир Ҳошимов, Ойдин Ҳожиева ва шу каби қатор таниқли шоиру адиблар, шунингдек, кейинги авлоднинг кўркем намояндалари, улар ёзган сара асарлар, шу асарларнинг яратилиш тарихи, ижод сирлари ҳақида ҳикоя қилиш ниятимиз бор.

Кутлибека

ЮРАК, МЕНИ БУ КУНГА БЕРМА

ҚУТЛИБЕКА. Қардош Туркменистоннинг Тошхөвүз вилоятидаги Олтмиш қишлоғида туғилган. Фаргона муаллимлар олий билим даргоҳида таҳсил олган. Ҳазирга тенгдош шоирлар орасида айрича журъатли овози, пухта ва самимий кузатишлари билан алоҳида ажралиб туради. Илк чиқишларида:

Совуқдан кичрайиб қолган қуёшни

Иситгим келади бағримга босиб... — каби поэтик топилмалари билан шеър ихлосмандлари эътиборига тушган эди. Илк китоби «Юрагимда кўрганларим» (1981), кейинчалик чоп этилган «Узун кундузлар», «Уйғониш фасли» сингари шеърини тўпламлари адабий жамоатчилик ва талабчан китобхонлар томонидан жуда яхши баҳоланди. «Шарқ юлдузи» журналида «Қишининг охирлари» (1989) ва «Тавба» (1991) номли достонлари чоп этилган. Айни пайтда «Узим ҳақимда достон» деган йирик асар устида ишламоқда.

МУАЛЛИФ ДЕЙДИКИ:

*Мен ҳазрати Навоийнинг «Кўнгул ичра ғам камлиги асру ғамдир,
Алам йўқлиғи дағи қаттиқ аламдир...»*
мисраларини жуда яхши кўраман.
Қайси қалбда ҳазрат назарларида
тутган қайғу дарахти бўлса,
бу қалб ҳар қандай машаққатдан
ўзини-ўзи суяб олиб чиқади.
Айниқса, бу қайғу дарахтининг
илдизлари Ватан, миллат
ҳасратларида бўлса...
Айниқса, бу қайғу дарахтининг
япроқлари миллат,
Ватан умидларинда бўлса...
Айниқса, бу қайғу дарахтининг гуллари...
(Гуллармикин ўзи бу дарахт, гуллари
қай бахтли авлод насибаси экан?)
Бу шеърлар ҳам ана шундай
саволу иқрорлар орасида битилди.

МУНОЖОТ

*Қуёш, тикил, қаттиқроқ тикил,
Тошларим бор, тошларим оқсин.
Булут, икки кўзимга тўкил,
Қўшилишиб ёшларим оқсин.*

*Осмон, сиқиқ юрагимга ёт:
Сенинг билан кенглар бўлайин.
Юлдуз, туссиз тунларимни от,
Кундузларга тенглар бўлайин.*

*Шамол, менинг қўлларим майиб,
Ярар ёлғиз тунроқ ичига.
Кўтар, ҳеч йўқ етсин узайиб
Туғимизнинг ушлагичига.*

*Бўрон, қўзға, оёғим қўзға,
Томирига ҳаракат инсин.
Қисмат йўқдир юрмакдан ўзға,
Йиқилганда юриб йиқилсин.*

*Тангрим, битта болангман, қани,
Умид сендан: юбор уйғотиб.
Бизни босган ғафлат тумани,
Биз билинмай ётибмиз ботиб.*

*Бу не кўндир, тор манглайига
Қора, қизил ёрлиқлар осган?
Бу не кўндир оч танглайига
Кўрганини қалтираб босган?*

*Сурлик — қамчи, учлари ўрма,
Кичик кўнгил баттар кичкина.
Юрак, мени БУ КУНГА берма,
Яшириб қўй хаёл ичина.*

Хаёлимда гинмай бир лаҳза
«Ушшоқ» куйлар туркий ҳофизлар.
Кундай ўтлиғ, иссиқ бу лаҳжа
Эриб тушар жонимдан музлар.

Хаёлларим — ёруғ бир сарой,
Ёритгичим — ёдгор қолган тож.
Унга кирсам, мен бойлардан бой,
Садақага қолмасман муҳтож.

Хаёлимда кучлиман ғоят,
Майдалашар ҳақорат, хўрлик.
Ёсуманмас бирорга ғоя,
Дев бўлолмас бирорга зўрлик.

Ана БУ КУН — эғнида жанда
Ем бўлмасман! Юрак, тез яшир!
Унга асло қилмагин банда,
Мен уники эмасман, ахир!

Дунё шу кеч турланди
Қор гуллари ичинда.
Мен ўзгардим: ҳурландим,
Бир ўт ёнди ичимда.
Истақ илкимдан тутди:
Эшик очди саккиз ёқ.
Кўзларимдан боғ ўтди —
Кимсасиз боғ — кумуш боғ.
Кумушда кумуш бўлдим,
Вужуд ердан узилди.
Хаёл бўлдим, қуш бўлдим,
Киприкка ёш тизилди.
Қўй, тилим, айтма сўзим,
Айтар сўзим найларда.
...Эҳ Сиз — бормисиз, Сизим,
Сиз юрасиз қайларда?

Қалблар ўша, қиёфа янги,
Овоз янги, ўшадир мазмун.
Ҳар кеч ёлғон-рост аро гангиб
Юрагимга йиқилади кун.
Қаттиқ босар юракнинг юки,
Чўкалпман: кўринмас қирғоқ.
Сувилонлар ялар қон юқин,
Майда, тилсиз балиқлар тарқоқ.

Руҳим, бундай кетмаклик оғир,
Мени ечиб ташла, тезроқ бўл.
Чўксанг баланд кўкка чўк, ахир,
Улсанг, юлдуз бўғизиди ўл.

«Мен ҳақимда не дер бу аёл?»
Кўзинг — қулоқ. Қулоғинг — қулоқ.
Мен-чи, яккаш сураман хаёл:
«Бўлса эди оёғи чўлоқ,

Кўрқоқ богир бўлса кўрганда,
(Кўрқоқ шогир бўлмаса бироқ)
Ёвдан ёмон хатар келганда
Тангри тутса йўлига чироқ.
Бибижондай давлати бўлса,
Ғариб кун ҳам қолмаса ғариб.
Бобуришоҳдек авлоди бўлса,
Ёниб ўлса, ўлмаса қариб.
Йўқ, сайёд ҳам, сайд ҳам бўлмаса,
Оҳу мунғаймаса мулкинда.
Кўксидаги ғурур ўлмаса,
Туғи тикка турса илкинда...»
Сенга не деб келтирайин ша,
Хаёллардан тўқман бир қадар.
Яна бунинг устига-устак
Шохинг йўқ-ку ҳануз, Искандар.

РАДДИЯ

Тарвақайлаб ётар дилимда
Улар эккан хўрлик янгоғи.
Тиз чўксангиз, ёлворсангиз ҳам
Бу лағнати янгоқ устиди
Очилмайди Меҳр — қайсар гул —
Дўстлашмайман, овора бўлманг!

Рост, кўнглимда Сиз йўқсиз, оға,
Сариқ ғам бор — сочлари ёйиқ.
Ундан яккаш заҳарлар ёғар,
Гул юзларим борар саргайиб.
Йўлим унмас — йўлларим чигил,
Оёқларим қолган увишиб.
Бу ёқда куз — дарахтлар енгил,
Ёлкасидан юклари тушиб.
Кенг боғларда ўйнар шаббода
Зар барғагли кўйлақлар кийиб.
Оқ булутлар тутади бода
Ер лабига кун ора ийиб.
Мен ҳам асли ғамни унутиб
Ер ёмғирдан сархуш чоғларда
Чопгим келар қўлингиз тутиб
Шаббодалар чопган боғларда.
Йўқ, ғам қўймас — турар гезариб,
Севинчларим ютиб устма-уст.
Ҳисларим ёш, вужудим — қари,
Утаялман ёвим билан «дўст».
Жоним унга ватанмас, айтинг,
Айтинг, кетсин муз жойларига.
Сўнг ўзингиз хон бўлиб қайтинг.
Кўнгилингиз ҳур саройларига.
Сиз шошилинг: шошмас қуёш, ой,
Улар мангу — биз омонат жон.
Бу кузни ҳам бериб қўйсак бой,
Биз бахтиёр яшаймиз қачон?!

Айтинг, кетсин ўз жойларига!

Шодикул Ҳамроев

КЎК КЎЛ

Ҳикоя

1965 йил Шаҳрисабз туманидаги Кичик Ноки кишлоғида туғилган. Тошкент Давлат дорилфунуни журналистика куллиёғини тугатган. Айни пайтда «Ешлик» ойнамасининг насл бўлимида муҳаррир. Ҳикоялари жумҳурият матбуотида эълон қилинган.

МУАЛЛИФ ДЕИДИКИ:

— Менинг назаримда, бугунги кунда адабиёт ўз қадр-қимматини йўқотяпти, деган фикрларда жон бордек туюлади. Албатта, бунинг ўзига хос сабаблари бор. Охирлаб бораётган Асл биз учун шунчалик сирли ва ниқобли кечдики, бунинг таъсирида ҳар қандай мафқурадан устун туриш лозим бўлган адабиёт ҳам ўз йўлини унутиб қўйишгача бориб етди. Узоққа бормайлик, бундан ўн йиллар бурун ҳам гўёки адабиётнинг қадр-қиммати «баланд» эди. Кулфатдан бошлари чиқмай яшаётган одамлар ҳукмдор мафқуранинг нафаси оғу каби сингган том-том асарларни бош кўтармай ўқишар ва ҳануз «Биз яхши яшаётганканмиз. Турар-турмушимиз фаровон экан» деган ўйда юришарди. Одамлар карахт уйқуда эди. Уларни ўзлари тинимсиз мутолаа қилган мана шу мафқуравий адабиёт шундай кўйга солиб қўйган эди.

Шукрки, ҳар қандай зулм ва ёвузликнинг чек-чегараси борлиги рост экан. Бугун мустабид тузум заволга юз тутмоқда. Унинг катта шахобчаси ҳисобланмиш мафқуравий адабиётнинг ҳам умри тугаб бормоқда. Одамлар мана шу адабиётдан юз ўгиришмоқда. Ишончим комилки, эртанги ёруғ кунда одамлар қалбида гўзалликка, яъни, том маънодаги адабиётга бўлган чуқур муҳаббат тагин уйғонади. Адабиёт уларга ҳамииша йўлдош бўлади.

Биз бийдек яланғоч дала ўртасидаги тупроқли йўлдан кунчиқар томонга қараб кетиб борардик. Ҳаво ниҳоятда дим эди, фақат унда-бунда қаршимиздан эсанг нам-хуш шабада юз-кўзимизни силаб-сийпаб ўтарди. Биз жимгина, имиллаб йўл босардик. Олтин калавадек чўзилган тупроқли йўл гоҳ юқорига ўрлар, гоҳ пастга энар, аммо ҳали-бери охири кўринай демасди. Ҳамроҳим — эшак миниб олган тунд башарали кимса иссиқ элитганданми, бошини кўйи солиб мудрар, унинг узун, қоқсуяк оёқлари худди жонсиздек судралиб ер чизиб борарди, эринчоқлик билан истаб-истамай қадам ташлаётган остидаги эшак эса мутлақо ўз эркида эди. Биз у билан қарийб икки соатдан буён ёнма-ён йўл босиб келаётган бўлсак-да, ҳали танишишга улгурмаган, у менга манави кундага бош қўйган кишининг юзидек ўлик тусга кирган дала, илонизи йўл, ва ниҳоят, мен излаб бораётган манзил сингари буткул нотаниш эди. Мен боя муқолишда ёлғиз йўлга тушишга кўнглим бўлмади ҳамроҳ топилишини кутиб турганимда, шаҳар томондан у эшагини ҳайдаганча келиб қолган ва биз бирга йўлга тушган эдик. Шундан бери у худди ёлғиз кетаётгандек миқ этиб оғиз очмаган, ҳатто бошини кўтариб ён-атрофига бундай қараб ҳам қўймаганди. Мен унинг терга бошган афт-ангорига қараб туриб юрагим тошиб кетар ва унинг диққатини тортиш ниятида дам-бадам атай томоқ қириб йўталардим, аммо ҳадеганда ундан бирон сас-садо чиқмас, у худди хачир устига боғлаб-чирмаб сахрога ҳайдаб юборилган жасадга ўхшарди. Ахийри мен бу нотаниш ҳамроҳим ҳақида ортиқ ўйламай қўйдим, бу одам ё гунг, ё кар деган хаёлга бориб, гоҳ ундан ўзиб, гоҳ ортда қолиб йўл боса бошладим.

Йўл чўзилгандан чўзилган эди, ён-атрофимизда на бирор дов-дарахтнинг, на бирор кишлоқнинг қораси кўринар, ҳаммаёқда саратон жазирамасида жизғанаги чиққан дашт ястаниб ётарди.

Йўлнинг қайси бир жойига етганимизда, нотаниш ҳамроҳим бошини кўтариб менга қаради-да, кутилмаганда гап қотиб қолди:

— Ҳа, оғайни, сафарга чиқдингизми? — деди у худди мени биринчи марта кўраётгандек кўзларини йириб-йириб очаркан. Унинг дўриллоқ, айни пайтда кўрсдек туюлган овозида аллақандай салобат бор эди.

— Ҳа, — дедим мен шоша-пиша бош силкиб. Унинг гап қотганидан қувониб кетгандим. — Муаллимман. «Бир кунлик» кишлоғига ишга жўнатишди. Шунга...

— Ҳимм, — деди у мендан кўзини узиб. Унинг юзи негадир яна тунд тортди, ниманидир ўйлаётгани учунми, пешонаси

тиришиб, қошлари чимирилди ва анчайин сукутга толди. Бир оздан кейин у тагин бошини кўтариб, менинг қўлимдаги жомадонга қараб олди:— Сафарга чиқдим денг!— деди шубҳали овозда, юқоридаги сўроғини қайтариб. Сўнг эса менинг жавобимни кутиб ҳам ўтирмай яна ўзи гап бошлади: — Узоқ бир йили бизнинг қишлоқдан ҳам биттаса худди сизга ўхшаб сафарга чиқиб кетганди, — эшагига хала уриб қўйди у. — Уни қайси бало йўлдан урди, ҳеч ким билмайди. Эл қатори тўппа-тузук кунини кўриб юрганди. Менимча, сафарга чиқишига ҳам ҳеч қандай ҳожати йўқ эди. Шу десангиз, индамай-нетмай қишлоқдан чиқди-кетди. Одамлар бола шўрликни жин-ажиналар бошини айлантариб олиб кетди-ёв, деб айтиб юришди. У эса шу кетган кўйи ўн йилча қорасини кўрсатмади. Ота-энасига ёлғиз ўғил эди. Бу орада қариб-чуриб қолган чол-кампир унинг йўлига кўз тика-тика узилишди. Қишлоқнинг ўзи уларни ювиб-тараб ерга топширди. Кейин, одамлар унинг бу дунёда борлиғини ҳам унуттишга эзганди, у худди осмондан тушгандай қишлоқда пайдо бўлди. Бошда уни ҳеч ким танимади. У бир пайтлар қишлоқдан чиқиб кетган ўспиринга сира ўхшамасди, жанда чопонга ўралган, соч-чоқоли ўсиб кетган чол қиёфасида эди у. Афти-ангорини-ку қўяверинг, унинг ақлу ҳуши ҳам жойида эмас экан. Қишлоққа кириб келгач, одамлар билан ҳол-аҳвол сўрашиш ҳам йўқ, ота-энасини йўқлаш ҳам йўқ, шу десангиз, тўппа-тўғри кабристонга бориб, битта гўр қазида-да, ичига кириб олди. Кейин қишлоқ оқсоқоллари бу савдойи келгиндининг қимлигини сўраб-суриштириб билишгач, «Уйингга бор, бу ерда яшам. Ота-онангнинг қирогини ёқиб ўтир», деб панд-Насихат қилишди. У оқсоқолларга нима деганмиш денг? — нотаниш ҳамроҳим худди муҳим сирни ошқор этаётгандек менга қараб маъноли жилмайиб қўйди. — «Мени ўз ҳолимга қўйинглар, — деганмиш у тентак. — Бу юртда менинг қадамим тегмаган жой қолмади. Ҳаммаёқни кезиб чиқдим, аммо мен излаган нарса ҳеч қаерда йўқ экан. Энди бу дунёда яшашнинг ҳам мен учун қизиги йўқ». У шунча йил қаерларда сандироқлаб юрганини, излаган нарсеси нима эканини айтмабди. Оқсоқоллар унинг бу сўзларини эшитиб, ҳайратдан еқа ушлаб қолишибди. Кейин улар «бу ерда яшам», деб ортиқ кисташмади, уни буткул ўз ҳолига ташлаб қўйишди. У ҳозир ҳам уша қабристонда яшаб юрибди. Унга қишлоқдағиларнинг кўзи кўникиб кетди, у билан бировнинг иши йўқ. Сизни сафарга чиққанингизни кўриб, у ёдимга тушди, шунга айтяпман, меҳмон.

Мен аллақачон одамови деб ўйлаган бу нотаниш кимсанинг кутилмаганда сўзамоллиги тутиб қолиши ва устига устак бундай ғалати воқеани тўлиб-тошиб, эҳтирос билан сўзлаб бериши мени бирдан ҳайратга солиб қўйганди. Мен ҳозиргина эшитганларим ҳақиқатан унинг оғзидан чиққанига ишонмаётгандек анграйиб унга қарардим. Бир томондан эса кўнглимга ғулғула оралай бошлаганди: назаримда, телбасифат ҳамроҳим менинг юрагимга атай қўрқув ва ваҳима солиш ниятида бу воқеани ичидан тўкиб-бичиб айтиб бераётгандек эди. Негаки, унинг ҳар бир сўзида шунга ишора бордек эди. Унинг айтганлари — савдойи йигитнинг афт-ангорию қоронғи гўрда яшати бутун даҳшати билан аллақачон менинг ўй-хаёлимни банд этиб олган эди. Мен шундай ўй билан зўраки жилмайганча нотаниш ҳамроҳимга қарадим, бироқ унинг юз-кўзида бирон қувлик аломати кўринмас, аксинча, менга шундай ғаройиб воқеани сўзлаб берганидан мамнундек, «их-их»-лаб эшагини ҳайдаб борарди.

— Сиз бу айтганларимни сира кўнглингизга олманг, меҳмон, — деди у бир оз фурсат ўтгач, менга томон юзланиб. У менинг кўнглимдан кечаётган безовталиқни пайқаган шекилли, узрхоҳ овозда қўшиб қўйди: — Бунини шунчаки ёдимга тушгани учун айтдим...

— Йў-е, нега энди, — дедим мен ўзимни буткул хотиржамдек тутиб, кулимсирардим.

Шу билан ўртамиздаги гап-сўз яна узилди. Биз аввалгидек ўз хаёлларибиз билан бўлиб, жимгина одимлай бошладик. Аммо мен бари бир тинчимни йўқотиб, кўнглим ғаш тортиб, ичимда нотаниш ҳамроҳимни ёмон кўриб қолгандим ва қандайдир гадейтопмас қишлоққа болаларга сабоқ бериш учун бораётганимдан пушаймон ея бошлагандим.

Қаршимизда пайдо бўлган ўрқачисмон қирдан ошиб ўтгач, нотаниш ҳамроҳим эшагини «хуш-ху-уш»лаб тўхтатди-да, менга қаради.

— Мен энди ўннга қайриламман, меҳмон, — деди у. — Бизнинг қишлоқ шу томонда. Мана шу йўлдан оғишмай бораверинг. Тагин адашиб кетаман деб хавотирланманг. Бу йўл тўппа-тўғри «Бир кунлик»ка олиб боради. Хай, худо йўлингизни бехатар қилсин, меҳмон.

Шундай дея у эшагининг бошини ўнг томонга бурди-да, уни қичаб ҳайдаб кетди. Анча нари юргач, у мен томон ўгирилиб, овозини бир парда кўтариб:

— Буёғи яқин қолди. Ҳадемай етиб оласиз, меҳмон, — деди, кейин жилмайиб қўйди.

Мен йўл устида қаққайиб турарканман, эшак лўкиллаб-лўкиллаб бораётгани учун ҳам унинг силкиниб-силкиниб тушаётган гавдасидан кўз узмасдим, у ҳақда ўйлардим. Биз бор-йўғи икки соатдан ошқроққ бирга йўл босган бўлсак-да, у менда ўта сирли ва шубҳали таассурот қолдирган эди. Мен унинг кўмирдек қора тортган юзини, ич-ичига ботган, мушукниқдек айёр бокувчи кўзларини қайта хаёлимдан ўтказарканман, негадир ҳадеб ўша, у айтиб берган қабрда яшовчи киши кўз ўнгимда гавдаланаверар, «бу унинг ўзи, у менга ўз кечмишини сўзлаб берди», деган ўй миямга маҳкам ўрнашиб қолган эди. Ким билади, эҳтимол у фақат менга — умрида илк марта дашт одами билан ҳамсухбат бўлган кишига шундай таассурот қолдиргандир, бу ерлик одамларга эса унинг девсифат келбатю алжираб гапиршининг ҳеч қандай ҳайратланарли жойи йўқдир. Ҳа, дарвоқе, у билан манави бағри сир-синаотга тўла дашт ўртасида қандайдир ўхшашлик бор эди. Ҳар қалай, нима бўлганда ҳам бу нотаниш кимса сирли хилқат янглиғ менинг хаёлимни тўзғитиб, чувалатиб кетган эди.

Қуёш аста-секин ётоғи томон эниб борар, иссиқнинг тафти пасайиб, дашт узра майин шабада эса бошлаганди. Аллақайқдан пайдо бўлган бир тўда қушлар шундоққ бошим устида тўзғиб учмашар, уларнинг бетартиб чуғур-чуғури бутун далани тутиб кетганди. Кўп ўтмай ҳув анча олисда уйларининг томлари оқариб қишлоқ ҳам кўзга ташланиб қолди. Бу, шубҳасиз, мен излаб бораётган «Бир кунлик» қишлоғи эди. Бояғи нотаниш ҳамроҳим «Тагин адашиб кетаман деб хавотирланманг, меҳмон. Бу йўл тўппа-тўғри «Бир кунлик»ка олиб боради», деганди.

«Бир кунлик» қафатдек текисликда жойлашган, кичкина қишлоқ экан, у узоқ-узоқлардан ҳам аниқ-тиниқ кўзга ташланиб турарди. Қишлоқни ғужжон дарахтлар ўраб олган ва улар худди олисдан буй кўрсатиб ҳилпираётган байроқ каби кишининг хаёлини ўғирлаб, ўзига томон бетиним чорлар эди. Мен қадамимни тезлатдим. Менинг айни чоғдаги ўй-хаёлимда, гарчи бу ерларга илк марта қадам босаётган эсамда, тортиниб, бегоналик ҳисси йўқ эди, аксинча, мен ўзимни бир пайтлар тақдир йўриғи билан бу ердан бош олиб кетган ва орадан талай йиллар ўтгач, киндик қони томган гўшани соғиниб, кўмсаб қайтаётган кишидек ҳис этар ва бутун вужудим билан қишлоқ сари талпинардим. Эҳтимол, мендаги бу туйғу орзуларим туфайли пайдо бўлгандир. Ҳа, рост, мени бу юртга орзуларим бошлаб келаётган эди.

Тупроқли йўл худди содиқ элчидек мени тўппа-тўғри қишлоқ ичкарисига олиб кирди.

Мен бунини қишлоқ ичкарисига қадам қўйиб, уч-тўрт ҳовли қаршисидан ўтгач, дафъатан англаб қолдим ва юрагим даҳшатдан гўмириб кетди: қишлоқда негадир тирик зоғнинг сас-садоси эшитилмас, ҳаммаёқ жимжит, ўлик сукунатга чўмган, менинг кўзим тушган ҳовлиларнинг дарвозалари аянчли бир тарзда очик қолган, ҳовлилардаги дарахтлар шундай бетартиб шох тортиб кетгандики, оқибатда ичкарига бош суқишга имкон қолмаган, деворлар увоқланиб, нурайи бошлаганди. Қайсидир бир уйнинг томи босиб тушган ва ҳар бир ҳовлидан харобалик уфунати анқирди. Мен турган йўлдан одам боласининг қадами узилганига анча бўлган кўринади, ақалли бирон из кўзга ташланмас, шамол уни ялаб-юлқаб, муҳрини босиб кетганди. Мен бу ташландиқ маконга анграйиб тикилиб қолдим; вужудимга бетизгин бир қўрқув оқиб кира бошлади. Хаёлимни бир-бирдан ваҳимали ўйлар чулғаб олди: «Мен қаерларга келиб қолдим? Мен излаган «Бир кунлик» шу харобами? Е бояғи телбасифат ҳамроҳим мени бошлаб лақиллатиб кетди-ми?!»

Шу тобда олдинга қараб юрай десам, одамни ютаман деган-

дек ҳувиллаб ётган қишлоқнинг совуқ рафтори бор журъатимни чилларин этар, ўзимда оёқларимни қимирлатишга куч сезмасдим. Айни дамда мен изимга қайтиб, қишлоқдан чиқиб кетолмаслигимни ҳам англаб турардим. Қайтиб кетиб қаерни ҳам қора тортиб борардим: атрофга аллақачон тун чўка бошлаган, қимсасиз даштда ёлғиз тунаб қолиш бундан ҳам даҳшатли эди. Мен йўл ўртасида қаёққа томон юришни билмай кўру қарахт бўлиб турардим.

Аммо шундай абгор ва ночор аҳволга тушиб қолганимга қарамай, мени ҳали тушқунлик ва умидсизлик буткул ўз изму ихтиёрига солиб ололмаган, юрагимнинг аллақачон «Қишлоқда тириклик талвати тамоман сўниб битмагандир, одамлар бордир», деган нажотбахш ўй хира шам янглиғ милтираб, далда берарди. Назаримда, қишлоқ ичкарасидан қандайдир овозлар эшитилаётгандек эди. Мен ана шу омонатгина умидга суюниб, йўл машаққати ва айни чоғдаги тушқунликдан толиққан оёқларимни судраб олдинга интилдим. Бироқ хаёлимни чалғитишга қанчалик уринмай, бари бир қишлоқ ичкарасига қадам босган сайин бу мен излаб келган қишлоқ эмаслигига, адашиб қандайдир ташландик, ўзга бир хароба маконга келиб қолганимга тобора иқрор бўлиб борардим. Йўлнинг икки ёқасидаги бир-бирига тутшиб кетган ҳовлилар бирдек фэйзсиз, етим боладек қаровсиз ва парваришсиз, ўз куйида ўсган дарахтлар эса шохлаб, баҳайбат тортиб кетган, баъзилари сўнги новдасигача қуриб қолган, менинг кўзим тушган ҳовлилардаги кесакисига омонатгина илниниб турган дарвозалар эса баайни одамлар чексиз зулм ва истибоднинг дастидан бу ерни шошилч равишда тарк этишганини ошкор этаяётгандек ланг очик эди. Эрмакталаб шамол эса худди харобалик куйини чалишга чоғлангандек ўзининг нафаси билан дарвозаларни очиб-ёпар ва ҳавога «ғийқ-ғийқ» этган бўғиқ товуш таратарди. Энг даҳшатлиси, ҳеч қаерда тирик жоннинг иси, нафаси сезилмас ва бу харобалик ичида кимнидир излаб, қидириб сарсон кезиб юрган кишининг руҳиятига ёмон таъсир этарди.

Мен теварақ-атрофга қўрқув билан тикилиб, ҳеч қаерда тўхтамай юриб борардим. Жодугар кампирнинг олтин калава ипидек чўзилган йўл мени қинғир-қийшиқ, тор жинкўчалардан олиб ўтиб, ахйири қандайдир майдонга бошлаб чиқди. Майдон анча катта эди ва ўртасида номальум бир дарахт қақ-қайиб ўсган, унинг букри шохига баркашга ўхшаган айлана темир осиб қўйилган эди. Майдоннинг нариги четида ёмғир саваланидан бўлса керак, оҳаги кўчиб, деворлари олабужур тусга кирган улкан бино жойлашган, унинг сон-саноксиз ойнаванд деразаларида уфққа ёнбошлаган қуёшнинг қизғиш тус шуълалари ўйнарди. Афтидан, бу бино мактаб эди.

Майдон жимжит эди, фақат ора-чора кунботар тарафдан шамол ув торганча бостириб кириб, дарахтга осилган темирга зарб билан урилар ва темир эринчоқлик билан тебраниб қўярди. Мен ҳали ҳам битта-яримта тирик жонни кўришга маҳтал бўлиб, бўм-бўш майдонга аланглаб қарар ва қараган сайин ваҳимам ортиб, умидсизликка тушиб борардим.

Анча ғурсат ўтгач, кўнглимда мактабга томон юриш истаги пайдо бўлди, хаёлимда у ерда кимдир бору мени кузатиб тургандек туюлди. Оғир-оғир қадам олиб йўлга тушдим. Майдон метиндек қотиб-қақшаб ётарди, шамол уни ҳам аждарҳонинг улкан тилидек ялаб-юлқаб гард ҳам қолдирмаган, бир четда уфқда осилиб турган қуёшнинг дарахтлар орасидан сизиб ўтган тафтсиз нурлари тўшалган эди.

Мен майдон ўртасидаги дарахт қаршисига етгач, юришдан тўхтаб, букри шохга осилган темирга қарадим: афтидан, қалқондек айлана бу темир бир пайтлар бонг вазифасини ўташ учун осиб қўйилган эди. Ким билади, эҳтимол у узок йиллар қишлоқни қанчадан-қанча хавф-хатардан огоҳ этган, хушсаодат кунларда унинг жарангдор овози ҳаммаёқни тутиб кетгандир. Айниқса, сўнги кун, одамлар қишлоқни ташлаб кетаётган дақиқаларда унинг ваҳимали овози ҳаммани изтиробга солган бўлиши керак. Ҳа, фақат шу бонг бу харобалик не кўргуликларни бошидан кечирган бўлса, ҳамма-ҳаммасининг унсиз шохиди бўлган ва айни чоғда у ҳам қишлоқдан тириклар қадами узилганига анча пайт бўлганидан хабар бериб турарди — уни буткул занг қоплаб олган ва у машўмлик муҳридек кўзга хунук ташланарди. Дарахт остида эса, худди шундай занг босиб кетган темир савалагич ётар, тиниб-тинчи-

«Кўлни тинчтамир», деб у қилишди-бу қилишди, аммо кўлларидан ҳеч нарса келмагач, кўч-кўронларини орқалаб, бу ердан бош олиб кетишди. Бундан бўлак чора-амоллари қолмаганди-да, ўзи. Ишонасизми, меҳмон, ҳозир шу ҳайҳотдек катта қишлоқда ёлғиз ўзим қолганман, мендан бошқа дайди итни ҳам тополмайсиз, — чол шундай дея мийғида заҳарханда жилайиб кўйди. У бу сўзларни хотиржам оҳангда айтган бўлса-да, ич-ичидан эзилиб турар, назаримда, унинг кўзларида мунгли бир ифода қалқиб чиқиб, юзи қорайиб кетгандек эди. У бошини эшик томонга ўгириб, ўйчан нигоҳ билан ташқарига тикилганча жим қолди. Сўнг, орадан пича фурсат ўтгач, чамаси, нималарнидир гапиргиси, юрагидаги фасод боғлаб ётган дардларини тўкиб-сочгиси келиб турарди шекилли, менга ер остидан қарай-қарай оёқларини узатиб, бамайлихотир ўтириб олди.

— Улик чиққан ҳовлидай ҳувиллаб ётган қишлоқда ёлғиз ўзим сандироқлаб юрганимни ўйласам, баъзан ваҳимадан юрагим тарс ёрилиб кетай дейди, меҳмон, — деди у ҳазин овозда, худди бунга ўзи айбдордек бошини куйи солиб. — Кечалари уйқум қочиб кетади, бўғзимга тошдай тикилган аламдан бу дунёга сиғмай қоламан, аллақачонларга бош олиб кетгим келади. Аммо на иложки, тақдир деганлари шу экан, ундан қочиб ҳам, тониб ҳам қутулиб бўлмаскан. Аввал-бошда бундай бўлиши кимнинг ҳам хаёлига келибди дейсиз, меҳмон. Аслини сўрасангиз одамлар мени элдан бурун қора калтак қилиб, қишлоқдан қувиб солишганди. Мен-ку ном-нишонсиз, оёғимдан йўқолиб кетмадим, тагин бу шўрманда қишлоққа қайтдим. Тақдирнинг ўйинини қарангки, меҳмон, ўшанда мени ҳайвондай уриб-сўкиб, ҳақорат қилиб қишлоқдан қувиб солган одамларнинг ўзи энди йўқ. Ҳаммалари қишлоқни ташлаб кетишибди. Э, тавба-а... Энди сизга буёғини айтсам, меҳмон, ўшанда менинг бўйнимда қора калтак билан қишлоқдан қувиб солишга арзийдиган гуноҳи азимнинг ўзи йўқ эди. Мен бор-йўғи ўша кун тонг саҳарда авлиёлар сағанасига нажот сўрагани кетаётган халойиққа ўз кўзим билан кўрганларимни айтиб, уларни йўлдан қайтармоқчи бўлгандим, холос. Мен Мулло Саид бошчилигида кетаётган халойиққа: «Сағанага бориб овора бўлманглар, у ерни авлиёларнинг руҳи аллақачон ташлаб кетган», дегандим. Улар менинг гапларимга ишонини тугул, қулоқ солишни ҳам исташмаганди. Аммо менинг айтганларимда зиғирдак ёлғоннинг ўзи йўқ эди. Сизга айтсам, меҳмон, ҳақиқатан ҳаммаси шундай бўлганди, авлиёлар руҳи сағанадан қандай чиқиб кетганини мен ўз кўзим билан кўргандим. Ҳа, ҳа, меҳмон, мен ҳаммасини ўз кўзим билан кўргандим, — чол шу дамда мени ҳам унинг сўзларига шубҳа қилаётган деб билгани учун бир муддат сўзлашдан тўхтаб, мўлтираб қаради. Сўнг култ этиб ютиниб олди-да, сўзида давом этди. — Уша кун кўлнинг қутургани қишлоққа ошкор бўлишидан бир ойча бурун, мен даладан кеч қайтаётган эдим. Ҳали осмонга ой чиқмаган, теварак-атроф қудуқнинг тубидек қоп-қоронғи эди. Мен тош йўлдан қоқилиб-сурилиб келаётиб, авлиёлар сағанасига етганимда, сағана ичкарисидан чиқиб келаётган қандайдир оқ шарпага кўзим тушдию турган ўрнимда таёкдек қотиб қолдим. Аввалига менга шундай туюлгандир, деган хаёлга бориб сағана дарвозасидан ичкарига бундай тикилиброқ разм солдим: йўқ, меҳмон, кўзларим алдамаган экан, ростдан ҳам сағана ичкарисидан қандайдир оқ шарпа чиқиб келаётган экан. У шунчалар оппоқ эдики, ишонасизми, меҳмон, ундан таралаётган нурдан туннинг бағри ёришиб кетган эди. Ҳатто менинг кўзларим ҳам қамшиб кетгандай бўлди. Мен ақлим шошиб қолгандан нима қиларимни билмай довдираб қолдим, меҳмон. Орқага қараб қочай десам, оёқларим зир-зир қалтираб ҳеч ўзимга бўйсунмайди, додлай десам, бўғзимдан овозим чиқмайди. Аммо шунча саросимага тушганимга қарамай кўнглимда зиғирча кўрқув ё сесканиш сезмайман, ҳалиги оқ шарпага қараган сайин яна қарагим келаверади, ҳеч кўзларимни узолмайман. Кейин, оқ шарпа сағанадан чиқиб, йўл устига тушгач, бундай яхшироқ разм солсам, у туя экан. Ҳа, ҳа, меҳмон, — чол жўшиб кетганидан сўзини қайта-қайта таъкидларди, — оппоқ туя авлиёлар сағанасидан чиқиб келаётган экан. У юриб келаётганга сира ўхшамасди, худди осмондаги бир уюм булут каби сузиб келарди, меҳмон. Қадам олишлари бирим майин, бирим оҳиста эдики, қараб туриб одамнинг эти жимирлаб кетарди. Мен унга тикилиб туриб ҳеч кўзларимга ишонмасдим, меҳмон. Уша дамда кўр-

82

Даштни тўлдириб турган овоз ҳам олислаб, қулоққа элас-элас чалинарди. Бусиз ҳам яланғоч, файзсиз дала баттар ҳувиллаб қолгандек бўлди. Биз у то кўздан буткул йўқолгунча ўрнимиздан қимир этмай турдик. Кейин чол оғир тин олиб, ортига ўгирилди ва менга кўзи тушиб ҳайрон ҳам бўлмади, шунчаки бир кўз қирини ташлаб қўйди. У худди ўғлини олис ва хатарли сафарга кузатиб қолган ота сингари ғамгин тортган, йиғлаганданми, кўзлари қизаринқираган эди.

— Бу одам телба,—деди чол менинг яқинимга келиб тўхтаркан.—Бўм-бўш карвонни етаклаб, ойда бир марта шу ердан гоҳ кунботар томонга, гоҳ кунчиқар томонга ўтиб қблади. Қаерга бориб, қаердан қайтади, ҳеч ким билмайди. Топган гапи шу: «Аралаш-қуралаш...»

«Унинг сўзларини эшитиб, мен турган ўрнимда тош қотиб қолдим, гўё бутун вужудим музлаб кетгандек бўлди. Аммо бари бир карвонбошининг савдойлигию бўм-бўш карвонни эргаштириб, беҳуда сандирақлаб юрганига ҳеч ишонгим келмасди.

— Яна айтишларича, бу одамнинг дунёга хуни бор эмиш,—деди чол.—Шуни деб ўлолмай юрганмиш. Аммо анави сўзлари жуда ғалати.

Чол яна алланималар деб минғирлай-минғирлай ҳовлисига кириб кетди.

Кечадан буён кўрган-кечирганларимдан юрагим безиллаб, шунчалик зада тортиб қолгандики, мусибат макон тутган бу қишлоқда ортиқ бир дақиқа ҳам туришга тоқатим

йўқ эди. Тезроқ бу ердан кетиш ва ҳаммасидан қутулиш ниятида чолнинг ортидан ҳовлига кирдим-да, ўйдан жомадонимни кўтариб чиқдим.

— Ҳа, қайтасизми?—деб сўради ҳовли ўртасида турган чол. Сўнг заҳарханда оҳангда кўшиб қўйди:—Бу ерда қолиб нима ҳам қилардингиз, қайтасиз-да, меҳмон... Юринг, мен сизни қишлоқдан чиқариб қўяман.

Чол олдинга ўтиб, йўл бошлади. Биз кеча келган қинғир-қийшиқ кўча бўйлаб юриб кетдик. Мен атрофимдаги харо-баликка қарамасликка, қараб туриб, тагин кўнглимни бузмасликка уриниб, бошимни қуйи солганча, чолнинг маймоқланиб қадам олишидан кўз узмай борардим.

Майдонни кесиб ўтгач, чол юришдан тўхтаб, ишшайган қиёфада менга томон ўгирилди-да:

— Кўлни бир кўриб кетмайсизми, меҳмон? Албатта, олисдан,—деди.

Бусиз ҳам кўнглимга қил сиғмай турарди, йўқ, дегандек бош чайқадим. Чол ҳам ортиқ қистамай, йўлда давом этди.

Чол билан қишлоқдан чиқар маҳали ажрашдик.

— Хай, Худо йўлингизни беҳатар қилсин, меҳмон,—деди у менга мўлтираб тикиларкан. Унинг овози қулоғимга ҳазин, аини дамда жуда ожиз эшитилди. Мен унинг ана шу ҳолатини кўриб, мана ҳозир йиғлаб юборади деб хаёл қилдим. Унга тасалли бериш учун арзирли сўз тополмадим, шунчаки бош силкиган бўлдим-да, илдам-илдам қадам олиб йўлга тушдим...

Тоғай Мурод янги асарини «ОТАМДАН ҚОЛГАН ДАЛА» деб номлаган. Нима ҳақда у, дейсизми? Бу — ҳозирча сир. Роман билан Сиз келгуси йил танишишингиз ва ундан баҳра олишингиз мумкин.

* * *

«Бу ёруғ оламда нима кўп, сир кўп. Билгисиз учар жисмлар аслида мавжуддир. Космонавтларга вақтида улар кўп кўриниш берган. Ҳамонки биз бу аломат ҳодисага шубҳа билан қараётган эканмиз, бунга сабаб — махсус бўлим, унинг тазйиқи остида лом-мим дейилмаганлиги...»

Ушбу парча «ТИЛСИМЛИ ДУНЕ БУ» дан, унинг муаллифи — Абдурашид Отахонов. Уйланманг, Сиз бари бир Абдурашид аканинг кимлигини топа олмайсиз, чунки шу пайтга қадар у ҳақда бирон сатр ўқимаган бўлишингиз мумкин. Негаки...

У 1943 йил Наманган вилоятида дунёга келган. Йигирма олти йил космонавтикада алоқа ва тасвир узатиш соҳасида риёзат чеккан. Гагарин, Королев, Келдиш олтин медаллари соҳиби. Халқаро муҳандислар академиясининг мухбир аъзоси. «ТИЛСИМЛИ ДУНЕ БУ» да у шу пайтгача айтиш мумкин бўлмаган космонавтика кечмиши ва коинот табиатидаги сирли ҳодисалар, бу борадаги ҳалокат ва йўқо-тишлар ҳақида ҳикоя қилади.

«Ешлик» — 93 йилда

Шаҳобиддин Яссавий:

ЕШЛАР ДУНЕНИ КЎРИШСИН...

Жаноб Шаҳобиддин Яссавий, исми-шарифидан кўриниб турибдики, Яссада, яъни ҳозирги Туркистон шаҳри томонларда дунёга келган. Ўзини Хўжа Аҳмад Яссавий авлодларидан деб билади. Тажовузкор давлат қурилмасининг ғайриинсоний сиёсати оқибатида у киши таваллуд топган оила ҳам Афғонистонга ҳижрат қилмоққа мажбур бўлган. Кўп йиллик оғир сарсон-саргардонликдан сўнг Туркия давлати паноҳида — Истамбулда кўним топган.

Шаҳобиддин Яссавий Исмоил Шайх ўғли умр бўйи тижорат ишлари билан машғул бўлди, олти ўғил, уч қизни вояга етказди, уларни замоннинг етук кишилари қилиб тарбиялади. Ҳозир йигирма олти невараси бор, халқнинг таъбири билан айтганда, ували-жували бобо. Биз учун энг муҳими, унинг «Туркистон аччиқ ҳақиқатлари» китобидир. Яқинда Шаҳобиддин Яссавий она диёрига ташриф буюрди.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг масъул котиби Миразиз Аъзам у киши билан учрашиб, суҳбатлашди.

— Шаҳобиддин ака, Сизлар она юртдан олисда яшайсизлар. Лекин юрагингизда Ватан туйғуси мустаҳкам. Буни биргина мана шу «Туркистон...» китобингиз ҳам исботлаб турибди. Бизнинг эса Ватанда яшаётган ёшларимиздан кўпининг қалби ватансиз. Шу бўл-бўш юракларга Ватан туйғусини қандай қайтармоқ мумкин?

— Билмадим, даб-дурустан бир нима дея олмайман. Балки яшамоқ юкининг оғирлиги, балки таълим доирасидаги сурункали ҳақсизликлар, нуқсонлар шундай ҳолни вужудга келтиргандир. Лоқайдликка қарши курашиб, Ватан туйғусини тикламоқ учун танзимлар орқали (танзим низом асосида иш юритувчи ташкилот, партия, халқ ҳаракати, жабҳа ва ҳоказо), кўплашиб, бирлик-биргаликда ишламоқ, қаттиқ ишламоқ, йилларча, умр бўйи ишламоқ керак. Яна отананинг таважжуъси ҳам лозим.

— Ота-онангиз Сизларни, Сиз фарзандларингизни бу борада қандай тарбиялагансиз?

— Ўзи аввало худодан, сўнг бандадан бўлади. Тахминимча, тўқсон беш фоизи худодан, қандайдир беш фоизи бизнинг интилишимиздан, шекилли. Кўплашиб, биргаликда ишлаш кераклигини айтдим. Аммо Оллоҳ юқтирмаса, иш орқага кетаверади. Ният-пок, қадам тўғри бўлсин, ахлоқ юксак, юракда ғай-

рат-шижоат, қаттиқ интилиш бўлсин, имон-этиқод мустақкам бўлсин, иш юришади, тангри қўллайди.

— *Баъзан киши тарихий манбалардан ўқиб, ҳаётда ҳам шунга ўқшаиш ҳодисаларни кўриб, турклар орасида (шу жумладан биз — ўзбек турклари ичида ҳам) меҳр-оқибатдан кўра кўролмаслик, ичи қоралик устунмикан, деган ўйга борасан. Бу ҳақда сизнинг фикрингиз қандай? Ҳориждаги туркистонликлар ва барча турклар орасида муносабат қалай ўзи?*

— Туркия турклари Туркистон туркларини ўзларидан юқори кўришади. Биз ўзгарिशга юз тутган, қони бузилган турклармиз, Туркистон ота-боболаримиз юрти, туркистонлилар қони тоза, бузилмаган, асил турклар, дейишади. Бизни қаттиқ севишади. Фақат турклар эмас, жаҳоннинг бошқа миллатлари ҳам Туркистон халқини дунёнинг энг салоҳиятли халқи, деб билади. Ҳориждаги ватандошларимизнинг аксарияти муътабар ва ҳурмат қозонган кишилардир. Мен чет элликларда туркистонлилар ҳақида ҳеч бир ёмон гап эшитмаганман. Албатта, гуручнинг ичида курмак муқаррар учраганидай, улар орасида ҳам рақобат, ичиқоралик ҳоллари бўлиши табиий. Аммо бу ҳол қайси миллат орасида йўқ дейсиз. Ҳаммасида ҳам бор. Гоҳо миллий хоинлик ҳоллари ҳам зуҳур этилади. Аммо буни афв этиш қийин. Кечириш керак эмас. Бир шоир яхши айтган:

Оғочни ер қурт,

Темирни занг.

Миллатни ким йўқотади, ким?

Билдингми, қизим?

Ичингдан чиққан хоинни ўлдир.

Турк жумхуриятлари ичидаги ихтилофотда душманларнинг узоқ йиллик ишлари ҳам куч кўрсатади. Буни ҳеч қачон унутмаслик керак.

— *Мана, Сиз тижорат кишиси экансиз. Китобингиздан англашилиб туришича, бизнинг кўп зиёлиларимизга ибрат бўларди зиёли ҳамсиз. Айтинг-чи, тижорат ишида зиёлиликнинг қандай фойдаси бор? Индигона савдо йўлига қадам қўймоқчи бўлган ўзбек ёшлари учун Сизнинг ўғитингиз ибрат бўларди, деб бу саволни бераётирман.*

— Юртни билиш, одамларни ўрганиш — ўқиш орқали осонроқ кечади. Ўқиган одамда ўз-ўзидан муомала култури (маданият) ўсиб боради. Яхши, хушхулқли мулоқот харидорни кўпроқ жалб қилиши тайин гап. Қўпол, жоҳил тижоратчи олдига харидорнинг яқинлашгиси ва, демак, савдолашгиси келмайди. Жаҳолат эса илмсизлик, билмсизлик, саводсизликдан туғилади. Қолбуки, ҳадисларда Чингача бориб бўлса ҳам илм ўрганинг, дейилган. Илм кишига қувват бағишлайди. Тижорат ишларида ҳам у кўп асқотади.

— *Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги Қонуни эълон қилинганда ўзингизни қандай ҳис қилдингиз?*

— Биз бутун умримиз бўйи Туркистон истиқлолини орзу этдик. Горбачев замони бошланиб, Балта давлатлари истиқлолини маълум қилаётган кезларда, нега Туркистон ўз истиқлолини эълон қилиш учун курашмаётир, деб сизларни шоширмоқчи бўлдик ҳам. 1991 йил 31 августда Ўзбекистон, 9 октябрда Қирғизистон миллий Мустақиллигини эълон қилди. Бизнинг юракларимиз севинчдан ёрилгудек бўлган ўшанда. Бир ишониб, бир ишонмай, ҳаммасини ўз кўзимиз билан кўргимиз ва... бу ишга ҳисса қўшгимиз келар эди. Мен ўнчинчи октябрда Маккатул мукаррамадаги дунё ислом бирлиги идорасига хат ёз-

дим. Мактубни инглиз тилида битдим ва нусхаларини Озарбойжон, Ўзбекистон, Қирғизистон парламентларига ҳам йўлладим. Сизнинг парламентда хатининг нусхаси мавжуд. Суриштириб, билишингиз мумкин. Мен ўз мактубим орқали барча ислом мамлакатларининг давлатларига мурожаат қилиб, «Бу кун муҳаддисинлар мамлакатиде (оламга ал-Буҳорий, ат-Термизий сингари буюк ҳадисчиларни берган мамлакатда, дейилмоқчи, гап шундаки, пайғамбаримиз Муҳаммад Алайҳиссаломнинг ҳадисларини тўплаб, тартибга солган энг тўғри ва энг илмий китоблар яратган олим-ёзувчилар оламда олти фозилдан иборат бўлиб, уларнинг тўрт нафари турклардир. Шунга таянган ҳолда бизнинг юртимиз муҳаддисинлар мамлақати, деб юритилади.) бир ярим асрдан сўнг давлат мустақиллик қонуни қабул қилинди бу тарихий фавқуллодда ҳодисани шарафлашингизни ва расмиётда бир он аввалроқ танишингизни рижо этман», деб ёздим. Хатим беэтибор қолмади, деб биламан. Ўзбекистон Республикасини дастлаб муслмон давлатлари тан олди. Туркия — Ўзбекистон муносабатлари йўлларимиздаги тўсиқларни йиқитишни бошлади. Анқара — Тошкент ҳаво йўллари туташиди. Саудия Арабистони, Покистон ҳам Ўзбекистон билан алоқаларни яхшиламоқда. Ва бу ўз навбатида бошқа йирик давлатларга ҳам таъсирини берди: АҚШ, Хитой, Япония сингари мамлакатлар ҳам Ўзбекистон билан дипломатик алоқаларни ўрнатишга киришдилар. Ва биз Ўзбекистон Республикасининг байроғи Бирлашган Миллатлар Ташкилоти узра ҳилпирай бошлаганида қувона-қувона кўз ёшлар тўкдик.

— *Бу ерда келганда қандай камчиликлар кўзга ташланди?*

— Оллоҳга шукр, юртимизга келдик, киндик қони томган тупроғимизни кўрдик, кўнглимиз жойига тушди. Камчилик ҳақида гапиргимиз келмайди. Аммо айтай. Модомики сўрадингиз, айтай...

Биринчи марта юрагимиз гупуриб учоқолони (аэропорт) дан юртга ўтиш қопсида (дарвозасида) юрт эшикбони бизни бирма-бир тўхтатди. Ҳамма ерда ҳам тартиб шундай ўзи, тўхтатади. Аммо бу Давлат тилини билмас экан. Табиий, паспортигни (паспортни турклар паспорт дейишади) қўлига тутдим. Дикқат билан бир-бир варақлади, нимадир деди. Туристлик қоғозинг қани, деётган экан. Паспортимда турибдику, дедим. Яна варақлади, йўқ, навбатнинг охирига ўт, деди. Қўлидан паспортигни олдим. Орқамда турган ҳамроҳларимдан бири:

— Амжа, не ўлди (амаки, нима бўлди)? — деб сўради.

— Бақ-чи, бу на эдиюр! — дедим ва паспортигни кўтариб жамоатга мурожаат қилдим: — Ҳой, ватандошлар! Кўринглар! Мана паспортигим, мана саёат қоғозим, мана визам! Мен туркман! Мана бу Давлат тилини ҳам, Мустақиллик қонунини ҳам писанд илмаётир! Шу рейсда ортимга қайтиб кетаман. Менга ёрдам беринглар!

Жамоат ҳаяжонлана бошлади. Юрт эшикбони бир зумда паспортигма муҳр босди. Худога шукр, уни тартибга чақиритди ҳам. Аммо мен йўлаб қолдим: наҳотки, йигирма бир миллионлик ҳаммиллатлар орасида ҳавоолонида хизмат қилишга ярагулик, бир неча тилни биладиган ўн-ўн беш киши топилмаса?

— *Бўлади, Шаҳобиддин ака, аста-секин ҳаммаси изга тушади. Ахир яқин-яқинларда ҳам келишингизнинг ўзи муаммо эди. Шукрки, у кунлар орда қол-*

ди. Янаги келишингизга, иншооллоҳ, бу масала ҳам ечимини топиб қолар.

— Иншооллоҳ.

— *Кўриб турибман, Сиз Ўзбекистонни иқтисодий, сиёсий ҳолатидан хабардорсиз. Бизда биров «олдин иқтисодни яхшилаш» шиорини, биров «туркийлар бирлиги»ни ўрғага қўяди, бошқалар «демократия», «ошкоралик», «сўз ва матбуот эркинлиги»ни талаб қилади. Жаҳонгашта бир инсон сифатида Сизинг фикрингиз қандай?*

— Менимча, буларни ҳал қилишда олдин-кетинга бўлиб ўтирмай, баравар киришавериш керак. Ҳозир жаҳон мамлакатлари билан бир сафда қадам ташламаसा бўлмайди. Аммо бу проблемларни бартараф этишни фақат бир кишига юкламаслик керак. Ҳамма бир ёқадан бош чиқариб яратиш билан, бунёд этиш билан машғул бўлсагина иш юришади.

Билишимча, бу ерда уч танзим бор: Халқ демократик партияси, «Эрк» демократик партияси ва «Бирлик» халқ ҳаракати. Буларнинг низомлари, фарқларини билмайман. Аммо танзимлар бўлгани яхши.

Бир-бирининг камчилигини кўрсатиб туради. Фақат бир нарсани унутмангки, танзимдан мурод — ҳокимиятга интилиб, фақат ўз турмушини яхшиламоқ эмас, балки халққа, миллатга хизмат қилмоқдир. Миллатга юк бўлишни эмас, миллатнинг оғирини енгил қилишни ўйлаган кишиларгина танзим қуришга ҳақлидирлар. Танзимлар ҳар хил йўлдан бориши мумкин, лекин мақсадлари бир бўлиши шарт. У ҳам бўлса Ватанга ва миллатга хизмат қилишдир.

— *Ешларимиз қандай таассурот қолдирдў Сизда? Уларга қандай тилақларингиз бор?*

— Ешларда маълумот етарли кўринди, аммо ҳаётий таассуротлари, қарашлари торга ўхшайди. Озгина ҳуркаклик бор. Танзимлари, қалами баёния, сўзга чиқмоқликлари, танқидлари очиқ ва ҳур бўлиши яхши. Мен яна улар чет элларга кўпроқ чиқишини истардим. Кўп адад билан, кўп муҳлатга таҳсилга боришсин, дунёни кўриб, ҳис қилишсин. Кўрган-билганларини бирлаштириб ишга солишсин. Бу йўлда уларга омад ёр бўлсин. Барча-барча юртдошларга бахт-саодат тилайман.

АДАБИЙ ТАНҚИД

Низомиддин Маҳмуд

МИЛЛАТНИНГ ЎЗЛИГИ—ТИЛ

Миллати йўқ одам бўлиши мумкинми? Асло мумкин эмас. Ҳар қандай одам у ёки бу миллатга мансуб бўлади. Аммо одамнинг муайян бир миллатга мансублигини унинг ўзининг англаб етиши алоҳида масала. Катта миллатми ёки кичик миллатми, ўша миллат вакилининг ўз тарихи ва маданиятидан фахрланмаслиги, бу — кишининг даҳшатли фожиаси, миллий ғурур деган

олий туйғудан бенасиблигидир. Таассуфки, бизнинг узоқ йиллик сиёсатимиз, таълим ва тарбия тизимимизнинг бош мақсади шахснинг миллатга мансублигини батамом унуттиришига қаратилди, ҳайҳотки, ана шундай сиёсат самараси сифатида шакланган кишинигина «ҳар томонлама камол топган шахс» деган ном билан тақдирладилар. «Совет халқи» номли миллатсиз оломон-

га мансубликдан ифтихор қилиш туйғусини шакллантириш асосий тамойилга айлантирилди. Лекин «совет халқи» чиндан ҳам миллатсиз эдими? Йўқ, унинг миллати бор эди. Бу халқ шундай бир миллатга мансуб эдики, бу миллатнинг улуғ Пётри, даҳшатли Иван Грознийси, гўзал табиатдан ва айни пайтда қондан завқлана оладиган мусаввир Верешчагини, улуғ Пушкини, сиёсат

мусиқасига рақс туша биладиган Горькийси, миллий чегараларни парчалай олган, «узоқ-узоқларни кўра билувчи доно» Ленини ва бошқа-бошқа арбоблари бор эди. Бу улуглар ёнида улуг ҳазрат Алишер Навоий, соҳибқирон Амир Темур, тубсиз осмон қаъридаги саноксиз юлдузлар билан мунис тиллашган Улугбеклар ҳеч эди. Ўзбекнинг ўша йиллардаги ўқсик кўнглидаги оғриқлардан озурда бўлган Эркин Воҳидовнинг «Ўзбегим» деган хитоби ДХҚ раҳбарини даҳшатга солганлиги бугун маълум («Туркистон» газетаси, 1992 йилнинг 16 майи). Миллатсиз халқ — «совет халқи»нинг узоққа боролмаслигига, у танлаган йўлнинг боши берклигига бугунги тарихнинг ўзи холис гувоҳ.

Байналмилаллик ҳар қандай жамият учун бениҳоя зарур, у сув ва ҳаводек ўта тансиқ. Лекин байналмилаллик миллатсизлик ҳам, бир миллатнинг ҳукмронлиги ҳам эмас. Ўз миллатини ҳурмат қилмайдиганларнинг байналмилаллик ҳақидаги ҳар қандай чиранишлари ортиқча ва бўш гаплардир. Чинакам миллатсеварлик заминидоғина байналмилаллик устивор бўла олади. Халқимиз жуда тўғри айтган: «Ўз қадрини билмаган ўзганинг қадрини на билсин?» Тарих тажрибаси шуки, ўзгалар ҳаминиша ўз қадрини билганларнигина сийлаганлар.

Бизнинг ўз қадримизни англаб, ўз ҳақимизни таний бошлаганимиз, миллатимизнинг минг йиллик мунтазам ва мунаққаш тарихини идрок этишимиз нафақат ўзимиз учун ҳузурли, балки бу ҳол хориждаги миллатдошларимизнинг кўнглини ҳам сарафроз қилмоқда. Улар ўзга юртларда истиқомат қилиб, Ватан соғинчи билан яшар эканлар, у юртларнинг халқларига юксак ҳурмат ва эҳтиром кўрсатиш баробарида ўз қадрларини ҳам юксак тутганлар, миллат ўзлигининг азал ва абад асоси бўлмиш тилларини бир сония унутган эмаслар. Мен Туркиянинг Истамбул шаҳрида бўлганимда марғилонлик юртдошимиз, Ватан ҳасратини қалбининг тўрига муҳрлаган Собир Сайхонлининг миллат ва юрт тақдири, тил равнақи ҳақидаги мулоҳазаларидан ҳайратга тушдим. Унинг тижорат дўконидан энг кўринарли жойга осиб

қўйилган мустақил Ўзбекистонимизнинг мовий, катта байроғи Собир аканинг, бошқа минглаб собир акаларнинг эзгу армонлари, олий ва муқаддас орзуларининг рўёби рамзи эканлиги улкан ҳақиқатдир. Биргина ўзбек тилининг Давлат тили бўлганлиги Собир акани қанчалар қувонтирганлигини тасвиқлаш маҳол. Аммо ҳали ҳануз ўзбек тилининг барча соҳаларда мунтазам қўлланмаслиги, юрт дарвозалари бўлмиш тайёроқдаги хизматчиларнинг тилимизга нописандлиги у кишини ўйга толдиради. Ҳатто пул сарфламасдан ҳам қилса бўладиган ишларга ҳам етарли эътиборнинг йўқлигини айтади. «Тез тиббий ёрдам» машиналаридаги хоч (крест) белгисини қизил ярим ой белгиси билан алмаштириш учун маблағ ёки президенти-нинг фармони зарур эмаслигини биров киноя билан таъкидлайди. Бу бизнинг эътиборсизлигимиз. Ахир, хочнинг христианларга, ярим ойнинг мусулмонларга мансублиги маълум-ку! Тегишли жамиятнинг номи ҳам «Қизил ярим ой» деб аталади. Булар, гарчи майдадай туюлса-да, ўзбекнинг ўзлигига алоқадор гаплар.

Тилимизнинг равнақи, энг аввало, бизнинг камолимиздир. Аммо бунинг барчамиз бирдай идрок этагимизми? Бу саволга ижобий жавоб бериш ҳали қийин. Яқинда жумҳуриятимиздаги йирик корхоналардан бирининг раҳбари айтган шундай гаплар қулоғимга чалинди: «Ҳозир иқтисоддан бошқа нарсани ўйлашнинг ҳожати йўқ. Фан, адабиёт, тил деган гапларни 5—6 йил тўхтатиб туриш лозим...» «Ҳозир қориннинг ғамини қилайлик, қазнавият бир гап бўлар» демоқчи у киши. Ахир, қорин тўқ, лекин маънавиятдан беҳабар айиқлар билан комил жамиятга бориб бўладими?! Иқтисоди бақувват давлатлар тарихи шуни кўрсатадики, тугал маънавият, уйғоқ дил ва тушовсиз тил билангина ана шундай давлатни қурмоқ мумкин.

Тил сиёсати Туркиядаги каби давлат сиёсати даражасида турмоғи керак. Бизда ҳозир ана шундай йўналиш устиворлашиб бораётганлиги қувончлидир. Ана шундай бўлгандагина ўз тилининг тақдири учун қайғурайдиган ва демак, миллатпарвар авлод шакллана олади. Мен бундай авлод йўқ, демоқчи эмасман, бор,

аммо уларнинг сафи ниҳоятда тор. Бу сафни кенгайтириш бутун таълим ва тарбия тизимимизнинг бош мақсади бўлмоғи лозим. Бунинг учун ўқув масканларида ўзбек тили ва адабиёти ўқитишнинг моҳиятига жиддий таҳрир киритиш зарурга ўхшайди.

Ҳозирча мактабларда она тили дарсларини қўя турайлик, ҳатто адабиёт дарсларининг ўқитилиши ҳам кўнглидагидай эмас. Адабиёт дарслари ҳамон ғоя тарғиби қолипидан узил-кесил чиқиб кета олмаяпти. Ёш авлоднинг том маънодаги бадиий дидини ўстириш адабиёт дарсининг байроғи бўлмоғи шарт. Мактаблар учун янги тузилган адабиёт дастурида ҳам бадиий дид тарбияси тўласича назарда тутилмаган. Янги дастурда ўрганиладиган ёзувчилар ва уларнинг асарлари сирасига таҳрир киритилган бўлса-да, асарнинг тили масаласига етарли эътибор қилинмаган. Адабиёт дарсларида сўз қудрати, сўз имконларининг чексизлигидан, туркий сўзнинг дилбар оҳанглиридаги нозик маъноларнинг товланишларидан завқланиш асосий жиҳат бўлмоғи лозим. Ҳозирнинг ўзи билан, у ҳар қанча муҳим ва долзарб бўлмасин, бадиий дид камолига эришиш амри маҳол. Тил дарсларининг бадиият, адабиёт дарсларининг сўз имконлари масалаларидан ажралганлиги, улар ўртасида чегаранинг мавжудлиги ўқитиш самарасини йўққа чиқариб келаётганлиги бор гап.

Тил ва адабиёт дарсларида сўз ва бадиий тафаккурнинг гўзал уйғунлигидан келиб чиқаётган нозик ҳолатлар талқини асосий ўринни эгалласагина, бу дарслар ўзининг чин мақсадига эришиши мумкин. Сўз ҳисси тарбияси, она тилига адоқсиз муҳаббат туйғуси ҳар бир кишининг қалбини банд қилмоғи лозим. Бу — ўзликни англашнинг ибтидосидир.

Бугунги тил жарёнлари юзасидан ҳар ким фикр билдирмоқда. Аммо бу фикрларнинг аксарияти ғўр миллий эҳтирос маҳсули бўлиб қолаётгани афсусланарлидир. Умумий тил билими савиясининг ҳали кўпчилигимизда паст эканлиги ҳам сезилиб қолмоқда. Ҳар бир киши, мутахассислигидан қатъи назар, ўз она тили ҳақида фикр айта олиши, умумий тарзда бўлса-да, муайян тил ҳодисасига муно-

сабат билдира олиши зарур. Бунинг учун она тилимиз ва миллатимизнинг илдишларини, олис, аммо ойдин тарихини теран идрок этмоқ ва мухташам билмоқ лозим. Сўз тарихи миллат ва халқ тарихи демакдир. Тилимизнинг минг йиллик суронли тарихида минг-минглаб сўзлар истеъмолдан чиқиб кетган. Бироқ уларни унутиш муқаддас ва мухташам тарихий обидаларимизни унутиш билан баробардир. Шунинг учун уларни териб тўплаш, бугунги авлоднинг маънавий бойлигига айлантириш беҳад хайрли ва фойдали иш бўлур эди. Димоқчиманки, мавжуд ёзма ёдгорликларимиздаги туркий сўзларнинг яхлит бир лугатини яратиш даври келди. Бундай лугат нафақат бизни тарихимиз билан ошно қилади, балки бугунги тил жараёнларидаги муаммоларни ҳал этишда ҳам беқийс бир манба сифатида хизмат қилиши мумкин. Туркиялик биродарларимиз ўз вақтида турк тилидаги муаммоларни ҳал қилишда, асосан, уч манбадан фойдаланганлар: 1) эски турк тили, 2) шевалар, 3) янги сўз ясаш. Бизда ҳам ана шу манбалар асос қилиб олиниб, жуда тўғри иш қилинмоқда. Чет сўзларни батамом қувишдан иборат йўналишни мен маъқулламайман, бу оқилона йўл эмас. Тўғри, тилимизни чет сўзлардан тазалаш лозим, лекин бунда меъёрни эсдан чиқармаслик керак. Туркиялик биродарларимиз каби зарур бўлган чет сўзни тилимиз талаффузига мослаштириб олиш мақсадга мувофиқ.

Тил билимидан хабардор, мустақил тафаккур қила оладиган, саводхон, кенг дунёқарашли авлодгина миллат қайғуси билан яшай олади. Бундай авлод шаклланиб келаётганлиги умидбахшдир. Республикамиз Президентининг фармони билан бу йил жорий қилинаётган олий ўқув юрларига янгича қабул тартиботи ҳам ана шундай авлодни шакллантиришни янада яхшилашдай олий ният билан уйғундир.

Миллатнинг ўзлиги бўлган тилимиз онамиздай муқаддас, тарихимиздай бардавом, келинчакларимиздай дилбар, фарзандларимиздай ўктам ва бокира бўлиб қолмоғи ҳам биримизнинг қалбимиздаги туганмас орзудир.

ҚАМОҚ ОРТИ УҚУБАТЛАРИ

НЕ САВДОЛАР ТУШДИ БОШИМГА...

Маълумки, 30—50 йиллар жароҳати битмай туриб, Ўзбекистонда янги, бешафқат қатагон бошланди. 1984-89 йилларда Ўзбекистонимизда 5 мингга яқин киши «пахта иши» бўйича жиноий жавобгарликка тортилиб, суд қилинди. Неча айбисиз айбдорлар ҳуқуқи топтаб келинди.

Машъум «пахта иши» туфайли не-не қисматлар шикастланмади, не-не асаблар ўғирланмади. Минг шукрки, бугунга келиб адолат қарор топмоқда, ноҳақ қамалганларнинг кўпчилиги оқланиб, ҳалол номлари қайтадан тикланди. Менинг отам Қозоқбой Соттибоев ҳам ноҳақ жабр чекканлардан биридир, отам 1972 йили Урта Чирчиқ туманидаги «Ленин йўли» калхўзига раис этиб тайинланган эди. Ушанда 34 ёшда эди. Бу хўжалик давлатдан кўп қарздор, туманда эса қолақлардан эди. Отам кечани кеча, кундузни кундуз демай фидоийлик билан ишлади. Ҳатто терим мавсуми кезлари у кишини ҳафталаб кўрмасдик ҳам. Эрталаб биз уйқудан уйғонганда ишга кетган бўлар, кечаси эса биз ётиб қолганимиздан сўнг келарди. Бизга «раиснинг қизиман-ку», деб уйда ўтиришга асло йўл қўймас, аксинча, бошқалардан кўпроқ пахта теришимизни жиддий талаб қиларди. Отажоним шу тахлит кучини, ғайратини, соғлигини аямай ишлаб келаётганида, қўққисдан...

Ҳа, эсимда, 1985 йилнинг 23 июли эди ўша хосиятсиз кун. Отамнинг уйга келмаганини билмабмиз ҳам. Бир маҳал онам, амакимлар айтиб қолишди: «Уч кундан кейин келаркан», келмади. «Бир ҳафтадан кейин келаркан», яна келмади. «Ун кун...»

1986 йилнинг мартада суд бўлди. У бир неча кун давом этди. Бир кун аммаларим судга мениям олиб боришди. Кўзимдан тирқираб ёш оқар, ҳеч тўхтага олмасдим. Улар билан бирга қора курсида ўтирган пахта пункти директори Ширин Жамиров (у киши қамоқхонада вафот этди) шундай деди: «Мен чинданам калхўз раҳбарларидан пора олганман, лекин «Ленин йўли» калхўзи раиси Қозоқбой Соттибоевдан пора олмаганман, келтирилган далилларнинг ҳаммаси ёлгон, тушунинглар ахир, пахтадан доим илғор хўжалик раҳбаридан қанақасига тагин пора олишим мумкин?» Мен аввал бу киши ҳам отамга «пора берганман» дея тухмат қилибди, деб эшитган эдим. Ҳайрон бўлдим. Кейинги сўзларини эшитиб баъзи фирромликларни англадим.

«Тергов пайтида Мирзоҳидов мени таҳқирлади,— деди у,— оҳ-қат бермади, уч кун бир томчи сувга зор бўлдим, ортиқ чидай олмаслигимга кўзим етгач, сохта протоколга имзо чекдим. Судда ҳақиқатни айтаман, деб умид қилдим».

Ҳа, у отамни ёқлаб гапирди. Лекин суд бунга эътибор бермади. Отам 11 йилга озодликдан маҳрум бўлди.

Ҳамон эсимда: суд пайти чопиб бориб отам билан кўришаман, деб турганимда, соқчилар йўлимни тўсиб, ортага итаришди; ҳам қўрққанымдан, ҳам хўрлигим келганидан юм-юм йиғлайвердим. Ўзим содда-бўш, унинг устига ҳали мактаб боламан. Ахир, бари бир, ҳеч қурса ҳукмдан сўнг отажоним билан бир дақиқа дийдорлаштиришса бўларди-ку! Шуниниям раво кўришмади инсофсизлар!

Ун бир йил! Биз зумда хаёлимдан-нелар ўтмади. Наҳотки! Ох, худо, художон, қайси айбларимиз учун?! Уша кунни ҳаёт тугаган эди мен учун. Ҳеч нарсани ёқтирмайман. Бировнинг яхши-ёмон гапи ҳам, овунч сўзлари ҳам заҳардай туюлади. Яшашга қизиқиш сўнган эди менда. Чорасизлик, аламдан бўлса керак, ўқишим ҳам сусайди. Ҳар доим хаёлимда дадам. Дарсларда бир оз сокинлик ҳукм сурса, кўзим жиққа ёшга тўлади. «Нима қилиш керак, аламдан бўлса керак, борсаммикан?» дея ўйлардим. Жуда кўп ташкилотларга хат ёздим. Лекин... мен шўрлик ниҳоятда ожиз эканман.

Калхўзчилар суд қароридан сўнг ноҳақликка қарши курашиш, ўз раисларини ҳимоя этиш учун тегишли идораларга хатлар ёзишди, пул тўплашиб, 1800 имзо билан ўз вакилларини Москвага юборишди.. Биз ҳам юқори органларга шикоят қилавердик. Шуларни инобатга олишдими, ҳартуғул 11 йиллик ҳукмдан 5 йилини олиб ташлашди. Яна бир муддат ўтгач, отамни Олмалиқдаги қамоқхонага олиб келишди. Кейин ташқарида ишлаганга рухсат беришди. Олти ойда бир марта кўришиш имкони туғилди. Шунчасигаям Оллоҳга минг-минг шўкр қилардик. Уззу кун қўлимиз дуода, отамнинг энди тезроқ бўшаб келишларини сўрардик худодан.

Акам армияда, уйда бирор эркак йўқ, кечалари қўрқиб чиқардик. Ўйимиз энг чеккада, овқалда. Фақат онам ёлғиз ўзигина парвариш қилди бизни. У киши шунчалик бардошли эканки, бировга бир нарса топиб бер ёки болаларим оч қолапти демас, ҳамма дардни фақат ичига ютарди.

Калхўз томонидан 100 сўм ёрдам пули беришарди. Кейин ўзимиз пахта гектари олиб ишлаб бошладик. Онам касал, ғам-таш-

виш бошида бўлатуриб ўзиям бизни боқиб учун далага чиқиб ишлашга мажбур бўлди. Ушанда синглим Саодатни боғчага жойлаштиришимиз зарур бўлиб қолганди, онам аризани мен орқали раисга бериб юборди, раиснинг эса ўшқириб бергани кўз ўнгимда турибди. Ахир шу боғчага дадамнинг ҳам меҳнати сингган.

Шу тахлит ҳаёт ўтаверди. Бу орада катта опамни турмушга узатдик. Ҳайтовур тўй бўлди, Лекин ҳақиқий биз кутган тўй 1991 йил 20 март кунни бўлди. Ўзбекистон Олий суди падари бузрукворимизни бутунлай оқлаб қарор чиқарди.

Ёруғ кунлар келгач, яъни шу йил 25 январ кунни акамнинг тўйини қилдик. Шу кунни калхўзнинг ҳам йиллик ҳисобот мажлиси ўтказилдиган кунлибди. Аслида раис сайлови биринчи масала бўлган. Атайлаб бизнинг тўй кунига белгилашган. Чунки отам бутунлай оқлиниб келган эди-да, шундан чўчишган. Бунни эшитган жамоа аҳли тушунди: бу атайин уюштириб ўтказилаётган мажлис. Бунни хушламаган калхўзчилар мажлисда ҳаммасини фога қилишди, ҳақиқат барибир юзага чиқажоғини айтишди. Шундан сўнг йиғилиш бир неча сафар ортага сурилди. Отам тарафида турган бир қанча кишилар тазйиқ остига олинди. Қанча сиқувларга қарамасдан улар астойдил туришди, оқибат-натияжада отам тагин, энди қулоғигача қарзга ботган хўжаликка раҳбар этиб сайланди. Ниҳоят, ҳақ қарор топгандек. Ҳа, адолатдан умидвор инсонлар барибир бирор кунни юзи ёруғ бўлажагиа энди имоним комил бўляпти.

Лекин шу узоқ давр ичида чеккан азиятларимиз, отамнинг, онамнинг йўқотган соғлигу асабларини ҳеч бир банд ортага қайтара олмайдди. Шу боис, азизлар, ҳақиқатга, Оллоҳга ишонинглар ва у учун курашинглар!

Ҳафиза СОТГИБОЕВА,
Урта Чирчиқ туманидаги
«Ҳақиқат» хўжалиги

ДУНЕДА ҲАҚИҚАТ БОРМИ?

Мен—айни чоқда қамоқхона-нинг азобу машаққатларини бошидан кечираётган адолатталаб

бир кимса ўзимни жиноятчи деб ҳисобламайман. Йўлимга интизор муштирап онанинг фарзанди, вояга етмаган беш фарзанднинг жабрдийда отаси, турмуш машаққатларидан безор бўлган аёлни-нинг вафодор ўмр йўлдоши, қисқаси, меҳнатда суяги қотган бир кишиман. Дейдиларки: «Эгилган бошни қилич кесмас». Ёлғон! Мағрур эдим, эгилдим. Барибир... Яхшиси, бир бошдан ҳикоя қилиб берай. Камина, Абдуллажон Зиёев, 1956 йилда туғилганман. Отам ҳақида маҳалламиз аҳли илиқ сўзлайди. У киши ўқимишли бўлиб, узоқ йиллар ўрта мактабда ўқитувчиллик қилганлар, кейинчалик жамоа хўжалигининг раиси бўлиб ишлаганлар. Тақдир экан, эл назарига тушган отамиздан эрта ажралдик.

Ўз вақтида болалар уйини очган отанинг фарзандлари етим ўсмоққа мажбур бўлдик. Қашшоқликнинг жабрини, қўли калталиқнинг иззаларини тортдим.

1974 йил Тошкент Тўқимачилик корхонасининг ошхонасига ошпаз бўлиб ишга киргандим. «Дарахт бир жойда кўкаради» деганларидек, 1990 йилнинг 12 декабрига қадар корхона маъмурияги қайси жойни лозим топса, ўша ерда астойдил тер тўкиб ишладим. Болалигимдан меҳнат қилишни ёқтирар, иш ўргатган устозларимнинг юзини ерга қаратмасликка интилардим. Бетгачонар эмаслигимни билган маъмурият 1989 йил сентябр ойидан кичик бир корхонада ишлашим зарурлигини билдирди. Бу ерда бор-йўғи 3,5 ой ишлаганимга қарамасдан келган гафтишчилар 4500 сўмлик камомадни гарданимга осишди. Гангиб қолдим. Корхонада шаънимга нолойиқ миш-мишлар тарқалишидан чўчиб, аввал бу ерда ишлаб кетган юлғич ҳамкасбларимнинг қилмишларини ёпайин, дея «ўзим шунча пулни ишлатиб қўйганман, энди ўзим тўлайман», қабилида мулоҳаза билдирдим. Текиширувга келганлар ҳам нега бунчалик йирик камомад чиққанидан ҳайрон бўлишди. БХСС ходимлари сўроқ қилишганда, «ўзим ишлатиб қўйганман», деб айтишга мажбур бўлдим. Беш йил муддатга бош ошпазликдан четлаштирилдим ҳамда камомадни тўлашни ўз зиммамга олдим. Судга довур 2100 сўмини тўладим. Шунингдек, ойлик иш ҳақимдан маълум миқдорини че-

гириб қоладиган бўлишди.

Кутилмаганда, 1990 йил 26 сентябр куни участка инспектори уйимга ҳужм ҳоғозини кўтариб кириб келди, у топширди — мен олдим. Танишиб чиқсам, қамалишим айтилган экан. Юрагим товошимга тушиб кетгудек бўлиб: «Наҳотки ўз ҳужмларини ўзгартирди, мен судяга бораман», деганимда лоқайдлик билан эшитмасликка олди. Паспортимни жомадонига солгач, далда бермасдан чиқиб кетди.

Оқловчига борувдим, кўнглимни бир оз кўтарди. Тошкент шаҳар судига билдирганимдан сўнг кажомаднинг қолган қисмини ҳам тўладим. Чилонзор ноҳия судига хат келиб, унда қўшимча беш фойиз, яъни 128 сўм устама тово тўлашим таъкидланган эди. Тўлаб келдим.

Ўз вазифада дурустгина ишлаб юривдим. Бир куни икки мелиса келиб: «Биз билан юргин, паспортингни олиб қайтасан», деб айтишди ва мелисахонага олиб кетишди.

Энди додимни кимга айтишимни ҳам билмайман. Ун саккиз минг оламни яратган қодир эгамга ялиниб-ёлвораман: «Нега бу хил юлғичликка қўл урдим, нега шунча пулни олиб ишлатиб қўйдим деган баҳонанинг бошимга шунчалар кулфат келтиришини ўз вақтида воқиф этмадинг» дея.

Камина бор-йўғи ушбу нохуш вазият ими-жижда бартараф этилишини истаган эдим. Ҳуқуқ маҳкамалари эса масаланинг туб моҳияти билан қизиқмадилар ҳам. Маълумки, савдо ёки умумий овқатланиш шаҳобчаларида юлғичлар гуруҳи ўша жойда талон-тарожни ниҳоясига етказишгач, кишибилмас бошқа жойга ўтиб кетадиларки, ҳатто жойиз ҳужжатлардан ҳам бирорта каму кўст топилмайди. Бундай гуруҳларни ноҳия, шаҳар, вилоят миқёсидаги олғир раҳбар қариндошлари ёхуд танишлари ҳимоя қилишлари ҳеч кимга сир эмас. Мен сингари егимлар эса ана ўша таланган ошхонага ўтказилади-да, беш йиллик, ўн йиллик сарқит кажомадларни ўз бўйнига олишга мажбур бўлади. Шунга ҳақиқат, қайда адолат?

Мушгипар онам йўлимга интизор. Бозор иқтисодиёти шароитида беш боламнинг аҳволи қандай кечадий? Ахир, улар тўйиб овқатланиши, отасига эркалик

қилиши ва чуқур билим олишлари керак-ку. Мен уларнинг боболари сингари эл танийдиган ўқимишли ва одамохун бўлиб вояга етишишларини истаيمان. Менга ёрдам қилинг, яхшилар.

Салом билан, Ўзбекистон ССЖ Жиноят Низомининг 117-моддасининг 3-бандига биноан 6 йил озодликдан маҳрум этилган маҳбус Абдуллажон ЗИЕЕВ, Олмалик шаҳри.

ҚИШЛОҚ

ИЖТИМОИЙ

МУҲОФА ЗАГА

МАҲТАЛ

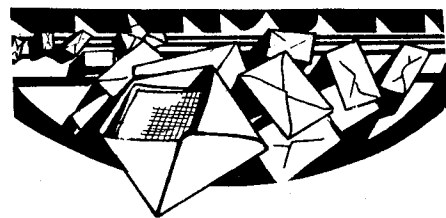
Сўнги беш-олти йил мобайнида фуқаролик ҳақ-ҳуқуқларига оид долзарб мақолалар, нодир тарихий ҳужжат ва баъзи социологик тадқиқотлар хулосасини эълон қилаётган ойнама ва рўзнамалар муштарийларнинг доимий ҳамроҳи бўлиб қолди. «Ешлик» жўрнали «Инсон ҳуқуқлари декларатсияси»нинг мукаммал таржимасини ўз саҳифаларига нашр этганда ўзбек халқининг аксарият қисми узоқ йиллар фуқаролик ҳақ-ҳуқуқларимиз камситиб келинганини англаб олди. Айниқса, халқ, миллат сифатида жуда-жуда хўрланганимиз сир бўлмай қолди.

Ўзим Хоразм вилояти, Шовот туманига қарашли «Правда» жамоа хўжалигида яшайман, 1982 йилдан бошлаб шу хўжаликнинг саховатли далаларида пахта етиштиришдек фоят майнақ-қатли, лекин шарафли юмушда озми-кўпми ўз ҳиссамни қўшиб келганман. Телевизорда обод қишлоқлар жамолини қайта-қайта кўравериб ўрганиб қолган вилоят ва жумҳурият раҳбарлари халқнинг қашшоқ турмуши билан яқиндан танишишдан четга оладилар ўзларини. Авваллари ера солингач, тупроқни ишдан чиқарувчи селитра ва аммиак қанчалар сероб бўлса, ичимлик суви билан тоза сабзавот, мевачева шунчалик танқис эди.

Туман ёки вилоят марказига жамоат транспортида бориб-

келиш Урганчдан Тошкентга қатнашдан кўра қийинроқдир. Гўё қишлоқлик йиғит-қизлар шаҳардагига нисбатан фаровон турмуш билан яқиндан танишсалар, сўнгра шундоқ ҳам танқис иш жойларини банд қилишга уриниб кўрсалар, пахтазорда чанг ва заҳар-заққум ютадиганлар миқдори камайиб кетишидан кўрққандек иш юритишади маъмурларимиз. Қисқаси, қишлоқда яшовчи ёш бўғинлар маблаг етишмаслиги баҳонасида онги қатагон ва турғунлик йилларида шакланган, салбий маънода бир сўзли ота-оналарнинг чизган чиқиқларидан чиқолмайдилар, яъни пахтазорда зуваласи пишган касалманд ўғил-қизлар пахтазордан бир қадим ҳам нарига жилиш имкониятига эга эмаслар. Менинг, «хайрият, мустақил бўлганимиздан сўнг қишлоқда туб ўзгаришлар содир бўлаётир», дейишга тилим бормаиди. Чунки, ҳануз ҳар бир деҳқонни талаш, менсимаслик сўёсати бирор-бир ўзгаришсиз изчил давом эттирилмоқда. Қишлоққа юбориладиган ун, қандолат маҳсулотлари кескин камайиб, аҳолининг нозилиги кучайиб, қалтис кескинлик вужудга келаётган ҳозирги кунларда гўза парваршишга ишлатилаётган турли хил заҳарли минерал, органик ўғитлар узлуксиз, қатъий режага мувофиқ етказиб берилмоқда. Урадаги тафовут қай бир офатли фалокатдан дарак беради, очиги, бунга ақлим етмайди. Сўёсий-иқтисодий, ҳуқуқий ва миллий тенгсизлик илдизлари ва уларни бартараф этиш йўлларини билимдон, зукко олимларимиз излаб топсалар ва тезроқ ҳукуматга тавсия этсалар, чакки бўлмасди. Қишлоқ аҳли ҳам фаровон турмуш кечиршига ҳақлидир.

Ойимхон РЎЗМАТОВА,
Хоразм вилояти, Шовот тумани

Ўзлун
Эргаш

РАҲМОН ВАСВАС

ДРАМАТИК ДОСТОН

МУАЛЛИФ ДЕИДИКИ:

«Раҳмон васвас» энг аввало ахлоқсизлик, нопоклик, бузғунчилик каби иллатларни фош қилиш билан Одам боласини ўзлигини танишга чорловчи даъватдир. Асарда бош қаҳрамон жасорат кўрсатиш у ёқда турсин, баъзан ҳатто кечаётган воқеаларга ўз муносабатини ҳам билдирмайди. Унинг вазифаси бутунлай бошқача: у бамисоли қоронғида милтираган чироқ. Нури тушиши билан бурчак, паналарда гимираган ярамас иллатлар жирканч сувратлари билан намоён бўлади. Асар яратилишида Гётенинг «Фауст»ига ёндош йўл тутдим, Нозим Ҳикматнинг «Инсон манзаралари» тажрибасига суяндим, Бокаччининг «Декамерон» рўмонига хос бешафқат фош этиш йўли менга илҳом бағишлади.

Алвастилар

Қош қорайган пайт. Тор ва тупроқ боғ кўча. Унинг бир боши катта йўлга туташган, бир боши — истироҳат боғи. Боғ томондан дарё шовқини аралаш тегирмон гувиллаши эшитилмокда. Раҳмон Раънонинг ҳовлиси олдида беҳаловат юради.

Раҳмон

(даразадан кўзларини узмай)
Бўйларига кўзларим хумор,
Куним ўтди бўлоқ бошида,
Кўрсатмас у соясини ҳам.
Чарақлайди кўшни ҳовлилар,
Аммо, ажаб, ногинч кўнглимдай
Қоп-қоронғу ҳамон бу чорбоғ...
Нола қилиб тегирмонтош ҳам
Худди кўксим устида юрар.
Кўзларини яшириб гўё
Йиғлар боғда ҳолимга булоқ.
Қутқу солиб хаёлимга тун,
Уртар дилим ёвуз бир шубҳа...

Қоронғилик куюқлашиб, Раҳмон атрофида Алвасти, Жин, Парийлар уймалашадилар.

Алвастилар

(Раҳмонни кузатишиб)
Эҳ, бу нодон одамзод
Қулдир сароб умидга.
Боғлаб гўё пар қанот
Етар ҳозир хурийдга!
Аслида у кўрар туш,
Дам босриқар, дам кулар.
Уйғонсаки, у сархуш
Еғоч от миниб турар.

Жинлар

*Наздйда бу йигит ҳам
Ўзгалардан аълодир.*

*Аммо ўзи муттаҳам,
Бошга битган балодир!..
На бир Жин, Парий ва на
Одамзодга оғишар.
Муштдек жонига яна
Шайтон билан олишар!*

Парийлар

(Алвастиларга иддао билан)
Бу шумтака Раҳмонга
Бекор умид боғлармиз.
Юрар гўё осмонда
Хурлар билан бегамиз.
Ваҳоланки, пойида
Қон югамиз Парийлар.
Илиниб ишқ домига
Шундоқ биздан айрилар.
Дунё ўзи бевафо,
Қайдан унда садоқат?
Одам бўлмас бу асло,
Кутманг ундан шафоат!

(Жинларга суйқалишиб)

*Борар ёшлар қийқириб,
Юринлар сиз ҳам боққа.
Кўзларини куйдириб,
Олинг бизни кучоққа!..*

Алвастилар

*Оҳ, Парийлар хоҳиши
Ўт олади бундай кез!
Бардошингиз богичи
Ўзилмасин бунча тез.
Уғирлаб-ку ақлини
Бошлаб келган ўзингиз.
Билмай у ёр аҳдини
Ерилади ўтингиз.
Пойлаб уни офатдай
Юрар Шайтон шу ора.
Қўйиб бизни ҳам итдай
Орқасидан, овора.
Аммоки сиз... дардингиз
Қовушмоқдир ҳар қадам.*

Қирқига чидадингиз,
Чиданг қирқ бирига ҳам.

Раҳмон

(Раҳмони ўйлаб)

Киприклари... кўзлари... гўё
Оху — ашириниб тўқайга
Чўчиб боқар қиёқлар аро.
Белларида тўлғонган армон —
Сочларини ўйлаб жон азоб,
Эзилади юрагим баттар.
Лабларинг деб, Раҳно, қизил гул,
Гадо бўлиб чаман юзингга
Термуламан остонангда зор,
Қўл-оёғим худди занжирбанд.
Шарақлатиб очиб эшигинг
Кириб бора олсайдим дадил!..
Оёгингга отиб ўзимни
Бўзлай десам соғинч дардларим
Тилларим ҳам тугилган бутун.
Оҳ, ўралиб ҳарир ипакка
Пайдо бўлсанг гулдаста мисол,
Еҳуд ўксук гулсафсар ёлғиз,
Асир бўлиб гулларинг ичра
Боғланардим сенга умрбод!..

Жин-Парийлар, Раҳмоннинг кўзича,
ошиқ маъшуқ йигит-қизлар қиёфаси-
да бир-бирларининг пинжига суқали-
шиб, шивир-шивир, қиқир-қиқирлар
билан у ён-бу ён ўта бошлайдилар.

Йигит

(Бир қўли билан севгилисининг бе-
лидан олиб)

Жоним, бир кун кўрмасам
Олам кўзимга зиндон.
Ярим тунлар дам-бадам
Кириб борай дейман-у,
Акангиздан кўрқаман,
Отангиз кўзи ёмон...

Қиз

(Йигитнинг елкасига юзини босиб)
Бизни билиб-билмай сиз
Ҳар кимга тенг қилмангиз!
Маҳалламизда ёлғиз
Маданий оила — биз!
Қачон кўргингиз келса
Катта очиқ деразам...
Отам ўзлари кеча
«Майли» деди, сўрасам.

Йигит

(ҳовлиқиб)
Бирга бўлсайдик тезроқ!

Қиз

(эркаланиб)
Ешимиз, ўйнаб олайлик...

Йигит

Ҳар кимдан ҳар қадамда
Чўчиб юрмасдик бундоқ.

Қиз

(ноз билан)

Емонмас-ку шундоқ ҳам,
Юринг, боққа борайлик!..
Кетадилар.

Бошқа йигит

(севгилисини қучиб)
Йўқ энди ҳеч армоним,
Сиз ҳам йўқ деманг, жоним!..

Қиз

Уяламан, қўйворинг,
Бўлди... қўлингиз олинг!

Йигит

(қўйиб юбормай)
Қоп-қоронғу ҳаммаёқ,
Бирпас турайлик шундоқ!

Қиз

(ёловриб)
Авал боққа кирайлик,
Бир жойда ўтирайлик!..

Кетадилар.

Бир жувон билан бир йигит қўлтиқ-
лашганларича, шошиб боққа бора-
дилар.

Йигит

Тўғрингиздан шундай кеч
Чиқиб қолса эрингиз!..

Жувон

(парвосиз)
Унақамас улар ҳеч!

Йигит

Айтинг, нима дердингиз?

Жувон

Бор шундайлар, улар ўз
Хотинини қизганар.
Сўз берганман, сўзим — сўз.
Эрим менга ишонар!..

Энди алвастилар эр-хотинлар сувра-
тида ўтадилар.

Эр

(ёшларни кузатиб)
Оҳ, қани у ёшлиг-а!..
Уйласам, гўр эканмиз.
Зўрға ўттиз ёшимда
Сени кўрибман ёлғиз.

Хотин

Мен ҳам тўкилиб ичим

Ун саккизни ургандим.
Бўлсам, ҳозир, шу қизим,
Ун учимдан юрардим!

Эр

Шуни билсанг, ҳеч қачон
Тўсма қизинг олдини.
Болалиги қолдимми,
У ҳам қилмасин армон!..

Хотин

Тўғри, аммо у шошмас,
Майли, дедим, ўйнаб қол.
Ҳали ёшсан, эр қочмас,
Ҳозир туғиб-туғиб ол!

Кетадилар.

Урта ёш эркак ва аёл қиёфасидаги
Алвастилар.

Аёл

Тақдир кўзи кўр экан,
Гул эдим, кулга тушдим.
Бирмас, учгани кўрган
Қуп-қуруқ тулга тушдим.
Эркак бўлсин — топармон,
Йўқ эсами, бўр тўзсин.
Қобил эрларга борман,
Майлига, у йўл тўссин!..

Эркак

Сиздек хотиним бўлса
Бошингиздан сочиб зар,
Гулга ўрардим, кўрса
Куйиб ўларди қизлар!
Турмуш қурган деб сизни
Тушимга ҳам кирмаган.
Ўзингиз айтмасангиз
Қиз бола дер билмаган!

Давоми бор

Чўлпон ЭРГАШ. 1937 йилда Уш шаҳрида таваллуд топган. Биринчи шеъри 1963 йили босилиб чиққан. Тошкент санъат институтида таҳсил олган. Ўзбекистон халқ шоири Шўрат ёш ижодкорнинг изланишларига умид билдириб, унга оқ йўл тилаган. 1970 йилда нашрдан чиққан «Тонг юлдузи» номли ilk китобини шеър-хонлар илиқ кутиб олдилар. Шундан буён бетиним изланишда. Китобдан-китобга истеъдодининг янги-янги қирраларини намоён этаётир. «Умид чироғи», «Энг балавд қаср», «Орзу-нинг оғир киприклари», «Карвон келар» каби ўнлаб шеърини тўплам-лари нашр этилди. Шоирнинг бутун ижоди ўзининг халқчил руҳи, содда самимияти билан ажралиб туради. Сўнгги йилларда «Раҳмон васвас» номли йирик шеърини, драматик асарини ёзиб тугатди, Биз мазкур асардан парча эълон қилаётимиз.

Муҳаммад Исмоил

...МУСУЛМОН МАДАНИЯТИДАГИ ХАЛҚНИ РУҲИЙ ТАНАЗЗУЛДАН ЧИҚАРИШ МУМКИН БЎЛГАН АСОСИЙ ЙУНАЛИШ ДИН ЭРКИНЛИГИНИ, ИСЛОМ БИЛАН ЧАМБАРЧАС БОҒЛИҚ МИЛЛИЙ УРФ-ОДАТЛАРГА РИОЯ ҚИЛИШ ЭРКИНЛИГИНИ ЯРАТИБ БЕРИШДАН ИБОРАТ ЭДИ. БИЗ УЗОҚ ВА ОРЗИҚИБ КУТИЛГАН АНА ШУ ЭРКИНЛИКНИ СЎЗДА ЭМАС, АМАЛДА ТАЪМИНЛАДИК.

И. А. Каримов

ҲАЁТ МАЗМУНИ

Одам боласи бугунги «фаровонлик» учун ҳаракат қилиши керакми ё қиёмат кунини азобда қолмаслик учунми? Ҳар кимнинг орзу қилган адолати бор. Тириклар доимо уч гуруҳдирлар: бирлари яратувчининг охир адолатига иймон келтирсалар, унисини нажоту адолатни одамларнинг ўзларидан ахтаришади. Яна бирлари на уёқ-на буюқ, яъни «на чин мусулмон. на кофир».

Қисқа беш йил ичида кишилар неча бор эврилдилар, ўзгардилар. Кимдир иймондан кечди, қайсидир иймонсиз — иймонли бўлди. Бу жараён ижодкорлар оламида бўртгиброқ кўринади. Улар орасида Навою Машрабу Қодирий каби Ҳақ йўлни мустаҳкам тутишга астойдил киришганлари кам эмас. Эзгулик ҳақида шеър ўқиб мухлиснинг кўзида ёш қалқтирган, амалда эса бузуқчилик, порахўрлик қилган ҳосиятсиз ижодкорлар ҳақида ҳам ахён-ахёнда эшитиб қоламиз...

Еш шоир Муҳаммад Исмоил дунёқарашда кескин бурилиш бўлаётган, яъни ҳаёт мазмунини Оллоҳ назари, ҳукми, амри бўйича тушунишга ҳаракат қилаётганлардан. Ушбу мақоласида у шу ҳақда мушоҳада юритади. Зеро. Виждон ва Сўз эркинлиги мавжуд экан, жамият ҳар бир аъзосининг қалбига қулоқ тутиши керак.

Туннинг ярми. Деразани секингина очаман. Майдалаб ёғаётган ёмғир товуши эшитилади. Шамол совуқ ҳавони юзга уради. Одамнинг эти жимирлайди. Ҳавонинг тозалигиданми, ёмғир товушининг майинлигиданми, юрак увишади. Дилга мусаффолик ўрнашади. Бу мусаффолик ҳали фақат она меҳридан баҳраманд бўлиб меҳр туйғусига лиммо-лим бўлган пайтларимизни эсга солади. Бундай орзиқшига узоқ бардош бера олмай, деразани беркитар эканман, чоҳ ичига тушиб қолгандай ҳомуза тортдим. Дилимда бир оғриқ уйғонди. Чор атрофимда бўлаётган ишлар хаёли аста-секинлик билан ўз чангалига ола бошлади. Пичирлайман: *«Сенгагина ибодат қиламиз ва сандангина мадад сўраймиз».*

Қачонлардир бу оят мен учун оддий сўз эди. Уни такрорлаш, илинж излаш таажжубли эди. Энди эса мутлақо ундай эмас. Энди у мен учун илоҳий халоскор сўздир. Бу оят бугунги кунда на фақат менинг, балки минглаб кишиларнинг руҳий иқрорига айланиб бормоқда. Сабаб — дин-

нинг диёримизга қайтишигина эмас, халқнинг ўзи ҳам таназзулнинг сўнгги ҳамласи яқинлашаётганини англаганида. Шу туфайли ушбу оят кўпчилигимизни сергаклантиради: *«На гуноҳ ишларни мудом қилиб юриб, қачонки бировларга ўлим келганида энди тавба қилдим дейдиган ва динсиз ҳолда ўлиб кетадиган кимсаларнинг тавбалари қабул қилинмас. Улар учун аламли азобни тайёрлаб қўйганмиз».* (Нисо сураси, 18-оят.)

Оятларни такрорлар эканмиз, муқаррар ҳукм залворидан инграб юборамиз: Е Оллоҳ, ўзинг мағфиратли ва меҳрибонсан. «Бизларни ғазабга дучор бўлмаган ва Ҳақ йўлдан тоймаган зотларга инъом қилган йўлинг бўлмиш — тўғри йўлга йўллагайсан».

Ҳа, исташ, тиланиш, кечирим сўраш осон, аммо мусулмон бўлиш осонми? Имон келтира туриб, шу имонга амал қилиш осонми? Ҳатто жуда қашшоқ яшаб туриб ҳам, ҳатто қиёмат азобидан қўрқиб туриб ҳам, яшаб турган дунёимизнинг алдовларига, саробларига учмаслик мумкинми?

Мумкин. Бироқ бунинг учун Оллоҳ таоло томонидан ваъда қилинган ва бу дунёнинг жаъми лаззатларидан лаззатлироқ, роҳатбахшроқ жаннатнинг борлигига шубҳа қилмаслик керак бўлади. Ва жаъми куч-қудратни аввало Оллоҳнинг розилигига, сўнгра унинг жаннатига эришиш учун йўналтирмоқ керак бўлади. Ҳар бир қадамимиз учун бизни ва бизни ўраб турган борлиқни яратган Парвардигорга шукрона айтмоғимиз, ҳар бир оҳ деб олаётган нафасимиз эса Оллоҳ деб чиқишга эришмоғимиз, Оллоҳ қалбимизни ана шундай ҳидоятламоғига эришишимиз лозим бўлади. Ва бу барчаси Оллоҳнинг розилиги учундир. Жаннатни кўзлаш эса қандайдир маъсумона таъмага ўхшаб кетади, лекин Оллоҳнинг марҳаматидан кўра азизроқ нарса борми?

Инсон қалбда жаннат орзусидан кўра лаззатлироқ нарса йўқ. **«Осмонлар ва ердаги барча жонзот ва уларнинг соялари хоҳ истасинлар, хоҳ истамасинлар, эртаю кеч фақат Оллоҳга сажда қиладилар — бўйинсинадилар».** (Раъд сураси, 15-оят).

Улуғ муфассирлар эса ушбу сурани қуйидагича тафсир қиладилар: ислом таълимотига кўра коинотдаги барча мавжудот Оллоҳ таолога сажда қилади. Яъни, Оллоҳ зиммасига қўйган вазифани адо этиш билан У зотга итоат қилади. Зотан, яратганга итоатсизлик ҳалокат демакдир. Масалан, кўкдаги қуёш ўзининг сайрини бир дақиқа тўхтатса, денгиз буғланиб, қуриб, қуруқликлар ёниб кетган бўлур эди. Шунингдек, хоҳ мўмин, хоҳ кофир бўлган инсон баданидаги бирой аъзо ўз вазифасини бажаришдан тўхтаса, ўша инсоннинг бутун ҳаёти издан чиқади. Демак, ҳаёт интизоми бузилмаслиги учун еру осмондаги ҳамма нарса **«Елғиз яратувчига бўйсунаман»** дейиши шарт эмас. Фақат юқоридаги оятда уқтирилишча мўмин ўз ихтиёри билан итоат қилса, кофир мажбуран бўйинсинар экан.

Худди шунингдек, Оллоҳнинг ягоналигига иймон келтириш осон. Лекин амалда қўллаш катта заковатни ва иродани талаб қилади. Мусулмонларнинг назарича, бугунги кунда давлат учун, ҳатто миллат учун бўлаётган курашларни тан олиб бўлмайди. Чунки, ҳамма эзгуликка интилишлар фақат Оллоҳ учун бўл-

гандагина у ҳақиқий эзгуликдир. Сабаби, мақсадга жонни тиккан ҳолдагина эришиш мумкин. Биз миллат манфаати учун жонни берар эканмиз, қиёмат куни жавобини беришни ҳам ўйлайлик. Чунки давлат учун курашиш ҳам, миллат учун курашиш ҳам ердаги манфаатлар учун, одамлар манфаати учун курашишдир. Бу Оллоҳнинг фойдаси учун эмас, бир-биримизнинг фойдамиз, қолаверса, ўзимизни ўйлашимиздан келиб чиққан фойдадир. Ва Оллоҳнинг номи зикр этилиб қилинмаган нарса залотадир. Бу бизнинг адашувимизга олиб келади. Чунки бизни Оллоҳ яратган ва ҳукм қилиш ёлғиз ул зотнинг ҳақидир. Бизни миллат қилиб ҳам, давлат қилиб ҳам Оллоҳ яратган ва миллат қонун-қоидалари, давлат қонун-қоидалари Оллоҳ ўрнатган қонун-қоидалар олдида ҳечдир. Оллоҳнинг амру фармонлари баён қилинган китоб — Қуръони каримга амал қилиш эса бизни ҳақиқий инсон сифатида тарбиялайди. Бу дунёда эрк билан, миллат билан, давлат билан ва охират кунда жаннату Оллоҳнинг розилиги билан таъминлайди.

Инсон ҳаётининг мазмуни ҳам мана шу ерда, яъни амал қилишдан бошланади.

Минг йиллардан буён ажодларимизни тўғри йўлга бошлаб келган, илму маданият юксаклигини адо қилган, давлат ва миллат сифатида эъзозлаган динни оёқости қилиб, мана, бир неча ўн йилки, бизни шайтоний васваса сари, мушриклик ва таназзул сари етаклаб кетаётган таълимот чор атрофимизда ҳукмрон бўлса-ю, танимиздаги куч-қудратни, дилимиздаги иймонни ким учун асраямиз? Бугунги кунда мўмин кишиларнинг қиладиган аввалги ишлари — кўфр амаллар билан исломий амалларнинг фарқини ажратиб олиш, иймонни кучайтиришдир. Чунки кўфр ҳар бир қадамимизда ўзининг чоҳини очиб турибди. **«(Эй инсон), ўзинг аниқ билмаган нарсага эргашма! Чунки қулоқ, кўз, диш — буларнинг барчаси тўғрисида (ҳар бир инсон) масъул бўлур.** (Яъни, эшитган, кўрган ва ишонган ҳар бир нарсаси учун киши қиёмат кунда масъул бўлур». (Ал-Исро сураси, 36-оят). Бизнинг кўраётганимиз эса, адолатдан кўра кўпроқ разолат эмасми? Эшитгаётганларимизда диёнатдан кўра хиёнат

кўпроқ эмасми? Ва уларнинг масъулиятдан соқит бўлиш аввало ана шу жараёнда қатнашмасликда эмасми? Унда қатнашмаслик ҳаётимизга исломдаги бошланғич йўл-йўриқни беради. Ана шу жараёнга қарши курашиш эса умримизга мазмун бағишлайди. Биз кўраётган ҳар бир разолат, бизга эшитилаётган ҳар бир хиёнатда ганимлар биздан ўч олмоқдалар.

Буларнинг ҳаммаси учун биз масъулмиз. **«Ҳурматлар (бузилса, риюя қилинмаса) қасос (олинали)».** (Бақара сураси, 194-оятдан.) Биз бу оятни дилда такрорлаймиз, сабр қиламиз, куч йиғамиз. Бу сабр қилишлик индамаслик учун эмас, балки куч тўпламоқ учундир. **«Парвардигоро, устимиздан сабру тоқат ёғдиргил, қадамларимизни собит қил ва бизни бу кофир қавм устига голиб қил».** (Бақара сураси, 250-оят). Сабр қилишимизнинг сабаби шундаки, ўз ичимиздаги ғофилларни, яъни ўзини мусулмонман деб исломга амал қилмаётганларни амалга қайтармоқдир. Токи ғофиллар бир куни душманларимизга айланмасинлар, аксинча, биродарларимизга айлансинлар. Мақсад иймон экан, аввало ўзимиз иймонли бўлмоғимиз зарурдир. Агар ўзимиз иймонли бўладиган бўлсак, бундай бирликка тенг келадиган куч йўқ ва Оллоҳнинг кучи халқнинг кучига айланади. **«Зеро, фақат Оллоҳнинг гуруҳигина голиб бўлгувчидир».** (Моидда сураси, 56-оят).

Аммо ўз-ўзини тарбиялаш, яъни туғилгандан буён ўрганиб, кўникиб кетган ақидалардан алоқани узиш, лаззатланилган мақруҳ ишлардан тийилиш ва уларга нисбатан нафрат туйғусини уйғотиш осон иш эмас. Бу вақт маъносида йикки-уч йиллик давомли жараённи талаб қилади. Чор атрофимизни ўраб турган кўфрона муҳит шу қадар кенги, ваҳимаси одамни қўрқитиб юборади. Мен иқрорманки, Оллоҳдан қўрққан одам динсизлардан қўрқмайди, динсизлардан қўрққан одам динсиздир ва у Оллоҳдан қўрқмайди.

Бизни бу дунёга синаш учун келтирганлар. Ва бу дунёда қилган ҳамма ишимиз номаи аъмолимизда ёзилади. Биз ўлиб ўзимиздан, душманларимиздан қутулишимиз мумкин,

биноқ Оллоҳдан қутула олмай- миз. Биз кофир ҳолда ўлсак, ко- фирлигимиз учун, душманлари- мизни кофир қолдирсак, ожизли- гимиз учун жавоб берамиз. *«Унинг (яъни ҳар бир динсиз кимсаннинг) олдида жаҳаннам бордир. (Жаҳаннамда) унга йирингли сувдан берилганда, уни ютмоқчи бўлади-ю, (томоғидан) ўтказолмайди, унга ҳар томондан ўлим келади-ю, у ўлолмайди. Унинг олдида оғир азоб бордир».* (Иброҳим сураси, 16-17-оят).

Биз азоб нима эканлигини би- ламиз. Биз изтироб нима экан- лигини биламиз. Биз сарсон- саргардонлик нима эканлигини, адашиш ва тушкунлик нима эканлигини яхши биламиз. Қал- бимиз — тўрт томони ёпиқ мам- лакатга ўхшайди. Шунинг учун қалбимиз ҳамма нарсдан кўра эркинликка муҳтож. Биз эркин- ликни ўз жонимиз баробарида кў- рамиз; биз бугун олтинларимиз- ни бой бериб, йиғлаб туриб, шун- да ҳам қадрини балки билмас- миз; биз ватанимизни йўқотиб, юз йилдирки, унга зор бўлсак-да, ва- тан нима эканлигини балки бил- масмиз, балки миллатимиз ҳам

қузғунлар чўқиётган юракдек ҳар лаҳза оғриб тургандир. Унинг жаъми азобини балки сез- масмиз. Аммо эрк нима эканли- гини яхши биламиз. Бизга шу пайтгача бериб келинган турли «Эрк» ва «Озодлик»лар керак эмас, бизга ҳақиқий, инсоният яралгандан бери эрклиги тан олиб келинган, одамзодни ва эрк- ни яратган Зотнинг эрки керак. Биз бу ҳаётга келиб мана шу эрк булоғидан ичмоқ истаймиз. Биз бу эрки бировдан ёки бирор дав- латдан сўрамоқчи эмасмиз. Биз бирор давлатга, масалан, Саудия Арабистони ёки Туркияга эргаш- моқчи эмасмиз. Биз фақат Ярат- ганнинг кўрсатмаларига амал қилмоқчимиз, холос. Биз фақат маърифатга, тараққиётга инти- ламиз, холос. Биз жонимиз бугун эмас, эртага — қиёматда ҳам омон қолишини истаймиз. Биз бу- гунги фаровонликни истаймиз, шу билан бирга охираатдаги фаро- вонлик ҳам бизники бўлишини умид қиламиз.

Бизнинг бугунги ҳар бир лаҳза- миз ҳисоб-китобли; бизнинг иймон учун курашмаган ҳар бир лаҳзамиз иймонсизлик томонга

эканлигини билайлик. Чунки ҳаёт сизу биз айтган сўзлари- миздан, қилган амалларимиздан иборатдир. Сирасини айтганда, дунёнинг ибтидоси сизу биздан сўралмаганидек, унинг интиҳоси ҳам сизу биздан сўралмайди. Бу- гун бормиз, аммо эртага нима бў- лишини билмаймиз. Эртага жо- нимиз Оллоҳ азобидан омонда бўлмоғини истасак, бугун иймон келтирмоқча шошилайлик. Ман- гу омонликнинг ягона кафолат- чиси Оллоҳдир. Бошқа ҳеч ким эмас. Бу ҳаёт вақтинча берилган синов муддатидир. Бу ҳаёт узоқ бўлиб туюлмасин. Ҳар бир лаҳза иноятдир. Ҳаёт мазмуни ҳам унинг иноят эканлигини англаш- да билинади; ҳаёт мазмуни ҳар бир амалимизни Оллоҳнинг амр- фармонига боғлашда билинади. Оллоҳнинг розилиги — бизнинг бу ҳаётдаги маёғимиз, қутқарув- чи имконимиздир. *«Илло Парвар- дигорингизнинг марҳамати би- лангина (Қуръон неъматни қўлла- рингизда, дилларингизда боқий- дир). Дарҳақиқат, У зотнинг сиз- га бўлган фазлу марҳамати кат- тадир».* (Ал-Исро сураси, 87-оят).

«Ешлик» — 93 йилда

«Ешлик»чилар айни шу кунларда вилоятлардаги олий ўқув юртларига «юриш» қилишга ҳозирланаётир. Бу сафар таассуротлари: ТАЛАБАЛАРНИНГ аҳволи, сабоқ дара- жаси ва шароит, мавжуд муаммолар, йигит-қизларнинг ОРЗУ-ҲАВАСЛАРИ, интилишлари ҳақида узлуксиз ҳикоя қилиб борамиз. Талабаларнинг ижодидан намуналар ёри- тамиз.

Эрих Кемпка:

«АДОЛФ ГИТЛЕРНИ ЎЗИМ ЕЌҚАНМАН...»

Гитлернинг шахсий ҳайдовчиси Эрих Кемпка 1950 йилда ўз хотираларини нашр қилди. Унинг гувоҳликлари ҳазилу шумликлардан йироқ. У ўз вақтида «мутлақо сиёсатга бегона шахс» деган ном қолдирган эди.

* * *

1945 йил 30 апрел, айна туш пайти. Империя девони ва ҳукумат мавзеида ўрис тўплари отган снарядлар тинимсиз портлаб турибди. Жанглар борган сари жиддий тус олар, иморатлар гумбургумбур қулаб тушар, империя ҳужжатхонаси атрофидаги кўчалар тошу ғишт босган саҳроларга айланиб борарди.

Фюрер йиғилганлар билан видолашар экан, бирма-бир ҳамманинг қўлини сиқиб, хизмати ва садоқати учун раҳматлар айтди.

Котибалар фрау Юнге ва фрау Христиан, шунингдек, ошпаз аёл Минциази тушликка таклиф қилинган эдилар. Адолф Гитлернинг ёнида унинг рафиқаси ўтирарди.

Гўё дорилонмон кунларда бўлганидек, Гитлер барча билан эркин суҳбат қуришга тиришар, ҳар кимнинг шаънига бирор яхши сўз айтар эди.

Бу сўнги тушлик охирида, котиба ва ошпаз хонимлар аста-секин узоқлашаркан, Гитлер ўз адютантга Гюншега айтиб, уларни яна ёнига чақириб олди.

Ўз хонаси бўсағаси олдида хотини билан ёнма-ён туришганча, улар билан тагин бир бор видолашди. Фрау Гитлер ҳам узоқ йиллар давомида фюрернинг хиз-

матини қилган аёлларни бирма-бир кучди, сўнгра яна видолашиш учун қўл узатди.

Гитлер Мартин Борман ва ўз адютантга Гюнше билан ҳам хайрхўш қилди. Хайрлашаркан, у адютант Гюншега дарҳол ўзи ва рафиқасининг мурдаларини ёқиш учун етарли миқдорда бензин тайёрлаш ҳақида қатъий буйруқ берди. Буни тушунтириб, адютантга шундай дер эди:

— Мен ўлганимдан сўнг мурдамини ўрисларнинг антиқаворлар музейига қўйишларини истамайман...

* * *

Бу вақтда мен ҳали кўп шикастланмаган ер ости гаражида эдим. Ҳозиргина қўриқчилар алмашувини назорат қилиш учун келгандим. Бирдан телефон жиринглаб қолди. Дастакни олдим.

Адютант Гюнше гапирарди: — Эрих, мен албатта ичишим керак! Сенда бир шиша шнапс топилаётми?

Мен бу саволдан танг қотиб қолдим. Ахир бу кунларда ҳаммамиз ичкиликни бутунлай унутган эдик-ку!

Яна Гюншеннинг овози эшитилди:

— Сенда бирор нарса йўқми ичадиган, а?

Гюншега нима бўлдикин? Гюншеннинг ҳозир олдинга етиб бораман деганини ўйлаб, ҳаммаси тезда маълум бўлади, дедимда, бир шиша коньяк тайёрлаб қўйдим.

Мен кутдим. Аммо яна не бўлди? Гюнше келмади. Қаердан

кўнгироқ қилганини, уни қаердан топишим мумкинлигини билмасдим.

Ярим соат ўтди. Яна телефон жиринглади. Бу яна Гюнше эди. Ҳаяжонли хирилдоқ овозда деди:

— Сен зудлик билан менга 200 литр бензин топишинг керак!

Дастлаб, бу гаплар менга ўринсиз ҳазилдай туюлди, мен бунинг сира иложи йўқлигини тушунтиришга ҳаракат қилдим.

Аммо у бақира кетди: — Бензин керак, Эрих! Топманг бўлмайди!

— 200 литр бензинни нима қиласан ахир шу пайтда?

— Буни телефонда айтолмайман. Тушунсанг-чи, ахир, бензин керак менга. Қулоқ сол, Эрих, бензин топиб тезда бункердан чиқаверишга келтиришинг шарт! Дунёни остин-устун қилиб бўлса ҳам топишинг керак!

Мен унга ўтиндим:

— Ҳеч бўлмаса соат 17 гача сабр қил, унгача портлашлар камайиб қолар.

Аммо Гюнше эшитишни ҳам истамасди.

— Бир соат ҳам кутолмайман. Шалоғи чиққан машиналарнинг бакларидан олишга уриниб кўр. Барча одамларингни ишга сол, бензин топиб, тезда фюрер қароргоҳи остонасига келтиришсин, ўзинг ҳам етиб кел!

Гюнше дастакни осиб қўйди.

Ер ости гаражидаги машиналарнинг кўпчилиги ҳали ёнмаган, аммо девор ва шифтлар қулаб, босиб, мажақлаб ташлаган эди уларни.

Мен шошилиш учун ўринбосаримга бир неча одам олиб, зудлик билан ишга киришишни, бензин топиб, ҳаялламай айтилган жойга етказишни буюрдим.

Ўзим эса вайроналар оша, пачоғи чиққан машиналар ёнидан ўтиб, нима бўлганини аниқлаш учун Гюншеннинг олдида шошилдим.

Мен фюрер қароргоҳига кирган заҳотим Гюнше Гитлернинг иш кабинетидан чиқаётган экан. Биз қабулхонада юзма-юз келдик.

Унинг афт-ангори таниб бўлмас даражада ўзгариб кетган, ранг-рўйи мурдадек оқариб, менга туюнди.

— Худо ҳаққи, Отто, айт, нима бўлди? — кичқирдим мен. — Шундай қалтис пайтда бензин топ дейсан, ақлдан оздингми? Наҳотки шунга деб мен одамларимнинг ярмини қурбон қилишим шарт бўлса!

Сездимки, Гюнше ҳеч нарса эшитмасди. У шахд билан эшикни ёпди.

Сўнгра мен томонга ўгирилиб, косасидан чиққудай кўзларини менга тикиб:

— Шеф ўлди! — деди.

Худди гурзи билан бошимга ургандек бўлди. Мен уни саволларга қўмиб ташладим.

— Ахир, қандай қилиб? Мен кечагина у билан гаплашган эдим! У соппа-соғ, руҳи тетик эди-ку!

Гюнше шунчалик ҳаяжонда эдики, жавоб учун бир оғиз ҳам сўз тополмади. Фақат ўнг қўлини кўтариб, ўз оғзига қараб ўқ узди ишорасини қилди.

— Ева қаерда? — сўрадим мен ҳам ҳаяжонланиб.

Гюнше қўли билан Гитлернинг эшиги маҳкам ёпилган иш кабинетини кўрсатди:

— У шеф билан бирга...

Секин-асга ўзимга келиб, катта қийинчилик билан бу даҳшатли воқеалар қандай содир бўлганини англай бошладим.

Шеф иш кабинетидан тўппончадан ўз оғзига ўқ узган ва боши столга тушганча жон берган экан.

Ева Гитлер ҳам унинг ёнида, диваннинг чекка суянчигига эгилганча ўтирарди. У захар ичибди. Аммо унинг қўлида ҳам тўппонча тайёр турган. Унг қўли ерга осилиб, тўппонча эса ерга тушиб ётарди.

— Борман, Лингэ ва мен ўқ овозини эшитдигу отилиб хонага кирдик. Дўхтир Штумпфегтер келиб кўздан кечирди. Геббелс ва Аксман иккаласини чақирдик...

Гюншеннинг бу сўзлари мени буткул лол қолдирди.

— Ҳозир у ерда кимлар бор?

— Геббелс, Борман, Лингэ ва дўхтир Штумпфегтер — у шеф ва рафиқасининг ўлимини қайд этди. Аксман аллақачон жўнаб кетди.

Шу пайт менинг одамларимдан бири пайдо бўлди-да, бункердан чиқаверишга 160-180 литр ёнилги келтиришганини айтди.

Мен уни қайтариб жўнатдим. Шу чоқ Гитлер кабинетининг эшиги очилди.

— Бензин! Бензин қани? —

кичқирди Гитлернинг шахсий ёрдамчиси Лингэ. Мен жавоб бердим:

— Бензин келтирилган!

Лингэ яна ичкарига кириб кетди. Бир неча диққа ўтиб яна эшик очилди.

Дўхтир Штумпфегтер ва Лингэ қоп-қора аскар ёпингичига ўралган Адолф Гитлер-жасадини кўтариб чиқишди. Шефнинг юзи қош-кўзларигача ёпиб қўйилган, бутунлай оқариб кетган сочлари орасидан бўзариб кетган пешонаси кўринар, чап қўли ёпинчидан чиқиб, пастга осилиб қолган эди.

Орқаларидан Мартин Борман Ева Гитлер мурдасини кўтариб келарди. Енгил қора қўйлак кийган марҳума унинг қўлларидан ухлаб қолгандай кўринарди. Унинг қўнғироқ сочли боши орқасига қайрилиб тушди. Бу манзара мени марҳум шеф жасадидан кўра кучлироқ ларзага солди. Ева Бормандан нафратланар эди. У Борман боис жуда кўн жабр кўрди. Унинг ҳокимият учун қинғир интилишлари анчадан бери Евага маълум эди. Ёнди бўлса, вафот этгач, уни ўзининг энг катта душмани кўтариб борапти-я! Йўқ, унинг жасади ортиқ бир диққа ҳам Мартин Борман қўлида қолиши мумкин эмас.

Мен Гюншега:

— Шефни кўтаришга ёрдамлаш, мен Евани қўлимга олай, — дедим-да, Борманга рўпара бўлдим, ҳеч нарса демай, унинг қўлларидан Еванинг жасадини олдим.

Еванинг чап биқини хўл эди. У ҳам ўзини отибди-да, деб ўйладим мен. (Кейинчалик Гюншеннинг айтишича, фюрер боши билан столга йиқилганида гулдондаги сув Еванинг устига тўкилган экан.)

Мен ташқарига чиққунча йигирмата зинапоядан кўтарилиш лозимлигини ҳисобга олмабман. Ҳолдан тойиб, тўхташга мажбур бўлдим. Шунда Отто Гюнше ёрдамга келди. Икковимиз Ева Гитлер жасадини ташқарига олиб чиқдик.

Соат кундузги иккилар эди. Империя ҳужжатхонаси тевараги ҳамон кучли артиллерия зарбалари остида эди. Бир қадамгина нарида снарядлар портлар, ерни кўпориб ҳавога отар, осмонни уваланган цемент чанг-тўзони босган эди.

Дўхтир Штумпфегтер ва Лингэ

шошилиб бункер эшигидан тахминан уч метрча ўнг томонга шефнинг мурдасини қўйишди. Унинг ёнгинасида каттакон бетон девор парчаси қулаб ётар эди.

Гитлернинг мурдаси ҳамон ўрогликча, бункер тарафга оёқ узатиб ётар — уни шундай ерга қўйишган эди. Узун қора шимининг почалари кўтарилиб қолганди.

Гюнше иккаламиз Ева Гитлер жасадини унинг эри ёнига қўйдик.

Ҳамон атрофда ўрис снарядлари портлар, гўёки худди шу диққаларда зарба икки карра зўрайгандек эди.

Мен нафас ростлаб олиш учун орқага — бункерга отилдим. Сўнгра бак тўла бензинни олиб, югуриб чиқдим-да, мурдалар ёнига қўйдим. Дарҳол эгилиб, Гитлернинг чап қўлини тўғрилаб, танасига яқин сурдим. Унинг оппоқ сочларини шамол ўйнар эди.

Мен идишнинг қопқоқчасини олдим.

Шундай ёнгинамизда снарядлар портлади. Бизни чанг-тупроқ босиб қолди. Осколкалар ҳар тарафга визиллаб учарди.

Биз жон сақлаш учун яна бункерга қайтдик.

Асабий танглик сўнги нуқтасига етганди. Биз жасадларга бензин сепиш учун снарядлар портлаши қамаювини сабрсизлик билан кутардик.

Ниҳоят мен Гитлернинг сўнги буйруғини бажариш учун отилдим ва минг машаққатлар билан ўз-ўзимни мажбурлаб мурдалар устига бензин қўйиб чиқдим.

Бутун вужудимни титроқ босди. Ўз-ўзимни идрок қилолмай қолган лаҳзалар ҳам бўлди.

«Йўқ, мен бундай қилолмайман!» — деган ўй кўп ўтди хаёлимдан.

Лекин барибир жавобгарлик ҳисси менга ёрдамга келди. Мен билан ёнма-ён Гюнше ва Лингэ ҳам Гитлер ва унинг рафиқаси олдидаги ўз бурчларини бажаришаркан эди. Мурдаларнинг кийимларини, улар то бензин шимиб шалаббо бўлмагунча, шамол тинмай ҳилпирашиб ўйнар эди.

Гюнше ва Лингэ ҳам Адолф Гитлернинг сўнги тошмиригини бажаришаркан, ички бир курашни бошдан кечиришарканликлари аниқ сезилиб турарди.

Снарядлар ҳамон тинимсиз портларди. Ҳали хавфини ҳам нутиб, мен бункердан кетма-кет

бензин тўла идишларни олиб чиқавердим. Мурдалар устига тўкавердим. Бетон девор оқаётган бензин йўлини тўсди. Мурдалар ётган жойда кўлмакча ҳосил бўлди. Уларнинг кийимлари ҳамон бензин шимиб олаётганди.

Биз яна бензин олиб чиқиш учун бункерга отилиб кирдик. Аммо шунда штурм шунчалик зўрайдики, ташқарига чиқиш мутлақо мумкин бўлмай қолди. Фақат мўъжиза туфайлигина омон қолдик.

Бункердан чиқаверишда, бу даҳшатли вазифани бажарарканмиз, Геббелс, Борман, ва дўхтир Штумпфегтерлар ҳам биз билан ёнма-ён туришарди. Ҳаммамиз дўзах ичида қолгандай эдик. Аммо қандай қилиб бензинни ўт олдирасак экан энди?

Граната улоқтириб ёқиш таклифини мен рад қилдим. Тасодифан бункер остонасида ўралиб ётган ўт ўчириш шланглари орасидаги латтага кўзим тушиб қолди.

— Ана латта бор экан! — кичқирдим ҳаяжонда.

Гюнше дарҳол уни олиб келди. Шу ондаёқ латтага бензин куйиб: — Гугурт! — деб бақирди у.

Геббелс чўнтагидан гугурт қутчасини чиқариб, менга узатди. Мен латтага ўт қўйдим. Олов гуриллаб кетмасидан, мен ёнаётган латтани бензин шимиб ётган мурдалар устига улоқтирдим.

Ҳаммамиз нафас ютганча, тош қотиб қараб турардик.

Бир дақиқа ҳам ўтмай, баҳайбат гулхан пайдо бўлди, қоп-қора тутун кўкка ўрлади.

Ўт ичида қолган пойтахтда бу улкан ва ёвуз қора гулхан жуда қўрқинчли манзара касб этганди.

Геббелс, Борман, дўхтир Штумпфегтер, Лингэ, Гюнше ва мен ҳамон тошдай қотганча бу фожиани кузатардик.

Олов аста-секин мурдаларни ютиб юбормоқда эди.

Биз, олтовлон, ҳаммамиз шеф ва унинг рафиқаси билан сўнги бор видолашдик. Сўнгра юракларимизни бу воқеалар даҳшати босганча, бункер ичкарасига тушдик.

Бензин ёниб тугай деб қолди. Аммо мурдалар ҳали тўлигича куйиб кўмир бўлмаган эди. Тамомила сўниб улгурмаган гулханга бензин сепишнинг иложи йўқлигидан яна бир қанча муддат кутиб туришга тўғри келарди. Аммо ўрис тўпчилари отишмани тўхта-

тишмади. Жасадлар куйиб кул бўлмагунча бензин сепиб, ўт ёқишимиз мумкин эмасдек туюларди.

Мурдаларга ўт қўйиш соат 14⁰⁰ да бошланиб то 19 дан 30 дақиқа ўтгунча чўзилди. Ҳаддан ташқари оғир шароитларда, нақ ўлим хавфи остида қолиб, яна бир неча юз литр бензин топишга тўғри келди.

Биз бункерга қайтиб келганимизда, у ерда бутун штаб тўпланган экан. Айримлар фюрер ва унинг рафиқаси ҳурмати учун яна бир бор ташқарига чиқиб тушдилар. Ҳукумат мавзеининг комендант, бригада фюрери Монке, полиция гнерали Раттенгубер каби жангларда чиниққан офицерларнинг кўзларидан тинмай ёш оқар эди.

Гарчи бу воқеалар кўпчилигимиз учун кутилмаган ҳодисалар бўлмаса-да, фюрернинг энди орамызда йўқлиги — бизни қаттиқларзага солган эди. Бу қароргоҳда ҳукм сурган осойишталикдан Адолф Гитлер ўлгач, асар ҳам қолмаганди.

Ҳамма қаттиқ изтиробда қолган, энди нима бўлишини ҳеч ким билмас эди. Ҳаммани қўрқув забт этганди.

Биринчи бўлиб Геббелс ўзини кўлга олди:

— Борман, Бургдорф, Кребс, Монке, сизларни маслаҳатлашувга чақираман, юз берган аҳволни муҳокама қиламиз, — деди у саросимани бошишга уриниб.

Биз Гюнше иккаламиз яна шеф ўзини отган хонага кирдик. Бу ерда ҳамма нарса фожиали ўлимни эслатиб турарди. Гитлер ва Еванинг тўпшончалари қизил гилам устида ётарди. Полда, столда ҳам қон доғлари аниқ кўринар, гулдон ҳам ҳамон қулаганча ётар, шундоқ пешонамизда — деворда Гитлер волидасининг ёшлигида тушган суврати осилиб турарди. Езув столи устида эса Буюк Фридрихнинг портрети бор эди.

Мен оғир яраланган, қўриқлаш қўшини бошлиғи штурмбанфюрер Шедле ётган врачлар хонасига кирдим ва унга бўлиб ўтган воқеаларни сўзлаб бердим. Сухбатлашар эканмиз, Гюнше ва криминал-директор Хегл ёнимизга келди. Гюнше суҳбатни бўлиб, комендант Монкенинг соат 21.00 да қамалдан ёриб чиқиш учун ҳамма одамларимни «янги империя девони»нинг кўмирхонаси олди-

да тўплашим шартлиги ҳақидаги буйруғини айтди.

Биз хонадан чиқиб кетарканмиз, Шедле ҳам тириклай душман кўлига тушиш нияти йўқлиги, ўзини-ўзи ҳеч иккиланмай отишини маълум қилди. Бу ишни у сал кечроқ амалга оширди.

Кечаши яна бункерга келиб, у ерда полиция генерали Раттенбургни учратдим. У менга фюрер ва рафиқаси устидаги оловни ўчиришда Лингэ иккаласи иштирок этишганини айтди.

Гитлер ва Еванинг куйиб кўмир бўлган жасадлари қолдиқларини тўплашиб, менинг уйим яқинидаги кичик қабристонга дафи қилишди.

ТАҲРИРИЯТДАН:

Айрим ишончли манбалар Эрих Кемпка маълумотларини мутлақо рад этади. Яъни улар Гитлер 1945 йилда ўлмаган, балки Лотин Америкасидаги давлатлардан бирида узок йиллар яшаган дейишади. Яқин сонларда ана шундай асарлардан бирини ўқийсиз. Келгуси йилда ҳам бу янги рукн остида яқин тарихимизда юз берган сирли ўлимлар тўғрисида аниқ маълумотлар берувчи мақолалар ёритишни режалаб қўйганмиз.

Хозирги* ўзбек шеърятининг мумтоз вакилларидан Рауф Парфи бундан бир неча йил муқаддам шундай савол қўйганди: «Надир, ватан ишқи, надир?..» Унинг мухтасар жавобини на шоирнинг ўзи айтди, на бошқа шоирларнинг шеърларида кўрдим. Рауф Парфи ишорасига кўра «у тил билан куйланмас» деб қаноат қилиб юрдим. Аллоҳнинг инояти билан Истамбулда

туркистонлиларнинг II миллатлараро курултойида (2-5 декабр, 1990) қатнашиш насиб этиб, Ватан ишқи, унинг ёди ва ғами билан яшаётганларнинг кўзида; дилида, жонида, қонида... бутун бир руҳида эканини ҳис этдим. Шунинг-чун ҳам хориждаги юртдошларни осойишта юртларда яшаётганларига қарамай, ўша отамерос руҳ безовта қилади:

Боболардан бизларга мерос қолмишдир, ёху.
Бири шу вайрона тан, бири шу девона руҳ...
(Темур Хўжа ўғли,
«Рух ва Тан»)

Уша девона руҳ, вайрона тан кўпроқ бир сўзни тилга олади; такрор ва такрор айтишдан эринмайди:

Сақлансин бир бутун руҳ,
омон бўлсин Туркистон!
«Туркистон!..» бу сўз қайси лаҳжада сўзланаётганидан қатъи назар, бизга қадрли, бошқа номлар билан алмаштирилиб, бебуд қилинаётганидан қатъи назар, биз учун муқаддас. Бу сўз бўхтонкор жамият хорижда яшаётган ҳар бир юртдошимизни «ватан хоини», шу юрт ҳурлиги йўлида қон тўккан улуғ ватанпарварларни «халқ душмани» дея таништиришидан қатъи назар, муқаддасдир.

Етмиш йил давомида ҳисобсиз қонлар билан ювиб юбормоқчи бўлдилар бу сўзни, бироқ у ўз оҳорини йўқотмагач, оддий бир ғояга айлантириб, бебурд

НАДИР ВАТАН ИШҚИ?..

Собир Сайхон

Собир Сайхон (Сабри Сайхон) асли марғилонлик. У 1931 йил Тошлоқ туманидаги Ваздак қишлоғида туғилган. Тақдир тақозоси билан ҳозир Истамбулда яшайди ва тижорат билан шуғулланади. Она диёридан йироқда, кўнгли унинг фириқиди ёнгани учун ҳам армону ҳасратини қогоз юзига тўқади. 1952-75 йиллар мобайнида чеккан захмати туфайли «Адашганлар» рўмони (Истамбул, 1975) юзага келди. Кейинчалик «Тижорат ва бир ошам ҳалол лўқма» номли рисолага тартиб берди у. Шунингдек, Собир Сайхон адабиётимизнинг жонқуяр тарғиботчиси ҳам. У атоқли адиб Одил Ёқубовнинг «Улўғбек хазинаси» рўмони ва сеvimли шоиримиз Эркин Воҳидов шеърларини туркчага ўғирган.

ХАИР ЭНДИ...

*Хазон бўлдим, жоно, кўролмай қолсам, хайр энди.
Улгуриб бўсоғангни ўполмай қолсам, хайр энди.*

*Ҳажринг ҳамон олов жисол жону дилим кўйдиргай,
Азиз дийдорингга тўёлмай қолсам, хайр энди.*

*Йигитлик чоғимда билмай қадринг жаҳлу ғафлат ичра
Мабодо хизматингда бўлмай қолсам, хайр энди,*

*Руҳим у ерда-ю, вужудим бу ерда гўё ўликман,
Сўзу аҳдимга вафо қилолмай қолсам, хайр энди.*

*Кўнгулга энг яқин сен-у, аммо бегона ўзимга мен,
Овозингга қулоқ соллолмай қолсам, хайр энди.*

*Киндиклар қони тўқилган аجدод ёдгори—ватансан,
Турна мисоли учиб келлолмай қолсам, хайр энди.*

*Боғу чаманзоринг, тоғи ҳаволарингни сайр айлаб
Сайхуну Жайхунинг кечолмай қолсам, хайр энди.*

*Кечалар қоронғу, юлдузлар ҳам ёрутмас кўнгулни
Тонг саҳарда Суҳайлни кўролмай қолсам, хайр энди.*

*Сабринг сўнғги бўлғай саломат, халқим, худога омонат,
Мен мусофир дуога қўл очолмай қолсам, хайр энди.*

Ориф Ойнурали асли кўқонлик. У 1907 йил таваллуд топган, 1934-35 йиллар орасида юртдан чиқиб кетишга мажбур бўлган. Афғонистонда ўлкани қутқариш учун давом этаётган миллий-озодлик ҳаракатларида иштирок этган. Тирижчилик кўйида саргарошлик билан шуғулланган, Қобулда уйланиб, ўн фарзанд кўрган, уларга таълим-тарбия берган, 1952 йилнинг августидан токи умрининг охиригача (1989 йил) Истамбул шаҳрида яшаган. У беҳисоб газал, мухаммас ва бадиҳалар муаллифи. Езган асарларидан иборат девонга ўзи тартиб берган.

Ориф Ойнурали

ҲИЖРАТДА ТУРИШИМДАН БИР АСАР...

*Келинг, ай, дўстлар, бизга мусибатлар надан келди?
Балолар ёғди бошга, мунча ғурбатлар надан келди?*

*Кечирдик қирқ сана ғурбат билан ҳижрат диёрида,
Очилмайдур ҳануз бу кўзимиз—кулфат надан келди?*

*Отадан айрилиб ҳамда онадан айрилиб йўлда,
Ватандан айрилиб чўлда бу ҳижратлар надан келди?*

*Биримиз қайси бир кўйда, биримиз баъзи бир чўлда,
Биримиз қайси бир гўрда—жудоликлар надан келди?*

*Келинлар, жумламиз бир ерда бирликда, яшайлик, биз
Яхудиёлар каби ҳар мулкда, зиллаглар надан келди?*

*Узингдан бўлмаса кўшиш, сенга ҳеч кимса боқмайди,
Билимсиз танбалу ялқов, жаҳолатлар надан келди?*

*Илмсиз бемаъриф яшамоқ—умринг абас кечгай,
Уқит, авлодларинг билсун—бу маҳкумлик надан келди?*

*Асорат занжирдан қутуларсан интифоқ бўлсанг,
Нурал, қалбингга мунча мўждаи илҳом надан келди?*

ТАҲРИРИЯТДАН: Келгуси йили «ҲОРИЖДА ЎЗБЕК АДАБИЁТИ» рукнида ҳозир ҳорижда яшаб ижод ва илм билан шуғулланаётган ўзбек муҳожирларидан:

— Вали Қаюмхон, Боймирза Ҳайит, Эргаш Булоқбоши каби муборизларнинг тадқиқотларидан намуналар;

— Ҳофиз Сулаймон, Бурҳониддин Патак, Шаробиддин Хўбий каби шоирларнинг шеърӣ асарлари;

— Аҳад Андижон, Абдулла Чигатой, Темур Хўжа, Зиёиддин Бобоқурбон каби ватанпарвар кишиларнинг сиёсий қарашларини акс эттирган мақолалари;

— ўзбек адабиёти ва маданиятини тарғиб ва тадқиқ қилаётган профессор: Эдвард Олвортт, Ингеборг Балдауф, Хисо Кўматсу каби олимларнинг илмӣ ишлари;

— Собир Қоргар, Абдул Мажид каби хонанда ва мусиқашуносларнинг ижодлари ҳақидаги ҳикоялар билан танишасиз.

қилмоқчи ҳам бўлдилар бу муқаддас туйғуни. Лекин халқнинг имони бутун шоирлари бу зобит ва мафтункор ғоя остидаги «ғоя»ни яхши илғаб олдилар: «Ҳамма Ватан учун қурбон бўлса, Ватан учун кимлар яшайди» (Муҳаммад Солиҳ). Энди бу «асорат занжирлари, маҳкумлик, ғурбат ва мусибатлар надан келганини» (Ориф Ойнурали) англаш учун ўртадаги сунъий чегара пардасини тасаввурдан олиб ташласак, ҳақиқат аён кўринади.

Рубъи маскунда улугвор бўлган юртнинг сарҳадлари ҳозиргисидан бир неча ўн марта катта эканини билайлик ва ўзга ҳокимлар томонидан зўр бериб сингдирилган чегараларни фикран бир зум улоқтириб ташласак, кўз ўнгимизда Шимолдаги денгизлардан тортиб, Ҳимолай тоғлари қадар, Уролдан то Сахалинга етқулик бир ҳудуд гавдаланади. У бир бутун Ватан эди, уни тилим-тилим қилишди. У бир бутун миллат, ЭЛ эди, қавмлар ва уруғлар ўрнига «миллат» сўзини ишлатиб уни парчалашди. У бир бутун Тил эди, турли лаҳжаларни тил «қилиб», чилпарчин қилишди. Дунёнинг тўрт тарафига тарқалган турк будунининг, улусининг ҳасрати шулар эмасми?! Бундан-да ортик фожиа, бундан-да ортик дард бўлурми?! Албатта, бу давосиз дардга биргина СЎЗ малҳам бўлолмайди. Бироқ Истамбулда тўпланган, дунёнинг тўрт ёғидан келган юртдошларимиз билан дийдор кўришганда ўша муқаддас ТУРК сўзи бизни бирлаштирди, умумий бир дард—Ватан ишқи бизни руҳлантирди. Шундай экан, энди биримизни муҳожир, биримизни туркистонли атасак, бизнинг бир бутун дардимизни сўйлаган шоирларимизни «халқ душмани», «совет шоири» дея туркумласак, отамерос РУҲга хиёнат қилган бўлмаймизми?!

Замона зайли ва тақдир тақозоси билан ҳозирда Амриқо ва Олмонияда, Туркия ва Арабистонда ёҳуд бошқа ўлкаларда яшаётган юртдошларимизнинг ижод намуналаридан бериб боришни ният қилдик, Режаларимизнинг аввалида эса, олийжаноб юртдошларимиз Ориф Ойнурали ва Собир Сайхон билан таништиришни шеърлари билан лозим кўрдик.

Ҳамидулла БОЛТАБОЕВ

Шониёз
Дониёров

«СЎНГГИ ҚАЛЪА»НИНГ ИСТИЛО ҚИЛИНИШИ

ЕХУД «ЕШ БУХОРОЛИКЛАР» ФАОЛИЯТИ

Биринчи мақола

Қўқон осмони узра кўтарилган қора қуюн кўланкаси ўн саккизинчи йилнинг баҳоридаёқ қадим Бухоро миноралари устига етиб келди. Уша йилнинг баҳорида кўтарилган қонли ойболта йигирманчи йилнинг ёзини охирлатиб кундага тушди. Ойболта кундага тушгунича Бухородаги ички ҳолат бўрон арафасидаги нотабий осойишталикни эслатарди. Амир томонидан бошқарилаётган кема икки бор қалқди. Биринчи қалқиш «Еш бухороликлар» гуруҳи томонидан 1917 йилнинг 7 апрелида амир арки ёнида уюштирилган тинч намоиш ва амирга юборилган талабномаларда акс этди. Воқеаларнинг ривожини «Колесов юриши», қуролли инқилобчиларнинг мағлубиятга учраши ва амирнинг тараққийпарвар жадидлардан ўч олиши билан якуланди. Иккинчи бор қалққанида эса қизил қўшин тўфони кемани фарқ этишга муваффақ бўлди.

Шу даврда Бухоро аҳолисининг асосий қисми майда деҳқон хўжалигида деҳқончилик билан шуғулланарди. 1917 йилда 669.640 минг десятиналик суроиладиган ерга эга бўлиб, унинг

асосий қисмига пахта экиларди. Когондан Амударё қирғоқларигача ястаниб ётган бесарҳад чўлларию осмонўпар тоғу яйловларидан ҳар йили 800 милён атрофида қоракўл тери олинар ва етиштирилган хом ашёсининг 88 фоизини Русияга чиқарарди. Амир фуқароларининг умумий сони эса 2 милёнга яқинлашиб қолганди.

Халқ орасида жиддий нуфузга эга бўлган «Еш бухороликлар» гуруҳи шундайин нозик бир даврда тарих саҳнасига чиқдики, ҳаттоки амир ҳам улар билан ҳисобкитоб қилишга мажбур бўлиб қолди. Чунки сиёсий ҳолат ва тарихий зарурият шуни тақозо қиларди. Бу гуруҳнинг жонкуярлари қосибу ҳунармандлар ва ҳатто амир сарбозлари орасида ҳам топиларди. Шу сабабли бошқа жамоалардан халқ орасида таъсир доираси ва кўламининг кенглиги билан ажралиб турса-да, ғояси халқнинг қуйи ва ўрта табақа вакиллари онгига сингир улгурмаганди. Фақатгина, бир ҳовуч демократик кайфиятдаги мусулмонлар ва эндигина тетапоҳ бўлаётган миллатпарвар маҳаллий буржуйлар томонидан қизгин қўллаб-қувватланарди, холос.

«Еш бухороликлар» феврал ўзгаришига мамлакат ҳаётининг ҳамма жабҳаси тараққиётига тўсиқ бўлиб турган эскича феодал ишлаб чиқариш муносабатларини синдириш, ўрта асрчилик истибоддини йўқ қилиш, уни замонавий илғор буржуа демократик тизими билан алмаштириш тарафдори бўлиб чиқдилар ва ўзларини дастлаб жадидлар оқимининг вакиллари деб ҳисобладилар. Унг қанот вакилларидан А. Муҳиддин «Биринчи намойишгача (яъни феврал инқилобигача) бўлган даврдаги бизнинг мақсадимиз конституцион монархия ўрнатиб, амир Олимхонни Файзулла Хўжаев билан алмаштиришдан иборат эди» деб ёзади. Уларга бу ишда афғон элчиси Ғулум Набихон ёрдам беражаги ва кўмак эвазига у бош вазир лавозимига кўтарилиши лозим эди.

Инқилоб арафасида Бухорои шарифда 12 та муфтий унвонига эга бўлган уламо бўлиб, уларнинг энг забардасти ҳисобланмиш Маҳмудхўжа Беҳбудий ва Мулло Икром амир ҳамда амир тизимини танқид қилиб мақола ва рисоалар битганди. Айни вақтда улар халқ орасида Бухоро жадидчилигининг отаси деган юксак номга ҳам сазовор бўлишганди. Улардайн тараққийпарвар кучларга қарши, эскилик ва бидъат тарафдори ва ўзларини «қадимийлар» деб атайдиган гуруҳга Мулло Абдураззоқ бошчилик қиларди. Ўз навбатида тараққийпарвар жадидлар ҳам маълум сабабларга кўра ўнг ва сўл қанотга ажралиб кетганди. Анчайин шиддаткор ва инқилобий гуруҳ бўлмиш сўл қанотга маърифатпарвар шоир ва ёзувчи Абдурауф Фитрат ва Файзулла Хўжаев бош бўлган бўлса, бирмунча юмшоқроқ, амир билан келишувчанлик, уни ислохотларга ундовчи сиёсат олиб борувчи, қон тўкилишини кечиримсиз гуноҳ деб билган ўнг жадидларга Абдувоҳид Бурхонов, Муҳиддин Мансуров ва Садриддин Айний бошчилик қилардилар.

Русиядаги феврал инқилобининг ҳароратли нафаси империянинг чекка бир ўлкаси, ярим мустамлака (феврал ўзгаришидан кейин Бухоро ўзини мустақил давлат деб эълон қилганди) Бухоро музофотида ҳам ўз таъсирини кўрсатди. Вазият тақозосига кўра Керенскийнинг Вақтли ҳукумати амирлик бошқарувида

ҳам демократик ўзгаришлар киритишни таклиф этади. Бу ишларга Миллер бош-қош бўлади. «Еш бухороликлар» ҳам «махсус кенгаш» чақириб, муваққат ҳукумат амирга давлат бошқарувида демократик ўзгариш киритиш ҳақида тазйиқ ўтказишни сўраб А. Фитрат ва Усмонхўжаевни вакил этиб юборади. Вакиллар Ўренбургдан қайтишга мажбур бўлади, чунки Миллер сирли топшириқлар олиб Бухорога етиб келади ва жадидлар билан музокара олиб боради.

Амирга бир томондан салтанат бошқарувида жадидлар жиддий ўзгариш киритишни талаб қилса, иккинчи томондан қадимийлар, хурофотчилар билан биргаликда қонсиратган Урганжий бошчилик қилувчи гуруҳлар қатоғонни кучайтиришни талаб қиларди. Қай йўсинда бўлмасин амир жадидларга ён беришга мажбур бўлади ва 1917 йилнинг мартада ҳуррият манифестини (фармонни) эълон этади.

БУХОРО АМИРИНИНГ ФАРМОНИ

Улки исми раҳмондир.

Фуқароларимизнинг ҳамиша манфаатларини ва бахт-саодатларини кўзлаб, биз ҳукумат идораларимизнинг ҳаммасини мушкун қадар кенг равишда яхшилашга, уларнинг барча суистижолларини ва ногўрриликларини халқнинг истагида биноан сайлов асосида йўқотишга қарор қилдик. Барча яхшиланишларнинг ва фойдали ўзгаришларни барча фуқароларимизга эслатиб, биз уларни Бухоро халқи учун фойдали тараққиёт ва илм нури билан Бухорони ёритиш тўғрисида ўз зимма-зимга олган қатъий қароримизни адо этишда ёрдам беришга чақирамиз.

Авалло биз қозихоналарни ҳамда хирож (ердан олинадиган солиқ), закот (пул, чорва моллари ва ҳаракатдаги молу мулкдан олинадиган солиқ) ва бошқа солиқларни ундиришни бузилмас адолат асосига қурамыз, мажлакатда саноат ҳамда савдони, хусусан, қудратли Русия билан ривожлантиришга алоҳида эътибор берамиз. Жами амалдорлар, маъмурий хизматчилар назорат остига олиниб, уларга маош тайинланиб қўйилади ва хизмат ишларини бажарганликлари учун

уларнинг ҳар қандай ҳақ олишлари ман этилади. Сўнгра биз мамлакат шариат амрига мувофиқ равишда фойдали илм ва фанларни ривожлантириш ва рағбатлантириш учун ҳамма чораларни кўрамыз.

Пойтахтимизда истиқомат қилиб турган фуқароларимизнинг сиҳат-саломатликлари, бахт-саодатларини кўзлаб биз аҳолига халқ ҳукуматига лойиқ кишилардан шўро сайлаб қўйиш ҳуқуқини беришга қарор қилдик. Шу кишилар мажлакатимиз пойтахтини соғломлаштириш ва обод қилиш тарадудини кўргайлар.

Шунингдек, бундан буён давлат хазинасини таъсис этиш, келадиган даромадларни ва давлат эҳтиёжларига сарфланадиган харажатларни аниқ ҳисоблаб хонлигимизнинг сармоясини белгилаб қўйиш зарур деб ҳисоблаймиз.

Бухоро давлатининг бахт-саодатини кўзлаб қиладиган барча ишларимиздан ва берадиган фармойишларимиздан фуқароларимизнинг ҳаммаси аниқ ва ўз вақтида хабардор бўлиб туришлари лозим деб ҳисоблаб, пойтахтимиз Бухорода босмахона барпо қилишни лозим топдик. Унинг биринчи вазифаси зарурат туғила бориши билан алоҳида хабарларни ҳамманинг фойдаланиши учун ва бухороликларнинг фойдали маълумотлар олиши учун нашр қилиб туришдан иборат бўлади.

Халқимизнинг бахт-саодати учун Бухоро хонлигида ўз-ўзини бошқаришга эҳтиёж борлиги аниқланиши билан уни янада ривожлантири бориш тадориқини кўрамыз. Шу тантанали воқеани нишонлаб, бизнинг буюк ҳомиймиз Русия билан маҳкам бирлашув халқнинг розилиги ва маъқуллаши билан турмадагиларни қажоқдан бўшатишни буюрамыз.

Жума, жумодис-соний

нинг

(1917 йилнинг 7

апрели)

1335 ҳижрий йили, 28

кун.

Бухорои шариф. Бухоро амири

Сайид Олимхоннинг

катта муҳри».

Фармони олий эълон қилиниши билан амир Бухоросида одат тусига кириб қолган фармонни қутлаш маросими бўлиб ўтади. Мазкур маросимда Файзулла Хў-

жаев ҳам амир саройида масъул амал эгаси бўлган амакиси Латиф Хўжаев туфайли иштирок қилишга муваффақ бўлади.

Амирнинг ҳуррият манифести жамиятлар, сиёсий гуруҳларнинг ўртасида қизгин муҳокама қилинди, сиёсий тортишувларга ҳам сабаб бўлди. А. Фитрат ва Файзулла Хўжаев бошлиқ сўл гуруҳдагилар шаҳарда кўп минг кишилиқ намойиш ўтказиб, халққа ҳақ-ҳуқуқини танитиб, сиёсий онгини оширишни илгари сурса, Абдувоҳид Бурхонов, Рифъат Мусо Сайиджонов ва Садриддин Айний бошлиқ эски жадидлар қонли ларзаларга йўл қўймай ислоҳотни аста-секин, босқичма-босқич тарзда амалга ошириш тарафдори бўлдилар.

Уша кун Фитрат ва Ф. Хўжаевлар бошчилигида намойиш ўтказилди. Бу тўғрида Ф. Хўжаев қуйидагиларни ёзади: «Эрталаб «Ширкати баракат» магазини олдига келганимда фаол ходимларнинг 150 га яқини келган экан. Юриш эрталаб 8—9 ларда бошланди. Амирнинг фармонида майда миллатлар, эронийлар, яхудийлар, лезгинлар тенг ҳуқуқлилиқ олган бўлса ҳам намойишга қатнашдилар (улар камситилиб белига белбоғ ўрнига арқон боғлаб юришга мажбур этиларди. Ш. Д.)...Намойиш бошланганида 1000 га яқин киши қатнашаётганди, лекин йўл-йўлакай намойишчиларга тўда-тўда одамлар қўшиливерди ва тез орада намойишчиларнинг сони 5—7 минг кишига етди. Намойишчилар кўтарган қизил байроқларга ўзбек ва яхудий тилларида «Яшасун ҳуррият», конституция, матбуот эркинлиги ва мустақил мактаб, ҳатто «Яшасун халоскор амир» деган шиорга ҳам кўзим тушди.

...Намойишчилар чит растаси орқали Бозор кўчасидан ўтиб Говкушонга етдилар, намойишчилар сони кўпайгандан-кўпайиб бораверди ва Хиёбон томон йўл олди. Хиёбоннинг ўзида эронийларнинг вакиллари гуллар кўтариб намойишчиларни қўлладилар ва Хиёбонда катта митинг ўтказди. Сўнгра намойишчилар оқими Регистон томон йўл олди. Регистонда муллалар томонидан ташкил этилган ва жуда ҳаяжонланган 7-8 минг кишилиқ оломон йиғилган экан, уларга амирнинг сарбозлари ҳам хайрихоҳ бўлиб турганди. Тўқнашувнинг олдини олиш ниятида намойиш фаолла-

ридан Абдувоҳид ҳаммани уй-уйига тарқалиши тўғрисидаги хабарни эълон қилди.*

Амир сарбозлари ўша кунгидея 30 га яқин намойишчини тутиб қаттиқ жазолади. Улар орасида С. Айний, Мирза Насрулло, Мирза Соҳиббой ва бошқалар бор эди. Амир ҳибсга олинганларни Осие-нинг эски одати бўйича калтаклаш тўғрисида буйруқ беради. Мирбобо ва Айнийга 75 дарра, Мирза Насруллога эса 150 дарра урилади. Намойишчиларнинг фаоллари Когонга қочиб жон сақлайдилар.

«Еш бухороликлар» амир билан Русия ваколатхонаси орқали музокаралар олиб боришга киришдилар.

Илк куртаги 1913 йили ташкил топган мазкур сиёсий гуруҳ 1917 йилга келиб сиёсий партия сифатида шаклланди. Абдурауф Фитрат бу партиянинг саркотиби вазифасини бажарарди. «Еш бухороликлар» етук сиёсий партияга айланмасданок, пухта дастурга эга бўлмасданок сиёсий жанг майдонига кирганди. Шунинг учун тинч намойиш оммавий қиргин билан аяқланди, жипсликка анча пугур етди, дин мутаассибларининг қаршилиги туфайли халқдан анча йироқлашиб қолди. Шу боис партия саркотиби А. Фитратга 1918 йилнинг январ ойида «Еш бухороликлар» партияси дастури лойиҳасини ишлаб чиқиш топширилади. Дастурга миллий буржуазия равнақини қарор топтирган «Еш турклар» партиясининг дастуридаги ғоялар асос қилиб олинади. Чунки Туркия ва Туркистон тараққиётининг ҳамма жабҳалари деярлик баробар даражада эди. Марказий Қўмита топшириғига кўра Фитрат ёзган ислоҳот лойиҳасида Бухорода ҳуқуқ асосида қурилган давлатчиликни жорий этиш, ўрта асрчиликдан қолган Шарқ истибдодини оврўпача маърифатли монархия билан алмаштириш ҳамда меҳнаткашлар оммасининг фаровонлиги ва маданиятчилигини ошириш негизида Бухорони иқтисодий, сиёсий ва ҳарбий жиҳатдан мустақкамлаш ғоялари илгари сурилади. Бу ғоялар «Еш турклар»нинг «Иттиҳод ва тараққиёт» фирқаси дастурида акс этганди.

Иши ўнгидан келавермаган «Еш бухороликлар»нинг сўл қанот вакиллари энди очикчаси-га қизил қўшин ёрдамига ишо-

ниб қуролли ҳужумга тайёрлана бошлади.

Жадидлар ҳаракатининг иккинчи гуруҳи 1917 йилнинг апрелидаёқ «Шўройи Исломия» жамиятини тузганди. Бу гуруҳ Муҳиддин Мансуров, Абдурахмон хўжа, Убайдуллахўжа (Файзулла Хўжаевнинг амакиси) бошлигида ғайридинлар ёрдамига суянмаслик, айниқса, қизил қўшинни Бухоро тупроғига киритмаслик тарафдори бўлиб чиқдилар.

А. Фитрат ва Ф. Хўжаевлар «Еш бухороликлар»га бош бўлиб, Колесов билан қуролли қўзғолон уюштиришга келишиб олади. «Совет ҳокимияти ичидаги сўнги қалъа» бўлган амирликни тугатишга «Еш бухороликлар»дан кўра Колесов кўпроқ шошиларди. Чунки Колесовнинг ўзи Асхободдан Тошкентга келаётганида йўлда «Еш бухороликлар» делегациясини қабул қилиб, «қўзғолонга тайёргарлик кўринганга», деб буйруқ беради. Қўзғолонга раҳбарлик қилиш учун «Еш бухороликлар» Инқилобий қўмита сайлайди, унга Ф. Хўжаев, А. Фитрат, Отахўжаев, Бурхонов, Афдаров, Пўлатов ва Фашиддин махсумлар аъзо бўладилар.

Милодий йил ҳисоби бўйича 1918 йилнинг 16 мартада кун ярмидан оққанда Ф. Колесов тўплар ва пулемётлар ортилган эшелон билан Янги Бухоро (Когон)га етиб келдилар. Уша кунгидея «Еш бухороликлар» қўлига қурол тутқазди. Ва биргалашиб амирга талабнома қўяди, унда шартларга 24 соат ичида жавоб йўллаши ва сарбозларини қуролизлантириш талаблари қўйилган эди.

Бухоро амирига юборилган ултиматум матни қуйидагича эди.

«БУХОРО АМИРИГА.

1. Ушбу билан бирга сизга «Еш бухороликлар»нинг талабларини юбораётгирмиз ва бу талабларни ҳеч бир ўзаргирмай 24 соат ичида қабул қилишингизни сўраймиз.

2. Сизнинг ҳузурингиздаги ҳужумат тарқатиб юборилсин ва унинг ўрнига «Еш бухороликлар»нинг Ижроия қўмитаси тайинлансин, бутун ҳокимият «Еш бухороликлар» Ижроия қўмитасининг қўлида бўлажак. Янги ташкил қилинган ҳужумат маз-

* Ф. Хўжаев. Танланган асарлар, 1976 й. 1-жилд, 114 бет.

кур *Ижроия қўмита томонидан Сиз билан келишиб тайинлана-жак.*

3. Агар қон тўкилишини истамасангиз бу талабларни албатта қабул қиласиз. Агар қабул қилмасангиз тўкилган қон учун сиз жавобгар бўласиз. У ҳолда нимаки ҳаракат қилиш бизнинг ихтиёримизда бўлади. Сизнинг жавобингиз бизнинг талабларимизга мувофиқ бўлиши лозим. Агар Сизнинг бирор жавобингиз бизнинг талабларимизга зид бўлиб чиқса, талабларимиз қабул қилинмаган деб ҳисоблаймиз. Туркистон Халқ Комиссарлари Советининг Раиси Федор Колесов.

«Еш бухороликлар» Ижроия Қўмитасининг Раиси Файзулла Хўжаев»

Амир тоқатсиз инқилобчиларга ультиматум жавобини йўллайди, унда шахсан амирнинг ўзи қўйилган талабларга қарши эмас ва уларнинг амалга оширидан хурсанд, лекин халқ бу ўзгаришларни қабул қилишга тайёр бўлмаганлиги сабабли ультиматумда кўзда тутилган ҳамма талабларни дарҳол амалга оширинглар деб қистамасликни, аста-секин, босқичма-босқич бажаришга рози эканлигини билдирди.

Тоқатсиз қуроли инқилобчилар Эски Бухорога ҳужум бошлашдан олдин амирдан иккинчи мактубни олади. Мактубда амир ультиматум шартлари қабул қилинганлигини билдириб, қуйидаги бир неча шартларни инқилобчилар олдига қўяди:

1. Юборилган Ультиматумнинг ҳам шартларига розиман, фақат қизил қўшин шаҳарга киритилмаслиги керак.

2. Шаҳарда «Еш бухороликлар» намойиш ўтказмаслиги лозим.

3. Таклиф этилган талаблар ҳозирнинг ўзидаёқ амалга оширилмайди, балки имкони борича амалга оширилади.

Тошкенту Қўқон кўчаларини қизғалдоқ рангга бўяган қизил гвардиячилар амир шартларни бажармади деб ҳисоблайди ва эрта саҳардаёқ Когон — Бухоро темир йўли бўйлаб биринчи бўлимаси, Каттатош йўли бўйлаб иккинчи бўлимаси «қотиб қолган ўрта асрчилик истибдодидаги феодал ислом мамлақати»да инқилобий ҳокимият ўрнатиш учун

ўн саккизинчи йилнинг мартада кам сонли (200 атрофидаги) «Еш бухороликлар»га суянган ҳолда «Осиёнинг энг қора диний марказларидан» бири бўлган, «аксинқилобчилар, оқ гвардиячилар ва жаҳон империализмининг карвонсаройи» (В. Куйбишев) бўлиб қуроли инқилобчиларнинг гашига тегаётган мустақил Бухоро устига, қурол кучи билан инқилобни ёйиш ва чуқурлаштириш мақсадида қонли ҳужум уюштирди.

Халқимиз бошига чексиз кулфатлар келтирган, милёнлар қалбини куйдирган, ўн минглар жонини олган, йўқсилларча «байналмилал бурч» деган шиор илк бора ўша машъум кунлари янгради.

Умрида елкасига кетмондан бошқа қурол тутмаган «саводсиз, алданган қора авом халқ» (М. Фрунзе) паншаха, ўроқ ва болта билан қуролланган ҳолда миллат, эътиқод ва ватан ҳимоясига отланди.

Бу қонли воқеалар ва фожеаларнинг бевосита фаол иштирокчиси Файзулла Хўжаев қуйидагиларни ёзади: «...режада мўлжалланганидек ичдан туриб қўзғолон бошлаш мумкин бўлмади. ...Қуроли қўзғолон (аслида қонли агрессия. Ш. Д.) ичдан эмас, сиртдан бошланди. Қўзғолон халқ қўзғолони тарзида эмас, балки ўрис ва Бухоро қизилгвардиячиларининг кичикроқ аралаш отрядлари томонидан Бухорога қилинган ҳужум тариқасида бошланди.

...Шундай вазиятда «Еш бухороликлар»нинг режаларини аҳоли қўллаб-қувватлаш у ёқда турсин, балки аксинча, амир ҳукумати аҳолини «Еш бухороликлар»га гиж-гижлашга, аҳоли орасида миллий ғиссиётнинг ва диний мутаассибликнинг зўр тўлқинини қўзғашга, «Еш бухороликлар» Ватанни ўрисларга сотаётган хоинлар, дини исломни таҳқирлаётган кишилар» деб кўрсатдилар».*

Биринчи тўқнашув Бухоро деворидан бир қақирим чамаси орқада, Фотҳобод олдида рўй беради. Иккала томондан ҳам ўлганлар ва ярадор бўлганлар биринкетин жанг майдонида қолиб кетади.

Амир қон тўкилишининг олдини олиш мақсадида битим тузиш учун қизиллар томонга вакил юборади. Амир вакиллари Усмон-

бек қушбеги, Ҳожи Закария ва Азимовлардан иборат эди. «Еш бухороликлар» тарафидан А. Фитрат, Ф. Хўжаев, Фазлидин махсум ва Колесов адютантлари билан биргаликда музокарага киришади. Музокара Ф. Колесовнинг ҳарбий вағонида ўтказилади. Вакиллар Колесовга амирнинг иккинчи фармони нусхасини беришади, унда қуйидаги фикрлар мужассамлаштирилган эди.

«Худо таоло номи билан халқимизга маълум қиламанки, миллат учун тенглик ва эркинликдан кўра улғурроқ бахт йўқ. Халқимизга ҳуқуқ ва эркинликлар берилмаса ва давлатни идора қилиш тартиби замон руҳига мувофиқ идора этилмаса, мамлақатимизда халқнинг бахтли бўлишига ва унинг осуда ҳаёт кечиришига эриша олмаслигимизни жуда яхши биламиз. Халқимизнинг шунчалик орқада қолганлигига ҳамда зулмат ва жаҳолатда турганлигига биринчи сабаб маъмурларимизнинг уюшқоқсизлиги ва халқимизнинг қулликда қолганлиги эканлигини иқрор қиламиз.

Мана шу ҳолларни эътиборга олиб ҳамда халқимизнинг ва мамлақатимизнинг турмушини яхшилаш ниятида биз бундан ўн бир ой муқаддам бир фармон чиқарган эдик, лекин баъзи бир амалдорларнинг иғвогарлиги сабабли мазкур фармон амалга оширилмай қолди. Бунинг натижасида Бухоро халқи катта жафолар тортди.

Мамлақатимизнинг бахтли бўлиши бизнинг асосий вазифамиздир, шу боисдан ушбу иккинчи фармонни чиқариб бизнинг қароримиз қатъий эканлигини бутун халққа эълон қиламиз.

Халқимизнинг бахти учун мамлақатда ўтказадиган вазифаларимиз қуйидагилардан иборат бўлади:

1. Бутун халқимизга сўз эркинлиги, ҳунар-қасб билан шуғулланиш эркинлиги, жамиятлар эркинлиги бериб, таловчиликни ва зулмни тажомила бекор қиламиз.

2. Мавжуд кенгашлар ўрнида Бухоронинг ҳур фикрли кишиларидан *Ижроия қўмита таъсис қиламиз, барча ислохотларни шу қўмитанинг программаси ва кўрсатмаси бўйича ўтказамиз.*

3. Ҳозирги ҳукумат бошида турган кишилар эркинлик душ-

* Файзулла Хўжаев. Уша асар. 144-бет.

манлари бўлиб, илгаригидек, фитналар қилиш тараддудини кўраётганлиги сабабли уларни четлаштирамиз ва уларнинг ўрнига Ижроия қўмита кўрсатиб берган кишиларни тайинлаймиз.

4. Мамлакатни адолат ва шариат асосида бошқаришни ташкил этамиз.

5. Тан жазоси беришни ва ўлим жазосини мавжуд қонун-қондалардан чиқариб ташлаймиз.

6. Ҳозирги вақтда амалда бўлган, мамлакатни хароб қилаётган «амлок» солиқ системаси бекор қилинади ва бундан буён биз Ижроия қўмита кўрсатмасига биноан маъқул бўладиган солиқни тайинлаймиз.

7. Мамлакатга савдо ишлари учун зарар келтираётган «аминона» солиқ системаси бекор қилинади. Мамлакат ишларини ислохот қилиш йўлидаги бизнинг бу қарорларимиз қатъий эканлигини бутун халқимиз яхши билиши лозим.

Ун тўққизини жумодил аввал,
1336 сана ҳижрия,
бамутобиқ иккинчи март,

1918 санаи милодия.

Амир Сайид Олимхон муҳри».

«Еш бухороликлар» қўшимча шартлар билан амирни яна ён беришга мажбур этади ва амир қўшнларининг тўла қуролсизлантирилишини талаб қилади. Амир бу талабларни истаган тақдирда ҳам бажаролмасди, бажаришга кучи ҳам етмасди. Чунки сарбозлар ва муллалар дарғазаб бўлиб, бутун халқни кофирларга қарши оёққа турғизмоқда эди. Шундай бўлса-да, «Еш бухороликлар» ва қизил гвардиячиларнинг Уткин ва Абдурахмонов бошлиқ бир гуруҳ ҳарбийлари амир аскарларини қуролсизлантириш учун Бухорога кириб боради.

Қуролсизлантириш бошланиши биланоқ амир сарбозлари ўзларини гурури топталган ҳисоблайди, чунки қайноқ қонли му сулмон ғайридин кишиси ёнидан яроғини суғуриб олишига чидаб туролмади ва қуролсизлантириш тўс-тўполонга айланиб кетади. Буйсунмас сарбозлар қизил қўшин вакилларини банди этиб азоблаб ўлдиради.

Амир 35 мингга яқин қўшин йиғиб, ибтидоий қуролланган ҳолда Колесов қўшинига ҳамла қилади. Оқибатда инқилобчиларнинг Тошкент билан алоқаси узилиб қолади ва орқага чекнади.

Термиз ва Керкидан ҳарбий ёрдам ололмади, бухороликлар юз чақиримдан ортиқ масофадаги, яъни Карманадан Қорақумгача, Фаробдан Каттақўрғонгача бўлган темир йўл изларини бузиб ташлашади. Жанг ҳаракатлари тўғрисида яна Файзулла Хўжаевдан эшитсак: «Бизда европача артиллерия бўлганлиги амир армиясига нисбатан бизнинг бирдан-бир афзаллигимиз эди. Биз мана шу афзалликлардан фойдаланиб Эски Бухорони тўпга тутишга, шу тариқа амирнинг ҳужумини тўхташга, шунингдек, шаҳарга ваҳима солиб оломонга таъсир ўтказишга қарор қилдик.

Тўпга тутишни бошлаб юбордик, аммо бир неча соат давом этган тўпга тутиш ҳеч қандай натижа бермади. Кейин маълум бўлишича, биз отган тўп ўқларининг бирортаси ҳам шаҳарга тушмапти. Биз учун аянчли бўлган бу ғалати фактдан муллалар дарров фойдаланиб, кофир ва даҳрийларнинг, «Еш бухороликлар»нинг тўпи «Бухорон шариф»ни вайрон қилишга Оллоҳ таоло ва Муҳаммад алайҳиссалом йўл қўймади, улар мусулмонларни ва амирни тўп ўқларидан сақлаб қолдилар, деб ташвиқот юритдилар».

Қизил қўшин беш кун давомида Тошкент томонга чекиниб борди ва Қизилтепага етганда Тошкентда Колузаев отряди билан ёрдамга етиб келади.

Шундай қилиб, беаёв қонли тўқнашув бир зарб билан «мудроқ уйқудаги қора ўлка»да социалистик жамият ўрнатмоқчи бўлган қуролли инқилобчилар ва «Еш бухороликлар» гуруҳи сўл қанотининг тўла мағлубияти билан яқун топди. Бу инқилобчиларнинг Туркистондаги илк мағлубияти эди. Юқоридаги иқтибослардан кўришиб турибдики, бу қонли юришни уюштиришда ўз халқини ўзгалар қўли билан озод этмоқчи бўлган «Еш бухороликлар»нинг сўл қанот ўнгдорлари Абдурауф Фитрат ва Файзулла Хўжаевлар алоҳида ташаббус кўрсатадилар.

Бу қонли қисмат ва қонли воқеалар тарихга «Колесов юриши» ёхуд «Колесов воқеаси» номи билан кирди.

Колесов воқеаларидан сўнг Бухоро халқи маҳаллий демократларга ҳам, оврўпалик худосиз кунролли инқилобчиларга ҳам ишонмай қўйди. Мамлакатда эса қон-

ли зулм авж олди. Зулмининг тиғи биринчи навбатда тараққий-парвар зиёлиларга қаратилди, кимдаким, жадидчиликда шубҳаланса ёхуд уларга хайрихоҳ бўлс, у қайси ижтимоий табақа вакили бўлишидан қатъи назар қирғинга, ҳар қандайн ҳур фикр — қатоғонга гирифтор этилди. Натижада уч кун ичида 5 мингга яқин киши ҳибса олинди 500 дан ортиқ киши турмага ташланди. Регистон майдонида 63 киши Ватан хоини сифатида халқ олдида осиб ўлдирилди. Қонли тўқнашувнинг якуни эса мағлуб голибни ўзаро тенг бўлмаган шартномага имзо чектириши билан тугалланди.

Келинг, яхшиси, Қизилтепа шартномасининг бандлари билан танишиб чиқайлик. Битим 1918 йилнинг 25 мартда Қизилтепада имзоланади, шу сабабли тарихга «Қизилтепа битими» номи билан муҳрланди.

«Русия томонидан отряд комиссари В. Я. Шмидт, Ҳарбий Коллегия аъзоларидан Г. А. Колузаев, С. М. Степанов ва В. М. Копилов, Туркистон ўлкаси темир йўл комиссари А. Ф. Салькин, подшо салтанатининг собиқ элчиси П. П. Введенский ва Мирбадаловлар қатнашдилар.

Бухоро амирлиги номидан амирнинг бош закотчиси Мирза Салим парвоначи, Бийхўжа, Абдурауф Карвонбоши, Азимжирбо Мирохур ва амирнинг бошқа аёнлари иштирок қилдилар.

Келишув йиғинига В. Я. Шмидт раислик, А. Ф. Салькин котиблик, П. П. Введенский тилмочлик қилди.

1. Бухоро амирлиги фуқароларини бирзаликда қуролсизлантириш, биринчи бандга қўйидаги ўзгартиришлар қўшиб қўйилди. «Чўлда жойлашган Бухоро фуқароларидаги қуролларни чорвани қўриқлаш учун қолдириш, улардаги винтовкаларнинг ярмини пилта милтиққа алмаштириш».

2. Сўнгги рўй берган воқеаларга қадар мавжуд бўлган, мунтазам армияни қолдириш. Бу банд тубандаги ўзгартиришлар билан қабул қилинди. «Армиянинг миқдори 12 минг навкар, 12 та туманбошидан иборат бўлсин ва ҳамма мис қуроллар (эски мис замбараклар) амирлик ихтиёрида қолдирилсин. Янги замбараклар, пулемётлар билан бирга Туркистон ҳукумати ихтиёрига берилсин».

3. Бухоро амирлигидан паноҳ топган ўрис аксилнқилобчи зобитларини Шўроларга тутиб бериш.

4. Бухоро ҳукумати темир йўллари, ҳарбий ҳаракатлар туфайли вайрон бўлган давлат муассасаларини, тинч аҳолининг кўрган зарарларини тиклаш ва Туркистон ХКС ихтиёрига 100 вагон мон (буғдой), биринчи навбатда Тошкентга 20 вагон мон юборишни зиммасига олди.

5. Амирлик ҳудудидаги темир йўл, почта, телеграф ва уларда ишлаётган оверўпаллик хизматчиларнинг хавфсизлигини таъминлаш;

6. Иккала томон ҳам бандиларни шартсиз алмаштириш;

7. Урта Осиё темир йўлининг Бухоро ҳудудидан ўтган қисмида Шўро ҳарбийларининг тўсиқсиз ҳаракатини таъминлашга кафолат бериш;

8. Амир ҳузурида Шўро комиссари бўлишларини шартсиз тан олиш.

Туркистон Халқ Комиссарлари

Советининг Раиси

Фёдор Колесов.

Вақтинчалик Туркистон

Ташқи ишлар ХК вазифини

бажарувчи

Х. Э. Кривов.

Ва иш бошқарувчи Центренко

имзо чекдилар».

Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, дўст тутинмоқчи бўлган гуруҳлар бундай битимни таклиф ҳам қилмайди, имзо ҳам чекмайдилар. Иккала томоннинг ҳам мақсади битта, вақтдан ютиш, бўлғуси ҳал қилувчи жангга пухтароқ тайёр-

ланиш эди. Замоनावий ҳарб илмидан хабардор амир (у Петербург ҳарбий кадрлар корпусини битирган ва подшо армиясининг генерал майори унвонини олган эди). 13 минг ибтидоий қуролланган сарбозлари билан 70 минг атрофидаги жангу жадал кўрган, «қажрамонлик» кўрсатишда Искобелов аскарларидан ҳам қолишмайдиган, замоनावий яроғли улкан армияга бас кела олмаслиги, қизил қўшиннинг зарурат туғилса марказдан яна истаганча мадад кучи олиши мумкинлигини яхши биларди. Шунинг учун бўлса керак, амир янги тўқнашувнинг олдини олиш учун Самарқанд ва Тошкентда Бухоро элчихоналарини очди, Москвага 1920 йилнинг 8 июнида РСФСР ташқи ишлар халқ комиссари Г. Чечерин ҳузурига тинчлик делегациясини юборади ва икки давлат ярим асрдан зиёд дўстона яшаётганини таъкидлаб, иқтисодий, сиёсий, зарурат туғилса, бир-бирига ҳарбий ёрдам беришга чақиради ва Москвада Бухоро давлатининг элчихонасини очишни сўраб, унга Мирза Муҳди Хўжабоевни элчи этиб тайинлаганини билдиради.

Лекин амирнинг ҳаракатлари зое кетди. Икки ярим йиллик танаффусдан сўнг қуролли инқилобчилар Туркфронт қўмондони Михаил Фрунзе буйруғига мувофиқ, ўта жиддий тайёргарликдан сўнг 29 август куни Эски Бухоро қалъасига ҳужум бошлади. «Охирги ҳужум бошланди, — деб ёзади Г. Омелюстий ўзининг

«Бухоро қалъаси остида» деб номланган хотираномасида. (Мақола Бухоро ва Хоразм инқилобининг 10 йиллиги муносабати билан мақолалар тўплами сифатида чоп этилган). — Душманга озми-кўпми зарар бериши мумкин бўлган нарсаларнинг ҳаммаси жангга солинди. ...Яқин келтириб қўйилган тўплар Қарши дарвозасининг арчадан ясалган табақаларини ниҳоят ёриб ўтди. ...Кўча жанги бошланди. Устиларига ҳамма томондан ўқ ёғдириб турилган, қўл гранаталари иргитилаётган, ҳатто томлардан, деразалардан қайноқ сув қуйилиб турган вақтда ҳам Бухоронинг инқилобий отрядлари, қизил гвардиячилар, қизил аскарлар гуруҳлари шаҳар ёнгинлари орасидан ёриб ўтиб, олға боравердилар. Қинғир-қийшиқ тор кўчалар, қалин пахса деворлар ҳар бир қадамда тўсқинлик туғдирмоқда эди. Ҳар бир уй, ҳар бир маҳалла жанг билан қўлга киритилди. Чунки дарғазаб оломон «оллоҳ-оллоҳ» деб бақириб, бизнинг тўхтовсиз отилиб турган пулемётларимиз томон келаверардилар».

Арқ олди ва атрофи ловуллаб ёнмоқда эди. Инглиз жосуси майор Блейкернинг хотираномасидан эса «... броневиклар оломон тўла кўча бўйлаб қон кечарди» деган сўзларни ўқиш мумкин. Худди шунга ўхшаш жанг лавҳаларини Верешагин, Кауфман, Искобелов, Терентев китобларида ҳам учратса бўлади.

«Ешлик» —

93 йилда

Шароф Рашидов давлат арбоби, адиб сифатида элга маълум, бироқ унинг оддий инсоний ҳаёти-чи? Езишмаю кечинмалари, орзу-ҳаваслари-чи?

Абдулла Ориповнинг келаси йил ёритиладиган ХОТИРАЛАРИ қисман шу ҳақда. Шунингдек, жўрналда Шароф Рашидов шоирга ёзган мактуб ҳам биринчи маротаба эълон қилинади.

Махфуза
Зайниддинова

ЕВГИНИ АСРАНГ, ДЎСТЛАР!

Ишк, Муҳаббат, Севги...

Бу сатрларни ўқиб, «Оббо, жонга тегди-ку бу муҳаббат дегани, ёзавераркан-да сийқасини чиқариб, ҳа, ёзаман деса бошқа мавзу қуриб қолиптими?!» деб жаҳл қиладиганлар ҳам топилади. Еки дугонасига: «Вой, яна муҳаббат ҳақида ёзишибди, қандай яхши, ўқиб кўрайлик-чи, бир оз сабр қил, кинога кейинроқ борармиз», дея қизиксиниб ўқийдиган сингилларим ҳам борлигини биламан. Яна бир тоифа—ҳаётда севиб, алданиб, дунё кўзига тор, одамлар ваҳший бўлиб кўринаётган, келажакдан умидини узган «муҳаббат аҳли»нинг яраси янгилинишига, кўзларига ёш олишига ҳам шубҳам йўқ. Муҳаббатнинг тароватидан маст, иши «беш», ошиғи олчи, фақат ўйин-кулги, айш-ишрат билан кунини ўтказадиганлар ҳам ҳаётда тўлиб-тошиб ётибди. Хуллас, мен айтмоқчи бўлган гаплар асосан ўзим кўрган-билганларим ҳақида.

Хизматчилиги, кўп матбуот идораларининг эшигини очиб-ёпган ходималарданман. Тахририятга келадиган хатларнинг аксари муҳаббат ҳақида.

«Ун бир ёшимдан бирга юрардим. Энди мактабни тугатиб, менга уйланаман деса, уйдагилари олиб бермаймиз, дейишаётганмиш. Нима қилай, ёрдам беринг...» Ёдимда, ўн бир ёшимда мен сочларимни жамалак ўриб, дугоналар билан ўйинга тўймасдим. Наҳотки, ҳозирги баъзи қизларнинг ўйинга тўймас даврини «ҳижрон», «бўса»лар эгаллаб олди, деб ўйимга етолмайман. Бу ҳам «муҳаббат»нинг бир кўриниши. Уткинчи ҳою-ҳавасларга берилиб кетишлик оқибати. Назаримда, бундан ҳам кўпроқ Оврўподан бизга кириб келган турли «видео»ларнинг «жозибали» таъсири.

«Хурматли редакция! Менга ёрдам бер, алданиб қолдим. Ёшим 17 да. Оилали бир йигитни яхши

кўргандим. У ҳам мени севаман, девди. Лекин қанча ўпичлару ваъдалар ўтмишга айланиб қолди. Энди бошқа учрашмайлик, деяпти. Ҳомиламни нима қиламан?...» Буни ҳам «муҳаббатнинг меваси!» Дейлик, бу қизнинг оилали йигитни севиб қолиши табиий. У ўша йигит билан бирга бўлса бўлди, қолгани билан иши йўқ. Унинг фарзандларини ўйламайди, унинг аёли ўрнига ўзини қўйиб кўрмайди. Фақат ўзгалар бахтини ўғирлаши унга бахт! Чунки муҳаббат ҳеч нарса ва ҳеч ким билан ҳисоблашмайди. Ана шундай қонун-қондасиз, ҳисоб-китобсиз муҳаббатнинг домига илинган, ўзининг жонига қасд қилган ёки аксинча, унинг оиласи тинчини бузганлар қанча! Эҳ-ҳе, шуларни ўйласам, тарбиянинг бўшашиб кетганлигини ҳис қиламан. Ахир Шарқда ҳар қандай ҳис-туйғуларни ақл-идроққа бўйсундирадиган Андиша, Ибо, Ҳаё деганлари бор-ку. Бу андиша ўша «оилали йигитга бўлган муҳаббат»дан устун туриши керак! Йигитлар ҳам наҳотки қизларимизнинг бахтиқаро бўлишини хоҳласалар? Нима учун йиллаб «ўлдим-куйдим» бир кунда ниҳоясига етади-қўяди! Ахир Шарқ халқлари учун керакли нарса—Андиша «муҳаббат жараёни»да энг асқотадиган нарса бўлиши керак. Айниқса, қизлар, аёллар учун.

Бир дугонам бор. Узи ярим-жон. Жуда кўп маротаба жарроҳларнинг тиғи тагидан омон қолган. Фарзандиниям неча-неча йиллардан сўнг Худодан тилаб олган. Шу дугонам ўз турмуш ўртоғини шу қадар севадики, эрининг ишга кетиши унинг учун ҳижрон, ишдан қайтиши—висол! Ишдан келган эрига бисотидаги энг чиройли сўзларини «ҳадя қилади», эркалайди, ширин-ширин тасмларни унинг оғзига тутуди. Хуллас, ўзига эмас, эрига парвариши зўр эди. Хўш, эри-чи, эри? Қўпол,

жуда кўпол. Сўкиниб гапирари. Мен уларнинг ҳаётига тушуниб-тушунмай юрган пайтларим дугонамни кўриб қолдим. Шу қадар ғамгин, шу қадар ғамгинки, тинчликми, деб сўрашга ҳам кўрқасан киши. Барибир аёллимга бориб «Нима бўлди?» деб юборганимни ҳам билмай қолдим. У менга эрининг қилган хиёнатини гапириб берди. О-о, у қай аҳволда менга гапирганини тасаввур қила олмайсиз, қанча кўзёш тўкканини билмайсиз, неча марталаб энтикиб қолганини кўрмагансиз. Мен қилб этиб қимирлашга ўзимда мажол сезмайман. Ана муҳаббатга аталган жавоб! Энди нима қиласан, дедим базўр. Нима қилардим, шу болам учун кечираман, чидайман, дейди бояқиш. Мунча ўзини хор қилмаса, дейман. Лекин баъзан ўйланиб қоламан: балки ажралиш дугонам учун ўта гуноҳ ҳисобланар, андиша қилаётгандир? Бўлмаса унинг бунчалик сабрли бўлишига бошқа сабаб йўқ. Битта сабаб—у эрини вужуд-вужуди билан севади. Эри... Дугонамнинг эри... Қандай разил, қабиҳ эркаклар бор-а орамизда. Узи касалманд бўлса ҳам севгиси соғлом аёлга шу бўлди ми ўша эркакнинг муносабати?! Эрининг гапи бўйича эмишки, эркак — кўчаники. Эркакка айб эмас, аёл кишининг «юриши»—гуноҳ. Хўш, шундай экан, ўша эркак ҳам қайсидир «юриши» гуноҳ ҳисобланган аёл билан айш-ишратда-ку?! Кимнинг фойдасига савоб, кимникига гуноҳ юкланаркин? Худод урса қўш қўллаб уради, деган нақл жуда тўғри-да. Бўлмаса шу муштипар аёлни Худо ҳар тарафдан қисармиди? Эрининг хиёнат қилган кунини билган дугонажон, ўша мудҳиш кун юрагингдан қандай нидолар отилиб чиққанийкин, Худога нималар деб нола қилганийкансан, ёлғиз фарзандингни қучоқлаб олиб, юм-юм йиғлаб, ёнаётган юрагингни қай сўзлар би-

лан юпатган экансан.

Мен 1981 йили сентябр ойида бир туғруқхонада 12 та ташландик болага оналик қилганман, бу ҳақда радио орқали ҳам гапиргандим. Ана ўша 12 та боланинг ёнига ўн учинчи қилиб бир ёшгина қизча ўз жигаргўшасини ташлаб кетди. Бу ҳам «муҳаббат тароватидан маст» бўлишликнинг оқибати. Қанча-қанча етимхоналар, туғруқхоналарда ана шундай «оний муҳаббат мевалари» бор. Шуларни ўйлаганимда, (агар бутун ер юзидаги етимларни ҳисобласак) сонига алжабрнинг рақамлари етмаган «етимча»ларга раҳмим, ота-онасига қаҳрим келади. Албатта, уларнинг ҳаммаси ҳам фақат айнан шундай қисматлилар эмас. Лекин аксарияти шу.

Сезаётган бўлсангиз, фаҳмлаган бўлсангиз, қайси мисолни келтирмай, қиз боланинг алданиб қолиши, аёлнинг «енгилиши»га бориб тақалаяпти. Бас, шундай экан, йигитларга инсоф берсин, аёлларимиз ёлгон ваъдаларга бутунлай учмасинлар. Қалб амри билан иш тутилмаяпти-да. Инсон ҳусни фақат севиш-севилиш воситаси бўлиб қолмаслиги керак. Ахир, ари ҳам

ғўнғир-ғўнғир қилгани билан, барибир, инини тўзитган одамни чақади. Қаранг, бир воқеа ёдимга тушди: ёшгина қиз бир йигит билан... Хуллас, муддатидан олдин тўй бўлиб кетди. Ҳали қизнинг баалоғатга етгани ҳақида ҳужжати ҳам йўқ эди. Амал-тақал қилиб тўй бўлди. Иккаласи бир-бирини севарди—мисоли Тоҳиру Зухра! Қаерга боришмасин, бирга боришарди, қандай сўздан оғиз очилса, келишиб олгандай бир хилда жавоб қайтаришарди. Ахил, инок. Тўйдан сўнг тўрт ойда уларнинг қизчалари туғилди. Иноқлик яна ҳам ортди. Аммо, таассуф, фожиа юз берди: ёшгина йигит оламдан ўтди. У қандай шошилишч уйланган бўлса (гўё умри қисқалигини ўзи билгандай), шундай шошилишч бу дунёни тарк этди. Энди унинг қабри тепасига ёш хотини гул кўтариб боради. Ва ҳар борганида қабрда эндигина узилган гуллар ётганини кўриб ажабланади. Ким экан бу гул қўяётган одам, деб кутади. Бир куни саҳарда чиройли, ёшгина келинчак тўғри шу қабр тепасига келиб, ўша биз ҳикоя қилаётган йигитнинг исмини айтиб-айтиб йиғлармиш. Бева қолган келинчак сў-

рабди: «Кечирасиз, ахир бу марҳум менинг эрим эди, сизга ким? Нимага ҳар саҳарда гул олиб келасиз, шунчалар яқин бўлсангиз, нега мен сизни танимайман?» Иккинчи келинчак жавоб қайтарибди: «Менинг ҳам эрим эди». «Қанақасига? Ахир... ҳамиша мен билан эдилар-ку? Наҳотки, сўзларингиз рост бўлса?» У келинчак айтибди: «Ёлғон, у ҳамиша мен билан бирга эди!»

Хуллас, иккаласи тортиша-тортиша иш судгача бориб тақалибди. Суд иккаласи ҳам ўша йигитнинг бевалари эканини тасдиқлабди. Иккаласида — биттадан бола. Улган йигитни рашиқ қилиб, иккаласи бир-бири билан уришиб юришди. Ҳозир ҳам кўрарга кўзлари йўқ бир-бирларини. Қизларжон, кўрдингизми, барча йигитлар ҳам бунақа эмасдир, лекин сизлар шошқалоқ бўлманлар. Жуда эҳтиёт бўлинг. Биргина Худодан сўраганим: адашган, алданган аёлларимизни, қизларимизни Андишадан қисмасин. Ор-номус кучлилиқ қилсин, вақтнинг ўтиши билан сиз тушуниб оласиз—муҳаббатингиз саробми ёки арши-аъломи. Энг яхши малҳам — сабр ва вақт. У ёнига бахт сизники!

Абу Райҳон Беруний

«РАШКДАН ЭҲТИЁТ БЎЛ...»

«ЖАВОҲИР КИТОБИ» ДАН

Инсоннинг баданида дастлаб кўз тушадиган нарса унинг териси ва юз кўриниши — ташқи қиёфасидир. Агарда инсон ўз суваргани ўзгартишга ожиз бўлса ҳам ҳар ҳолда у ҳеч маҳал ўз терисини тоза сақлашдан ожиз бўлмайди.

Агар инсон нажасдан сақлашига уй мушукларига ўхшаган нутқсиз ҳайвонлардан орқада қолишни истамаса шундай қилади. Мушуклар одамлар ўйларига жойлашиб олган, у ердан ўзига махсус жой топиб олади. Ана шунда улар уй чиқиндиларини тўшалган нарсалар — шолча, ги-

ламларда ё кўрпачаларда, одамлар тўпланадиган жойларда қолдиришни эп кўрмайдилар, уларни эҳтиёт қилиб, одамлардан яширадилар, ҳатто одамлар ғусл қиладиган ханикка ўхшаган махсус жой белгилаб қўядилар. Кейин-кейин бу табиий бир ҳолга айланиб, Худойи таолонинг қонун сифатида инсонларга амр қилган сўзларида намоён бўлди:

«Эй динга имон келтирганлар, агар намоз ўқишга турсангизлар, юз-қўлларингизни тирсақларингиз билан қўшиб ювинглар, бошларингизни масҳ қилинглар, оёқларингизни тўфиқ билан қў-

шиб ювинглар». Мушуклар ўз чиқиндиларини эҳтиёт шарт деб тупроқ тагига кўйиб, одамлар назаридан яшириб, ўз жойларини покиза тугишларини мулоҳаза қилиб кўр. Улар шу билан чиқиндидан ёмон ҳид келиш йўлларини кесадилар. Кейин қарасанг, таҳорат қилганга ўхшаб чиқинди чиқадиغان жойларини тозалашга тушадилар, тевагани эса ялаш билан тозалайдилар, юз-тумшукларини ювадилар, олдинги оёқ панжа-чангаллари билан бурунларини тирнаб чучкирадилар, бу худди одамларда чап қўли кўрсаткич бар-

моғи билан қилинадиган тадбирлардан бирига ўхшаб кетади. У буни шу алфозда то ўзидаги намликлар кетмагунча давом эттираверади, ҳатто ғарғара қилиб оғиз чайқаш, бурунга сув тортиш кабиларни бажаради, кейин бошини масҳ қилиб артади, сўлаги билан кафтини хўллаб, қулогини тозалайди.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар ўз қизини кудёга узатаётган шундай деган:

«Рашкдан эҳтиёт бўл, чунки рашк — талоқ калити ҳисобланади. Менинг насиҳатим, эрингга кўп таъна қилаверма, чунки таъна нафратни келтириб чиқаради. Сен ўзингга зеб беришинг керак, бунинг энг яхшиси сурма бўлади, ўзингни поклаб юришинг керак, поклайдиган нарсаларнинг энг яхшиси сув бўлади».

Омир ибн аз-Зариб ал-Адвоний ўз қизини биродарининг ўғлига узатиб қизнинг онаси — хотинига шундай деган: «Қизингга буюр, сафарга чиқса, ҳеч маҳал сувсиз чиқмасин, чунки сув юқори қисмини гўзал, паст қисмини тоза қиладиган нарса. Қизинг ҳеч маҳал эр истагига қаршилик қилмасин, чунки бахт-саодат ҳамжиҳатликда бўлади. Эри билан тўшакда ётишни узайтирмасин, чунки кўп ётиш баданни толиқтиради, толиқиш эса юракни бездиради».

Араблардан бири қизига никоқ кечаси айтган: «Эрингга чўри бўлсанг, у ҳам сенга қул бўлади. Эринг билан муомалада латофатли бўлгин, бу ҳар қандай сеҳрдан ҳам устун. Доимо сувни ишлат, чунки сув хушбўйликларнинг энг асосийси саналади».

Бир она ўз қизига айтган экан: «Бадан терларингни тез-тез атрлаб тургин, эрингга бўйсун, сувни кўпроқ ишлат, сув билан ўзингдаги ёмон ҳидларни ҳайда».

Бошқа бир аёл қизига насиҳат қилиб дебди: «Эринг сўзини ик-

кита қилма, бу билан ҳафсаласини пир қиласан; унга ҳадеб хархаша қилаверма, ўзингдан эрни совитасан. У билан муносабатда бўлганда ҳар қачон ҳам самимий ва садоқатли бўл, ҳар доим сув билан ўзингни тозалаб юр».

Чиндан ҳам асли омади гап шундай. Агар ўз ҳуснини ўйлайдиган одам юз-башарасини тозалаб, баданини ювиб турса, чунончи, тешик ва дарчаларга сувни мўл қўйиб поклаб турса, ундай киши чиндан ҳам ўз терисини ҳар хил бўёқ-безаклар билан зийнатласа арзийди; шундай қилса ундай баданлар ярқираган чироқлардай кўзга мақбул бўлиб кўрилади. Аммо баданни гўзал қилиб кўрсатадиган нарса терини кўп сув билан оқартиришдир, бу эса териға атр гули ёғини суртиш ва ишқаш билан бўлади, бордию баданда табиий ё тасодифий сариқлик бор бўлса, бунда яна яхши. Кейин тишларни тозалаш ва тезлаб туриш керак бўлади, аёллар тағлари, кўз-қабоқларини тоза тутиб, кўзларига сурма сурса, зарурат бўлиб қолганда сочларини бўйса, ювиб-териш, учини қирқиб турса, баъзиларини олиб, тирноқларни олиб, атрофини текислаб турса, айни муддао бўлади.

Қуръон тафсирчиларидан бири Тангри таолонинг «кийимларингни покла» деган гапидаги «кийимлар»нинг маъносини «қалбингни ва ниятингни покла» деб шарҳлайди. Эҳтимол, бу шундай бўлиши ҳам мумкин.

Сиргдан қараганда ҳам, унинг ички мазмунига назар ташлаганда ҳам — унисиям, бунисиям ниҳоят даражада гўзал, ақлга тўғри келади. Муруватни торроқ нуқтаи назардан олиб қарасак, унинг сифатлари мана шулардан иборат. Гарчанд, баъзилар муруватни бошлиқ бўлишга интилиш, унга муҳаббат деб тавсифласа ҳам, лекин шуниси ҳам борки, бошлиқлик фақатгина ўзи-

ни тийиш, тиришиш ва зўр бериш билан рўёбга чиқади. Лекин булар ҳаммаси муруват эмас, балки футууват — жуванмардликнинг аломатидир.

Кийим-кечакдан сўнги зийнатларга қимматбаҳо тошлар кирди. Буларнинг қадр-қиммати маълум жойлардаги одат бўлган расм-русмларга кўра белгиланади. Эркаклар узугининг ҳар бир тури, подшоҳлар тожи, камарларга қимматбаҳо тошлар ўрнатиш, белни безаш, бош кийимлари, энг, ҳасса ва подшоларнинг ўзларига суянчиқ бўладиган устинлар ва киборлар ҳузурида турадиган амалдорлар учун ишлатиладиган безаклар ўшандай нарсалардан бўлади. Хотин-қизлар эса қимматбаҳо тошларни тож, тиллақош, билакузук, оёқ-узукка ишлатишади. Улар зеб-зийнат тақиладиган кийимлар, қўл ва бўйнига зийнат берадиган тақинчоқларга ҳам истеъмол қилинади, бўйинга осадиган маржон ясашади, ҳатто серсарф ва зеб-зийнат, ясан-тусанга бериладиганлар эса бунга қаноат ҳосил қилмай, ҳаддидан ошиб жавоҳирларни бадандан узоқ бўлган жойга осиб қўядиган ҳам бўлишди. Бора-бора улар уй деворлари, шип, эшик, деразаларга ҳам шундай қимматбаҳо тошларни ишлатиб, улар ҳам ўзларига ўхшатиб безашга тушишди. Буларнинг ҳаммасида энг аввало кўзга ташланадиган ўринларни безаш учун шундай қилинади. Бу билан бошқаларга мақтаниб, ўзларини пир-бадавлат кўрсатмоқчи, бўладилар. Бу хил одамлар ҳақиқатга эришиш учун интилайдилар, балки зеб-зийнатлар билан ўзларининг бошқалардан устунлигини кўрсатиб кўз бўямоқчи бўладилар.

Абдусодиқ ИРИСОВ таржимаси.

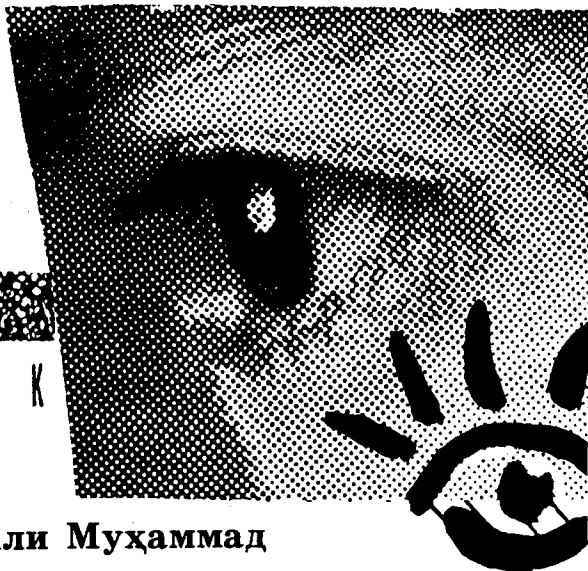
«Ёшлик» —

93 йилда

Абу Райҳон Берунийнинг «ИЛМИ НУЖУМ» асари, ҳеч шубҳасиз, Сиз учун янги ва янги дунёлар сирини очади. Агар Сиз келаси йил уни мутолаа қилсангиз, шу пайтгача оддий-одатий бўлиб туюлган юлдузларнинг жойлашишидаги илоҳий ҳикматни англай бошлайсиз.

НИГОХ

Ё Ш Л И К

Турсун Али Муҳаммад

ПОЛВОННОМА

Кичик ҳикоялар

— Турсунали ака, эшитишимизча, «Полвоннома» китобини ёзиб тугатибсиз. Менимча, у Ўзбекистоннинг машҳур полвонлари ҳақида бўлса керак, а?

— Китобни биз ёзувчи Собир Унар билан бирга ёздик, у кўпроқ аҳиллик, бағрикенглик, кечиримлик, хуллас, қалб полвонлиги ҳақида. Бу мавзунини кейинроқ ҳам давом эттириш мақсадида унинг номи «Полвоннома» деб қўйдик.

— Элга танилган полвонлар ҳақидаям маълумотлар борми унда? Бу саволни беришимга сабаб — бизда тарихий полвонлар ҳақида деярли китоблар йўқ ҳисоби.

— Полвонлар ҳақида чинданам рисоалар кам. Мен эшитганларим, кўрганларим, билганларим бўйича, қурбим етганча, шу китобга донгдор полвонларнинг ҳаётидан энг қизиқ Ҳангомаларни жамладим.

— Полвон ака, айтишадики, полвон қирқ усулни шогирдларига ўргатиб, қирқ биринчисини яширади, дейишади. Келинг, таваккал, бизнинг «Ёшлик» ўқувчиларига қирқ биринчи усул ҳақида гапириб беринг.

— Агар «Ёшлик» обуначиларидан ажраб қолмаса, келаси йилга сақлаган бир сирли сандиғим бор. У сандиқни очсам, ўқувчиларингиз нақ бир йил орзиқиб юришади.

Биз қуйида «Полвоннома»дан баъзи парчаларни эътиборингизга ҳавола этаймиз.

ИШТОНСИЗ ПОЛВОН

Полвон борки, бир феъли бўлади, феъли бор одам қизик-қизик воқеаларга бой бўлади.

Энди калхўз тузилган кезлари, от-улов кам, техника йўқ. Халқ томошаю сайлларга ўч, водиллик Абдулла полвоннинг кучга тўлган пайти. Қал Абдулла деса, Фарғонанинг чор атрофи билади. Тил-жағ-

дан ҳам, куч-қувватдан ҳам Худо берган. Танишбилиш — сочининг тукидан ҳам мўл. Ҳатто Усмон Юсуповдек одам билан ҳам «сен»лаб гаплашади. Одамлар ҳозиргидай дунёга меҳр қўймаган, бир қатор кийиму озиқ-овқати бўлса етарли, бошқа нарсанинг ташвишини қилишмаган.

Бир куни Олтиариқда ўтаётган сайл ҳақида хабар келади. Қишлоқ жамоасининг раисию хўжалик раҳбарлари сайлга бориш учун одамларни йиғишади. Ҳамма йиғилгандан сўнг қарашса, Абдулла ака йўқ. Иккитаси зингиллаганча полвонга чопишади. Бироқ ҳеч қанча вақт ўтмай сувга тушган нондай бўшашиб, қуруқ қайтиб келишади.

— Ҳа, нима гап?

— Қўш ҳайдаётган экан.

— Қўшни кураш тугаганда ҳайдасаям бўладию...

Элчилар олдинига жиндай хижолат тортган бўлишиб, сўнгра мийиғида кулишади:

— Раис ака, сабаби бор. Полвоннинг иштонини келин аямлар ювиб қўйибдилар, кийиб боргани бошқаси йўқ экан.

— Қўшни яланғоч ҳайдамаётгандир? Сенларга ёлгон гапирган, ишини қизғонибди.

— Э, йўқ, раис ака, чопон кийиб олган. Этагини қайириб кўрсатдиам.

— Тўхтанглар бўлмасам, ўзимиз бориб олиб келамиз.

Қишлоқ жамоасининг бошлиғи, колхознинг раиси ва яна уч-тўрт шотири билан қўш ҳайдаётган ерга етиб боришади.

— Қани, ҳў кал, тезда бет-қўлингни юв, аравага чиқ, Олтиариққа сайлга кетдик, қўшни манави бола-лар йиғиштириб қўйишади.

Абдулла полвоннинг ғурури баланд одам, иштоним йўқ эди, деб айтмабди. Уни сўроқлаб келганларга айни шуниси керак экан.

Аравага ўтиришиб ҳазил-мутойибага берилишиб, бояги аҳвол полвоннингам, катталарнингам эсларидан чиқиб кетибди.

Олтиариқ деганиям жуда курашга ишқибоз халқ, тумонат одам, томошабиндан кўра полвон кўп. Роса мириқиб курашни кўришаётганда полвоннинг ўртоқлари унинг қўлтиғига сув пуркаб тезлашибди:

— Буларга водиллик полвон қандай бўлишлигини би-ир кўрсатиб қўйсанг-чи! Ҳали булар Абдулла полвонни кўрмабди, дунёга келмабди!

Абдулла акаям ҳовлиқиб, ўзининг гавдасини яшириб, бўйнини қисиб турган полвонга:

— Мана, мен чиқаман!— деб юборибди.

Рақибни қабувват экан. Йиқилса, иштони йўқлиги билиниб қолишидан чўчиб, роса чиранибди. Бир илож қилиб уни ёнбошга олиб урибди. Абдулла ака йиқитганда этаги қайрилиб, тўнининг пеши бошига ёпилиб қолибди. Иштони йўқ эмасми, ҳамма бирданга хоҳолаб кулиб, «Ким эди, ким эди»лаб қолишибди. Полвон ҳам буни кутмагани учун «Кетимни кўришса-кўришсин-у, юзимни ҳеч кўрмасин» деб тўнини бошига буркаганча йиғиндан чиқиб қочибди.

Халқимиз ажойиб, содда, тўпори. Полвонлари эсандан ҳам қизиқ.

АХИЙЛИК

Тангри таоло яратган бандасининг ўзи бир хилқат, тилсимлардан иборат бир мўъжиза. Одам боласининг сиру синоатдан иборатлиги учун ҳаётнинг иссиғи-

гаям, совуғигаям чидаймиз, яшаганимиз сайин қизиқарли бўлаверади, яшаганимиз келаверади. Юз йил умр кўриб ҳам кўзи очик кетадиганлар қанча.

Инсоннинг ноёблиги, имкониятларининг кўплиги шу қадарки, ўлимга ҳам чап беради. Гапимиз қуруқ бўлмаслиги учун ривоят келтираман.

Айтишларича, суйган бир қулининг қазоси яқинлашиб, жонини олишга Азроил алайҳиссалом келибди. Шундай бўлишини кутиб, шипга термулиб ётган Оллоҳнинг қароли юрагининг тўрида асраб юрган дуони ўқибди. Жон олмаққа келганда Азроил дуони эшитган заҳоти таққа тўхтабди, ўлжасига яқинлашолмабди, ортига қайтишга мажбур бўлибди. Биринчи маротаба ўз вазифасини бажаролмабди, лекин бу сирни ошкор этмабди. Орадан анча вақт ўтиб, яна ўша муслимнинг олдинга келибди. Бу гал ҳам фақир Оллоҳнинг калимасини ёд айтибди. Азроил бу сафар ҳам қуруқ қайтибди. Учинчи бор ҳеч нарса қилолмагач, яратганинг ҳузурига бориб арз қилибди:

— Фалончи бандангнинг умри тугаганди, омонатга борсам, сенинг хос дуоларингни ўқиб мени четлатди, жонини ололмадим.

Шунда:

— Менинг шунақа бандаларим ҳам бор-да,— деган жавоб эшитилибди...

Ҳа, Оллоҳнинг ифтихор қиладиган бандалари бор. Эл оғзида юрган одамлар ҳам Тангрининг марҳаматлари. Не тонгки, полвонлар бундан мустасно эмас. Магар уларга ҳайратомуз ҳунарлар кўрсатиш иқтидори берилмасди, эъзоз топмасди...

Оғайни, эшитганмисиз-йўқми, Андижоннинг Балиқчисида Райим полвон деганлари бор. Халқи полвон деб тан олгани учун ўша ердаги кураш мактабини у кишининг номи билан аташган. Балиқчиликлар шунақа халқки, таниқли кишиларини минг йилда ҳам унутмайдилар, зўрма-зўракилик билан қўйилган сохта номни эса тилларига ҳам олмайдилар. Хуллас, ном қўйишни халқнинг ўзига қўйиб бераверинг. Райим полвон ана шундай, халқнинг кўнглига ўтирган, бахти чопган инсон.

Бир куни Балиқчида катта сайл бўлибди. Тумонат одам йиғилган. Ўз полвонларига қаттиқ ишонган ерлик халқ зўр иштиёқ билан кўз тикиб турибди. Бироқ балиқчиликлар бу кун чап томонлари билан турганми ёки Оллоҳнинг иродаси шундайми, меҳмонларнинг қўли баланд келаверибди. Мухлисларнинг хуноби ошган, биров қўл силтаб даврани ташлаб кетган, бирови эса мағлубият «маза»сига кўниқолмай сўкинган, носқовоқларнинг қопқоқлари очилиб, кўпи бўшаган. Халойиқ ичидан ҳайқириқлар янграбди: «Яйим полвон чиқшин давяга, Яйим полвон!»

Райим акани суриштиришса, у киши бетоб бўлиб касалхонада ётган эканлар. Шундай кунда касалхонага бало борми? Уч-тўрт йигит дарҳол полвоннинг олдида боришибди:

— Совринни бошқалар олиб кетаверсин-у, Райим полвон бу ерда пусиб ётаверсин экан-да, а?!

Иситмада куйиб ётган полвон дўхтирнинг руҳсатисиз касалхона кийимида деразадан ташлаб, сайл бўлаётган ерга етиб келибди. Ҳафсаласи пир бўлган халойиқ тарқала бошлаган, бошқа тарафкаш қолмаганлигига кўзи етган «зўр» кийинаётган экан.

Ноумид шайтон, халқ бемор полвондан ҳам умид қилибди. Изтироб тўла кўзларни, уятдан эгилган бошларни кўрганда хаста полвонга ҳам куч қайтар экан. Касал билан соғ, куч билан орият олишуви бошланибди. Нима қилсам, Балиқчи фарзанди эмасми, она ердан мадад сўраб, бир нара тортиб, рақибни босиб тушибди... Бошқа ҳеч нарса билмасмиш. Ўзига келса, халойиқ уни боши узра кўтариб касалхона томон чолиб кетаётганмиш.

Бунинг мазасини бошидан ўтганлар билади...

ОЛТИН ОЛМА, ДУО ОЛ

Кишилар шарият аҳли — диндорлардан, сўнгра шоғирдлар устозларидан дуо олишади. Лекин қизиқ томони — кўпчилик одамлар бизлардан ҳам дуо олишади. «Ихлос қилсанг, чўпдан топ», деган мақол бор. Кўпчиликнинг назари яхши нарса. Агар ўша кўпчилик ёмон одамга ёмон назар қилса, у қоқинмасдан қолмайди. Яхши назар қилса, ўша одам кўкармасдан қолмайди.

Йигирма беш ёшларимда Сурхондарёнинг Гагарин тумани марказида ўйин кўрсатиб кетиб бораётсам, бир киши узоқдан халлослаб, «тўхта» деб югуриб келяпти. Қўлида — ўроқ, Нима гаплигига тушунмай, чўчиброқ турибман. Ёнимга келдию шундоқ ўроқни ерга қўйиб, ўзи ўтирди.

— Полвон, бир дуо қип қўй, парзанд кўрайин менам,— деди у.

Ёши — элликларда. Биринчи хотини билан ажрашиб, иккинчи марта бир бевага уйланган экан. Ортдан хотиниям келди. Чўк тушдим-да, ният қилдим:

— Полвонга ҳавас қилган бўлсангиз, умри билан, ризқи билан, инсофи билан, мартабаси билан полвон ўғил ато қилсин!

Ҳалиги одам кўзида ёш билан:

— Е полвон, агар ўғил кўрсам пойингга қўйлар сўяйин,— деб ўрнидан туриб кетди.

Орадан икки йил ўтди. Яна йўлимиз ўша ёққа тушиб қолди. Ўйин кўрсатаётганимизнинг иккинчи куни эди. Бир маҳал қарасам майдонга ўша одам чиқаяпти, қўлида бир қўйни етаклаб олган, келиб тошга боғлаб, мени бағрига босиб йиғлай кетди десангиз. Хотиниям шу ерда экан, ёши қирқ бешларда бор, чақалоғини кўтариб олган, кўзида ёш. Жуда хурсанд, халойиқ ҳам хурсанд. Ҳалиги гўдакнинг ҳақиқа кўпчиликдан дуо олиб бердим. Шу одам уйига олиб бориб, қўй сўйиб, зиёфат қилди.

Одам ёши ўттиздан ошиб, қирққа қараб кетаверса, энди фарзанд кўрмайман шекилли, деб умидсизликка тушиб қолади. Ўзимнинг онамни мисол келтирай. Дадам урушга кетаётганида етти фарзанди бўлган, қайтиб келганида биттаям бўлмаган, акаларимнинг ҳаммаси турли сабаблар билан ўлиб кетган, онамнинг битта ўзи, сочлари оқариб кетган, ўтирган.

— Хапа бўма, хотин, яна фарзанд кўрамиз!— деган дадам.

Шундай қилиб онам қирқ ёшда мени туққан. Эрта-кечи йўқ эканда. Лекин, мен ўйлайманки, эру хотинда чинакам ихлос бўлса, албатта ўғил кўришади.

ҚАРЗ

Ҳамид полвоннинг аҳволи оғир. Бу бевафо дунёдан насибаси тугаганга ўхшайди. Унинг дунёда қўрқ-

қани бўлди — йиқилди. Йиқилганда ҳам ёмон йиқилди, мерч ерга қаттиқ тушди, лекин уни тўшакка михлаган — ерга елка билан тушганда ичидан бир нарсанинг «чим» эгани эмас, алам уни михлаган, алам! Орқасида тарафкаши йўқ, яқкалиқ қурсин.

«Акам ёки укам бўлгандаям тараф бўлармиди... Ўғлим эса ёш — энди ўн бешга кирди.»

Ўзи-чи? Ўзи ўн тўртида ном чиқарганди. Фарзанд ҳаммиша кўзингга ёш кўринаркан. Ўзида бўлмагандан кейин қийин экан, ёки буларнинг емиши ёмонмикан? Ичидан тешиб чиқаман деган куч кўринмайди-да.

Полвонни қаттиқ йўтал тутди, отанинг йўталини эшитиб, хонага ўғли кирди:

— Яхшимисиз, дада?

— Раҳмат, ўғлим, эшикни ёпу ёнимга ўтир.

— Онамниям чақирайми?

— Э, ўғлим-а, бу ишларга аёлларни аралаштирмаганинг тузук.

— Хўп.

— Менинг аҳволим ўзимга аён. Сенга айтадиган гапларим...

— Дада...

— «Дада»ламай тур!

Полвонни яна йўтал тутди, ичида бир нарса узилди, оғриқ кучидан юмилган кўзларини очиб, ўғлига қаради: кўзлари тўла ёш. «Хайрият, кўнгли бўш», деб ўйлади.

— Башарти қазоим етган бўлса, билиб қўй: Шоқир акангдан бир қоп шולי оласимиз бор. Сайид полвон тўйга деб икки минг олган, сўрама, ўзи беради. Болта полвонга яқин юр, сендан маслаҳатини аямайди, у дўстим.

— Қарздорларни-ку билдим,— дебди ўғли,— аммо биронтасидан қарзимиз ҳам бордир? Тўлайдиганлариниям айтаверинг, дада...

— Бор. Бор-у, лекин ақлинг етганда узасан.

Қабристонда жамоага мурожаат қилишди:

— Марҳум қандай одам эди?

Ҳамманинг хаёлидан ўтди: «У полвон эди!»

Орадан йиллар ўтди. Водилда, мозортагида яна сайл. Болта полвон боролмаганига қарилкини сўқиб, сандалга ўрик ўтиннинг чўғини босиб, белини тоблаб ётганида, раҳматлик Ҳамид полвоннинг ўғли кириб, «Зарур иш бор» деб мошинасига ўтқазиб олиб кетди. «Сайлга олиб борса керак», деб ўйлаган эди, йўқ, қабристон томон бурилди. Қир ён-бағридаги ҳувиллаб ётган қабристонга киришди. Дўстининг қабрига етгач, бола тилга кирди:

— Болтабой амаки, бир қуръон ўқинг, кейин дадамга айтинг, қабрларида тинч ётсинлар, қарзини уздим — уни йиқитдим!

Болта полвон йиғлаб туриб узоқ оят ўқиди.

Йигитлар, белида белбоғи борлар! Оталаримиз узолмаган қарзларимизни узайлик, сиз билан биз узолмаганларни ўғилларимиз узсинлар, ўғли йўқ оилаларга ота-онаси тўлаёлмаган тўловларни тўлайдиган, армонларини ушалтирадиган ўғиллар берсин! Оллоху Акбар!

ПЕЛЛЕ

БЕШИНЧИ БОБ*

Шундай қилиб финалдамиз. Рақибимиз—Шветсия терма жамоаси. Бизни улардан кучли деб ҳисоблашарди, лекин шведлар ўз майдонларида ўйнашарди. Ишқибозларнинг қўллаб-қувватлаши футболда катта аҳамиятга эга. Кейин ҳакамлар бизга ён бошига ҳам ишонмасдик.

Стадиёнга одам сизмай кетди. Жалма Сантос бугун Де Сордининг ўрнига майдонга тушди. Сорди фаранглар билан бўлган ўйинда жароҳатланган эди. Мен Жалманинг ўйинга тушганидан хурсанд бўлдим.

Шведларнинг бунчалик маҳорат билан тўп суриши мени ҳайратга солди. Назаримда, биз шведларнинг имкониятига етарли баҳо бермадик. Ахир улар биринчилик давомида Мексика ва Венгрия жамоаларини мағлуб этишди, уэлсликлар билан дуранг ўйнашди.

Ўйиннинг тўртинчи дақиқасида шведларнинг ўнг қанот ҳужумчиси Грен тўпни марказий ҳужумчи Лидхолмга оширди. У

* Охири. Аввали журналнинг 3-4, 5-6-чи сонларида.

ФУТБОЛ-МЕДИЦ

ХАЁТИ

Жалма Сантос ва Нилтон Сантосни алдаб ўтиб, жарима майдончасига ёриб кирди-да, тўпни Жилмарнинг ўнг томонидан ерлатиб дарбозага йўллади. 1:0.

Ўйиннинг бундай тус олишини биз кутмагандик.

Шветсия терма жамоаси менежери Георг Рейкор ўйин арафасида: «Агар бразилияликлар биринчи бўлиб тўп ўтказишса, тахликага тушиб қолишди», дея башорат қилганди. Аммо бундай бўлмади. Диди дарбозадан тўпни олди-да, бизга қараб:

— Кани, олға!—деди.

Кучимга куч кўшилгандек бўлди.

Гарринча ҳам мисли кўрилмаган махорат билан ўйнай бошлади. Бир пайт Зито тўпни Гарринчага узатди. У шведларнинг икки химоячисини алдаб ўтиб тўпни Вавага узатди. Вава ноқулай ҳолатда турганига қарамай тўпни зарб билан дарбозага йўллади. Тўп дарбоза тўрига бориб тушди. Дарбозабон Свенсон тўп ёнидан ўтиб кетганини ҳатто кўрмай ҳам қолди. Ҳаммамиз Вава томон қолдик. Аммо у хотиржам эди. Ахир биз фақат ҳисобни тенглаштирдик, холос. Ғалаба учун ҳали курашмоқ керак. Вава бизни ҳушимизга келтирди:

— Шу руҳда ўйнашда давом этамиз. Олға!

Ўйин кизигандан-кизиди. Гарринча бояги комбинатсияни яна такрорлади. Фақат бу гал ҳужум чап қанотдан бўлди. Вава тўпни яна зарб билан тепди... Биз ҳисобда олдинга чиқдик. Вава ҳам йиғлар, ҳам телбаларча хаҳолаб куларди.

Иккинчи бўлимда ҳам фақат ҳужумга зўр бердик. Ҳатто Нилтон Сантос ҳам химоя ва ҳужумда ҳаракат қилар, оёқлари чарчаш нималигини билмасди. У швед ҳужумчиларини алдаб ўтиб тўпни тўппа-тўғри ракиб жарима майдончасига етказиб берди. Мен тўпни кўкрагим билан тўхтатдим-да, зарб билан тепдим. Дарбозабон жонҳолатда тўпга отилди, аммо ушлай олмади. У ерда чўзилиб ётар, тўп эса дарбоза тўрида эди.

Мен: «Го-о-ол!», дея кичкирганча чолиб кетдим. Бирпасда дўстларим қуршовида қолдим. Қимдир белимдан даст кўтарди, қимдир бўйнимга келиб осилди. Назаримда, қовурғам синиб кетгандек бўлди. Бирок бу парвомга ҳам келмасди. Чунки энди ғалабамиз нақд эди.

Биз яна иккита тўп киритдик. Иккинчи тўпни ўйин ниҳоясида мен киритдим. Бу—биринчиликдаги сўнгги гол эди.

Ниҳоят, ҳаммаси тугади. Биз ғалаба қозондик, жаҳон чемпиони унвонини қўлга киритдик. Мен тиззаларим дағ-дағ титраётганини сездим. Уртоқларим мени даст кўтариб майдон бўйлаб айлантира кетишди. Қаердандир швед байроғи пайдо бўлиб, Белини уни боши узра кўтарганча стадиён бўйлаб югура кетди. Одамлар тик туриб бизни олқиш-лашарди. Бразилиялик ишқибозлар ўз байроғимизни хилпиратиб: «Бразил!», «Бразил!», деб қўшиқ бошлашди. Бир тўда фотомухбир ортимиздан чолиб, ҳар бир қадамимизни суратга оларди. Сўнг Бразилия давлат мадҳияси чалинди. Стадиён узра Бразилия миллий байроғи хилпиратди.

Ниҳоят, майдонга Шветсия кироли тушиб келди. У қўлимизни бирма-бир сиқиб, ғалаба билан табриклади. Ишончим комилки, айна пайтда у швед командасининг мағлубиятидан қаттиқ қуюнаётган эди.

Ниҳоят, биз ечиниш хонасига кирдик. Бу ерда бизни Бразилия жамоасининг бошлиғи қучоқлаб ўпди. Унинг кўзларидан дув-дув ёш оқарди. Паулу Амарал, Висенте Феола, Марио Америко, доктор Гослинг—улар алланималар деб бақирар, йиғлар, кулишарди.

Оломонни ёриб ўтиб бу ерга бир неча рус мухбирлар кириб келишди. Улар менга биринчиликнинг энг ёш қатнашчиси учун ўзлари таъсис этган совринни топширмақчи эдилар. Бу ерга телекамера ўрнатилган бўлиб, ҳар бир ҳаракатимизни тасвирга туширарди. Фотомухбирлар

ҳатто чўмилишимизни ҳам суратга туширишди.

Чўмилиб бўлгач, кийиниб автобусга чиқа бошладик. Бизни қўлларидан қоғоз, қалам билан кўплаб ишқибозлар пойлаб туришарди. Биз одамлар тўдасини зўрға ёриб автобусга чиқдик.

Дабдабали кечки овқат ва базмдан сўнг мен яна ухлай олмадим. Қизик, ҳозир Бауруда нималар бўлаётган экан? Бизнинг ғалабамизни қандай нишонлашаётган экан?

Биринчилик давомида жами олтита тўп киритдим. Бу, албатта, энг юқори натижа эмас. Фаранг ҳужумчиси Пянтони ўн учта гол уриб ақл бовар қилмас натижага эришди. Лекин ракиблар дарбозасига олтита тўп киритиш ҳам ҳазил эмас. Бу билан бемалол фахрланса арзийди. Бунинг устига, голларимнинг аксарияти муҳим, жамоага ғалаба келтирган голлар.

Мен ўрнимдан туриб чирокни ўчирдим. Чирокни ўчирдим яна тўшакка шўнғидим.

Биз енгдик! Икки ойлик Оврупо сафаридан сўнг Бауруга тезроқ қайтгим келарди. Иккинчи уйим бўлиб қолган Сантус сари ҳам учгим бор эди. Ғолиб бўлиб қайтмоқдаман—ўн етти ёшимда.

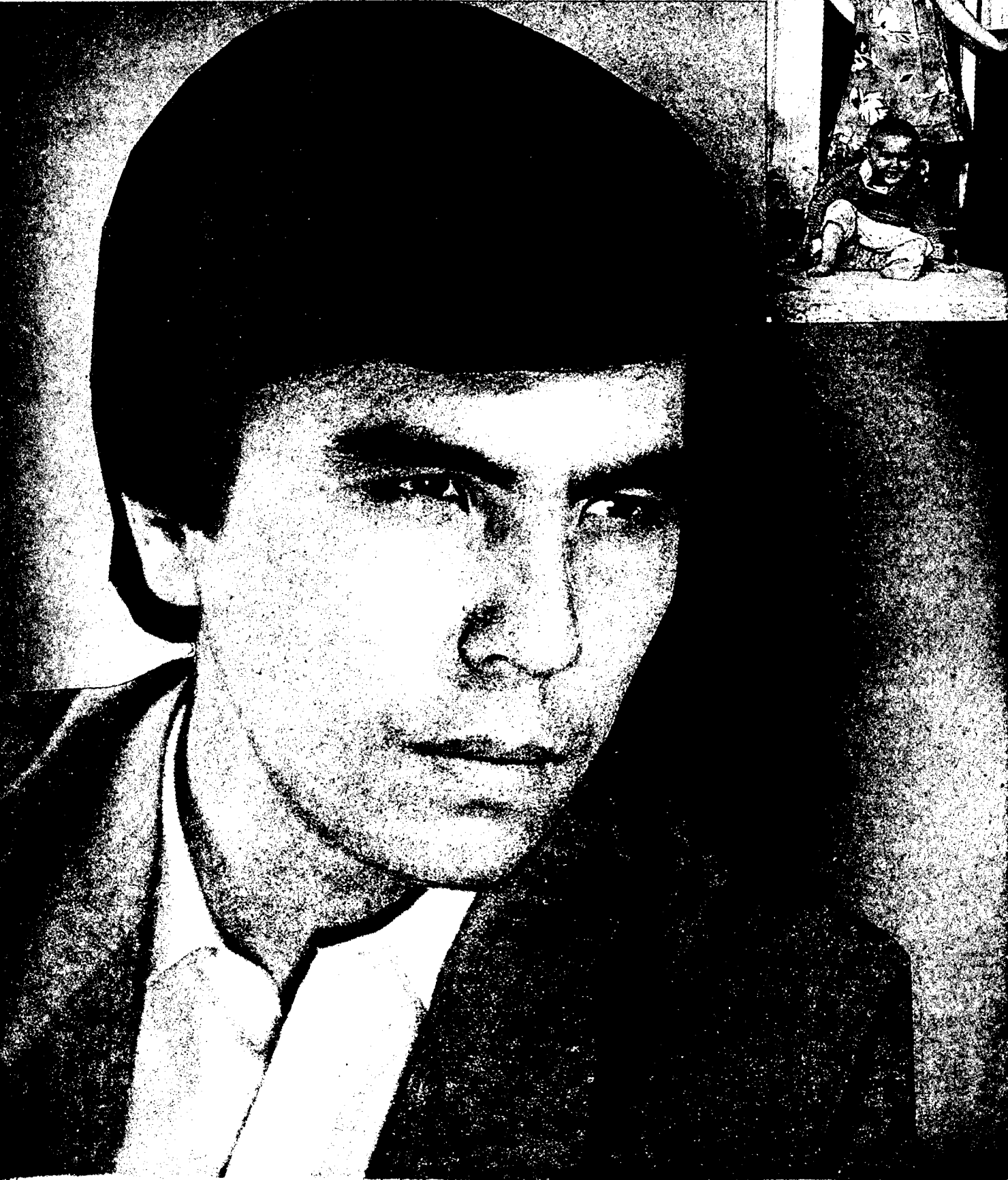
Шу хаёллар билан кўзим илинбди.

Ахрор АҲМАД
ҳамда Бекқул ЭҒАМҚУЛОВ
таржимаси.

1993 йилда «Нигон» саҳифаларида «ТИБЕТ ҚАЗО КИ-ТОБИ» ҳамда Жан Рейнинг «ОДАМХУРНИНГ ЎЛИМИ» хаёлий ҳикояси, Михалина Вислотскаянинг «ЎСМИР ВА МУҲАББАТ» асаридан боблар билан танишасиз.

НИГОҲ

ИЛҲОМ ИБРОҲИМОВ

Илҳомжоннинг санъатга қизиқиши акаси Муроджон туфайли бошланди. Саккиз фарзанднинг энг кичиги бўлган Илҳомжон акаси ёнида доира чалишни, кейин соз чалишни ўрганди, секин-аста қўшиқ машқ қила бошлади. Кекса муаллим Абдуллажон ака кенжасининг кўнглига қараб, унга ғажхўрлик қилди.

Илҳомжон 1984 йилда санъат билим юртини тугатиб, соз чалиш, мусиқа басталаш билан жиддий шуғулланишга киришди. Уз овозини катта-кичик давраларга солиб кўрди.

Марғилон қадимдан бошқа санъатлар қатори қўшиқчиликда ҳам ўзининг анъаналари, ўзига хос мактабига эгаллиги маълум. Ҳозирги кунда миллионлаб мухлисларга эга хонанда Юлдуз Усмонова ҳам асли марғилонлик. Яна бир марғилонлик Юлдуз бор...

У орзусига эришиш учун кўп меҳнат қилиши, изланиши, заҳмат чекиши лозимлигини англаб етди, ўзи севган катта санъаткорлар — Фаттоҳхон Мамадалиев, Ғуломжон Ҳожиқулов, Шерали Жўраевларнинг ижодини тинимсиз ўрганди.

Илҳомжон Иброҳимов 1990 йилда кўрик совриндори, «Камолот — 91» ғолиби бўлди. Унинг «Боқсалар жонимга жоно», «Сени кўргим келаверади», «Одамлар», «Интизор турибман», «Бир ёр билан», «Гап бўлди», «Севсам майлими?», «Киргил тушимга» каби қўшиқлари эл ичида машҳур бўлиб кетди.

«Шеър — қўшиқнинг беланчаги, — дейди у. — Шеър дардини англаш билан унинг мусиқаси ҳам қуйилиб келаверади».

Илҳом Иброҳимовнинг тез тилга тушиб кетиши сири ҳам ана шунда.

Абдул Ғани ЖУМА.

«КЎЗЛАРИНГ ЧЕХРАНГНИ ЕРИТАР ЭДИ...»

Бор йўғи ўн икки соат бурун биз бирга эдик. Кеча айни шу чоқ сен менинг қучоғимда эдинг... Ёдингдами?.. Нақадар йироқда энди у дамлар! Ташқарида дим ва осуда тун ҳоким. Деразам тагидаги магнолиянинг шабадада оҳиста титраётгани қулоғимга чалинади. Бошимни кўтариб қарайман ва сув юзида ялтираётган ой аксига кўзим тушади. Бошмоқларинг шундоққина ёнимда турибди, хатни шуларга қараб битмоқдаман. Ёлғиз қолғач, эшикни ичкаридан қулфлаб, сен билан боғлиқ нарсаларни тартибга келтирдим. Иккита мактубингни каштали халтачага солиб кўйдим, ўзимникини тугатганим ҳамон қайта ўқиб чиқаман уларни. Хатни сенга қора хошияли қоғозда ёзишни истамадим—хаёлингни қайғули ҳислар чулғашини асло хоҳламайман! Сенга фақат қувонч ҳадя қилишни, бахтиёрлик завқидан сармаст этишни истайман. Менга нисбатан улкан муҳаббатингга озгина бўлса-да муҳаббат билан жавоб бериб, юзимни ёруғ қилсам дейман. Совуқ, бағритош ва худбин бўлиб қолишдан қўрқаман. Бироқ ёлғиз тангригагина аён айни дам хаёлимдан нелар кечаётгани, қандай хотира ва истаклар ўтида ўртанаётганим! О, бизнинг фойтундаги сайрларимиз! Нақадар ажойиб эди улар, айниқса, яшин ёруғида кечган иккинчи сайримиз! Араванинг енгил силкиниши, фонарлар ёруғида ажиб товланаётган дов-дарахтлар ҳануз ёдимда. Биз биргалик шавқидан маст, бахтиёр эдик. Қоронғи тушганига қарамай, юзингни яққол кўриб турардим. Зеро, кўзларинг бутун чехрангни еритмоқда эди. Чамаси, буни тобини келтириб таърифлаёлмайман ва сен бу сатрларга совуқ кўз югуртирасан. Начора,

дилдагини тилда ифодалаш осон иш эмаскан. Бунга сабаб шуки, жумлалар баайни хўрсиниқ мисол тинимсиз босиб келмоқда; бу жумлаларни тушунмоқ учун улар орасидаги бўшлиқни тўлдирмоқ лозим. Бу сенинг кўлингдан келади, шундай эмасми? Билмадим, ҳар бир ҳарф, ҳар бир нуқта устида орзуларга берилармикансан сен ҳам долчинранг бошмоқларингга тикилиб, уларга фэйз бағишламиш оёқларингнинг нафис ҳаракати ҳақида ўйлаётган мен фақир каби?..

Онам менга вокзалда маҳтал экан. Кўзи тушган ҳамон йиғлаб юборди. Мени кузатаётиб сен ҳам йиғладинг. Бизнинг бахтсизлигимиз шундаки, иккала томонни ҳам кўзёшига ботирмай, бирор ерни тарк эта олмаймиз! Кулишингни ҳам, йиғлашингни ҳам билмайсан киши. Бу ерда ҳам майсалар кўм-кўк экан, ўша сарбаланд дарахтлар, ўша жилдироқ сой... Китобларга келсак, қайси саҳифада тўхтаган бўлсам, ўша саҳифа ҳозир ҳам қаршимда очиқ ётибди, ҳеч нарса ўзгаргани йўқ. Биз ўй-хаёлларимизни биров уқишидан ийманамиз, иззат-нафсимизга оғир ботади бу. Яхшиси, келажак ҳақида ҳам, бир-бировимиз ҳақимизда ҳам, умуман, ҳеч нарса ҳақида ўйламайлик. Ўйлаш бу изтироб чекиш демакдир. Токи кўксимизда нимадир потирлаётган экан, ўзимизни буткул унинг измига топширайлик. Майли, қаёққа бошласа бошлайверсин у бизни, йўлда учраши мумкин бўлган тўфонларга келсак... нима ҳам қилардик! Бошга тушгани кўз кўрар-да.

Йўқлов хусусида қимматли x^{xxx} нима деди экан? Биз кеча юмалаб қолгунча ҳахолаган эдик. Биз—хуррам, у—хурсанд, хуллас, учаламиз ҳам хушвақт эдик. Йўл-

йўлакай бутун бир жилдни ўқиб туширдим. Айрим жойлари тўлқинлантирди мени. Бу ҳақда сен билан кейинчалик бафуржа гаплашармиз. Кўриб турибсанку, ҳозир хаёлим у қадар жойида эмас, холис таҳлилга кучим етмайди барибир.

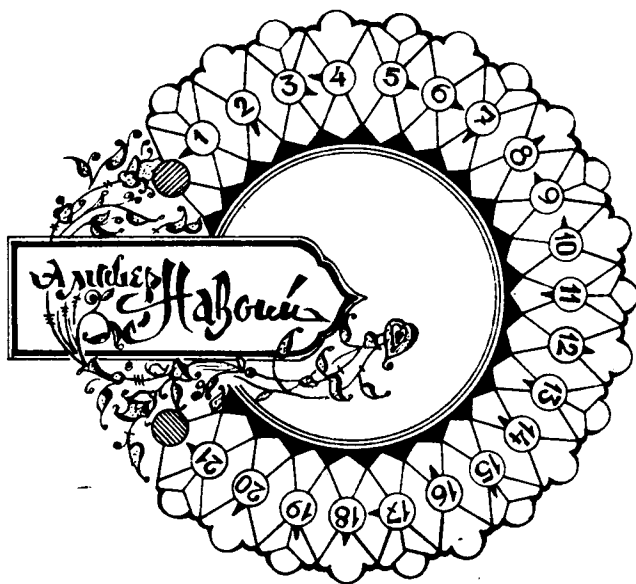
Мен фақат уйқу олдидан бўса олиб, қулоғингга сени севишимни айтмоқчиман. Сен билан хайрлашиб йўлга чиққанимни биламан, узоқлашганим сари хаёлларим сен сари чопаверди, оташарава мўрсидадан отилаётган тутундан-да шитоброқ сен томон ошиқди (ушбу ўхшатишда олов мавжуд,—кўпол ҳазилим учун кечирасан мени). Кел энди, бир бўса ҳадя эт менга, ўша, Ариосто тасвирлаган бўсадан бўлсин, ҳа, яна, яна бир бўса!..

Хайр, азизим. Сени қучиб ва эркалаб...

Сешанба кечқурун (4 август 1846 йил).

Азиз муҳаббат шайдолари!
Мазкур эҳтирос билан йўғрилган муҳаббат номасининг уч нуқта билан тугаганини кўриб, ажабланган чиқарсиз? Ажабланманг, бу уч нуқтани мактуб муаллифи номи билан алмаштириш вазифасини биз Сизга ҳавола этишга қарор қилдик. Бекорга эмас, албатта. Топшириқни биринчи бўлиб мукаммал бажарган кишини 500 сўм миқдорида пул мукофоти кутади. Мактубларни кечикиброқ йўллаган яна иккита муштарийга эса 300 сўм ва 200 сўм миқдорида кичик мукофотларимиз бор. Вазифа у қадар мураккаб бўлмаса керак—мактуб ким томонидан, кимга ёзилганини топиб, ёзиб юборсангиз бас. Қачон ёзилганини эса биласиз (4 август 1846 йил...). Бу аллақачон маълум фараз ва тахминларни тўғдирган қишар.

Омад ёр бўлсин Сизга!

«Навоий гулшани» топқирлик машқи

Жавобларни белгиланган хонадан бошлаб соат миля йўналишида рақамлар атрофига ёзиб чиқинг:

1. Хурросон вилоятининг маркази. 1457 — 1469 йилларда Навоий бу ерда яшаб ижод этган.

2. Мажнуннинг асл исми.

3. ...Фариддин Атторнинг «Мантиқ ут тайр» («Қуш нутқи») асарини ва шунингдек, Саъдийнинг «Гулистон», «...» [!]ини қайта-қайта ўқир, ёд олар эди.

4. «Ҳаёт бўстони» тарихий қиссаси муаллифи, адиба.

5. Оразин ёпқоч кўзимдан сочилур ҳар лаҳза ёш.

Бўйлаким, пайдо бўлур юлдуз, нмҳон бўлгач қуёш.

Бу ажойиб ғазалдан ҳаяжонланган устози ...[!]: «Агар мумкин бўлса эди, мен ўзимнинг форсий ва туркий тилларда айтган ўн-ўн икки минг мисра шеъримни шу бир ғазалга алмашар эдим», деган эди.

6. Уйғун ва Иззат Султоннинг «Алишер Навоий» драмасидаги ижобий қаҳрамонлардан бири.

7. Навоий ижодидан баҳраманд бўлиш натижасида камол топган шоирлардан бири:

...[!], ким топгай эрди сози назмингдин наво,

Баҳра гар йўқдир, Навоийнинг навосидин сенга.

8. «Саъян сайёр» («Етти сайёра») дostonи биринчи ҳикоясидаги сахийлик, олиҳимматлик, вафодорлик хислатларига эга бўлган, мақталган образ. олиҳимматлик, вафодорлик хислатларига эга бўлган, мақталган образ.

9. 1922 йил саҳнага қўйилган «Фарҳод ва Ширин» мусиқий драмаси муаллифи, шоир ва драматург.

10. Ҳар кимсаки айламас ошумоқни хаёл,

Япроқим ...[!] қилур, чечак баргини бол.

11. 1484 йилда ёзилган Навоий дostonидаги образлардан бири. «...[!]нинг тешасидан отилган тош парчалари шундай узоққа учадими, унинг ишини бир ёғоч жойдан туриб кузатувчи киши бошимга тегмасми деб, ўзини пананага олади».

12. Ушбу мисралар тааллуқли жанр:

«Кўнгилга футур ўймайин, роз очилмас,
Садаф гар бутун бўлса, гавҳар сочилмас».

13. Мухаммасга бағишлов. Ҳусайн Бойқаро Навоий ғазалларига нисбатан шу усулни қўллаган биринчи ижодкор ҳисобланади.

14. Навоий ижоди ва ҳаёти ҳақидаги тарихий ҳикоялар муаллифи.

15. Шоирнинг пойқадами теккан шаҳарлардан бири.

16. «Саъян сайёр» дostonидаги ақлли, иродали ва жасоратли қиз.
«Бал ҳақиқатро анигдур ...[!]

Ки бу мансуба зоҳир этти силеҳр».

17. Қардош туркманлар ҳам кўп халқлар қатори буюк Навоийни ўзларининг аллома шоирлари сифатида ардоқлашади. У ҳақда ҳатто ривоят ва латифалар ҳам яратилган.

Ҳусайн Бойқаро — Султонсуюн, Навоий — ...[.].

18. «Маъдани инсон гуҳари сўздурур,

Гулшани ...[!] самари сўздурур».

19. «Лисон ут-тайр» («Қуш тили») асаридаги қуш.

...[!] ул сўз нафига очиб нафас,

Деди: «К-эй жаҳл аҳли янглиғ бўлҳавас».

20. Умрдан бир ...[!] олғил баҳра ким,
фасли баҳор,

Лола ҳам жомин тўтибдур наргиси

жоду билан.

21. «Хамса» ҳужжатли филмининг режиссёри.

Энди эса ҳарфларда тўғри фойдаланиб, рақамли жумбоқни ечинг. Унда Алишер Навоий ҳикматларидан бири яширинган (биринчи рақам — жавоб, иккинчиси — олимпиада ҳарф тартибини билдиради):

$1/2 - 2/3 - 3/4 - 5/2 - 9/3; 3/3 - 3/2 - 15/6$

$21/2 - 9/5; 12/2 - 7/6 - 13/1;$

$1/2 - 2/3 - 3/4 - 14/4 - 17/4 - 20/1;$

$3/3 - 3/2 - 15/6 - 19/3 - 10,3 - 3/6;$

$2/1 - 12/2 - 7/6 - 13/1;$

Анвар Мирзаев тузган.

3-4-сондаги «Бобурнома» топқирлик машқининг жавоблари:

1. Фарғона. 2. Эли. 3. Уш. 4. Тошканд. 5. Шаҳрисабз. 6. Алишербек. 7. Хумоюн. 8. Гулбаҳор. 9. Сайҳун. 10. Навъ.

Рубоий:

Ишлар бори кўнглунгдагидек тўлғусидур,

Инъому вазифа бори буйрулғусидур.

Ул ғаллау муҳмалки деб эрдинг, бердим,

Муҳмалга бую ғалладин уй тўлғусидур.

Заҳрирддин Муҳаммад Бобур.

Раймонд Моуди
**ҶОЛИМДАН
КЕЙИНГИ ҲАЁТ**

Ҳурматли журналхон! Сизнинг эътиборингизга ҳавола этилаётган ушбу парча америкалик олим Раймонд Моудининг «Улимдан кейинги ҳаёт» рисоласининг хотима қисмига доир. Китобнинг айрим боблари «Сирли олам» журналида ҳам ёритилди. Бу рисола алоҳида китоб ҳолида ҳам нашрга ҳозирланмоқда. Журналхонларимизнинг қизиқишларини инobatга олиб, бундан буён ҳам инсон ҳаёти ва ўлими билан боғлиқ сирли ҳодисалар тўғрисидаги қизиқарли рисолалар билан таништириб бориш ниятидамиз.

Авалло шуни таъкидлаш жоизки, ўлимни бошдан кечирган кишилар унинг реаллигига шубҳаланмайдилар. Улардан олган гувоҳликларим шундан даролат беради. Мана, бир мисол: «Танамдан ташқарида ўзимга нима бўлганига жуда ажабландим. Мен буни тушунолмасдим. Бироқ ҳаммаси мутлақо реал эди. Танамни узоқдан аниқ кўрдим. Онгим ҳам ўйдирмаларга бериладиган аҳволда эмасди. Умуман, ҳеч қандай ҳаракатга қодир бўлмаган аҳволда эдим».

«Бу ҳам хаёлга асло ўхшамасди. Бир сафар шифохонада йўтал дори ичганимда шундай хаёллар тўғилганди. Бироқ бу мени «ўлдирган» бахтсиз ҳодисадан олдинроқ рўй берганди. Йўқ, бошимдан кечирганларим асло хомхаёл эмас».

Мен туш ва хаёлни реал нарсалардан фарқлай оладиган одамлардан шу хил фикрларни эшитдим. Бу туш бўлганида улар гапириб ўтиришмасди. Боз устига, улар бизда бундай ҳикояларни хайрхоҳлик билан қабул қилмасликларини жуда яхши тушунадилар. Ҳақиқатан ҳам, мен сўраб-суриштирган кишиларнинг аксарияти: «Агар кечинмаларимни бировга айтсам, эшитган одам мени мияси айнибди деб ҳисоблайди», дея ўйлаган. Хуллас, беморларим ўз кечинмалари ҳақида яқин кишиларидан бошқа ҳеч кимга чурқ этиб оғиз очишмаган.

«Бу жуда қизиқ ҳолат, у ҳақда бировга гапиргинг ҳам келмайди. Одамлар сени ақлдан озибди деб ўйлашлари мумкин».

Бошқа бир киши шундай хотирлайди: «Мен узоқ вақт бу ҳақда ҳеч кимга гапирмай юрдим. Умуман, бу ҳақда гапира олмасдим ҳам. Менга ҳеч ким ишонмаслигини, одамлар: «Бунинг ҳаммасини ўзинг ўйлаб топгансан», деб устимдан кулишларини сезардим. Бир куни ўзимча: «Қани, айтиб кўрай-чи, бу гаплар уйимдагиларга қандай таъсир қиларкан», дея қарор қилдим. Бироқ, назаримда, уйимдагилар ҳам менга ишонишмади».

Бошқа кишилар кўрган-кечирганларини дарҳол кимгадир сўзлаб беришга уринишган, лекин тушунишмаганини сезишгач, бу ҳақда бошқа ҳеч кимга гапирмасликка қарор қилишган.

1. «Мен бу ҳақда фақат онамга айтмоқчи бўлдим. Аммо мен ёш бола эдим, шу боис онам гапларимга унча эътибор бермади. Бу ҳақда бошқа ҳеч кимга чурқ этмадим».

2. «Мен бу ҳақда пасторимга гапириб бермоқчи бўлдим, аммо у буни хом хаёл деб ҳисоблади, шундан кейин мен ҳеч кимга бу тўғрида оғиз очмадим».

3. «Бошланғич ва ўрта мактабда мен жуда гапга чечан эдим, болалар билан дарров элакишиб кетаверардим. Кечинмаларимни уларга сўзлаб берганимда мен ҳақимда: «Эси кирди-чиқди бўлиб қолибди», дея гап қилишди. Бу шунчаки ҳазил тариқасида ўзимга айтилганда уларга ҳаммасини тушунтириб бермоқчи бўлдим. Мен барчани ҳайрон қолдирмоқчи:

«Мана, кўрдингларми, бошимдан қанақа фаройиб ҳодисаларни кечирганман», дея мақтанмоқчи бўлганим йўқ. Мен уларга бир-биримиз ҳақимизда кўпроқ билишимиз керак, деб айтмоқчи эдим, холос».

4. «Ҳушимга келганимдан сўнг мен рўй берган ҳодисани опаларимга гапириб беришга уриндим. Лекин улар мени оғоҳ-лантиришиб, бу нарсаларни асло тилга ола кўрма, бу сенга шунчаки кўринган, холос, дейишди».

Яна бир беморим эса шундай деди: «Гап бошлашингиз билан одамлар ҳикояингизни сиз истагандек қабул қилмаётганини англайсиз. Бу қаршилиқни бартараф этиш ва таассуротларингизни охирига етказишга ўзингизда куч тополмайсиз».

Фақат биргина ҳолда мазкур ҳодиса эътиборни тортган. Мен текширган кишилардан бирининг кечинмаларига аллақандай врач қизиққан. Бу ҳақда бир қиз шундай деди:

«Оила аъзоларим, ўзим врачдан менга нима бўлганини тушунтириб беришини сўрадик. Бу қаттиқ дард тутган ёки кучли жароҳат олган кишиларда рўй беради, бундай ҳолатда инсоннинг руҳи танасини тарк этади, деб айтди у».

Улимни бошдан кечирган кишилар бу ҳақда оғиз очиб ишончсизлик ва тушунмовчиликка дуч келишади, оқибат ўзлари кечирган ҳолат бошқаларга ёт эканини сезишади; бунга ажабланишнинг асло ҳожати йўқ, албатта. Дарвоқе, бир киши: «Мен ҳеч ким бормаган жойда бўлдим», деб айтган эди менга.

Шундай фикрдаги кишиларга: «Бунақа одамлар анчагина», деганимда улар ўзларини энгил ҳис этишганини кузатдим.

«Бошқа одамлар ҳам шундай кечингани бошдан ўтказганини эшитиб кайфиятим кўтарилиди, чунки мен буни билмасдим... Ҳақиқатан ҳам, буни эшитиб қувондим, ўша чиғирикдан ёлғиз ўзим ўтмаган эканман. Узимнинг эсдан оғмаганимга амин бўлдим. Мен учун у воқеалар ҳақиқат эди, аммо бу ҳақда ҳеч кимга оғиз очмаганман. Чунки одамларнинг: «У ҳушидан айрилганда мияси лат еган, бу шунинг асорати», дейишларидан чўчирдим».

«Мен балки шундай ҳолатни бошдан кечирган бошқа одамлар ҳам бордир, бироқ бундай одамни учратган кишига ҳеч қачон дуч келмасам керак, деб ўйлардим. Бир кун келиб менга кимдир бу ҳақда гапириши мумкинлиги сира хаёлимга келмаган. Агар ўша кечингани бошдан ўтказганимга қадар бирор одам олдимга келиб нариги дунёда бўлганини гапирса, у ўзидан авлиё ясаётти деб ўйлаган бўлардим. Чунки бу бизда тез-тез содир бўлиб туради».

Айрим кишиларни бошларидан ўтказган кечинмаларини тийиб турадиган бошқа сабаблар ҳам бор. Улар кўрган-кечирганларини тасвирлаб беришга қийналишади, чунки бу тилимиз, фикрлаш ва турмуш тарзимизга буткул ёт, шу боис кимгадир ниманидир тушунтириш, тасвирлаб беришга уриниш бекфойда.

ҲАЁТГА ТАЪСИР ЭТИШ

Юқорида қайд этилган сабаблар туфайли мен гаплашган кишиларнинг бирортаси ҳам ўзи учун аллақандай бежирим меҳроб равоқи қуриб олиб, бошидан кечирганларини кечаю кундуз тарғиб-ташвиқ қилишга — воизлик қилишга бел боғлашмаган. Уларнинг ҳеч бири бошқа бир одамни ёки бир гуруҳ одамни ўз кўрган-кечирганларининг ҳаққонийлигига ишонтирмаган, деб жазавога тушмаган. Аслида, назаримда, гап бошқа ёқда: зеро, одамлар ўзлари кечирган ҳолат ҳақида гапиришганда негадир жуда ваэини тортиб қолишарди.

Бошдан кечирилган тажрибалар уларнинг ҳаётига таъсир кўрсатган, шундан бу одамлар босиқ, хушфезъл бўлиб қолишган эди. Кўпчиликнинг сўзларига қараганда, ўша ҳодисалардан сўнг уларнинг ҳаёти, маънавияти янада бойиган ва теран мазмун касб этган, ўша тажрибалар шарофатидан улар улкан фалсафий масалаларга қизиқадиган бўлишган.

«Уша пайтгача, яъни коллежни тугатганимча, мен кичкина шаҳарчада яшаб вояга етган эдим. Бу шаҳарчадаги одамлар-

¹ Пастор — протестантлик мазҳабидаги руҳоний.

нинг дунёқарашини хийла тор, менинг ҳам фикр доирам ўшаларники қатори эди. Бироқ ҳаётимда рўй берган ўша ҳодисадан сўнг мен кўпроқ нарсани билишни хоҳлаётган бўладим, аммо яна кимдир шу ҳақда бирор-бир нарсани билишни мумкинлигини ўйлаб ҳам кўрмагандим, чунки мен ҳеч қачон ўзим яшаб турган шаҳарчадан ташқарига чиқмагандим. Мен физиология ёки шунга ўхшаш нарсалар ҳақида ҳеч нимани билмасдим. Мен фақат бир нарсани — ўша ҳодисадан сўнг бир оқшомда улғайиб қолганимни ҳис этардим, зотан, бу ҳодиса мени бутунлай бошқа бир оламга олиб кирган эди, шунгача мен бу оламни ҳатто тасаввур ҳам қилмаганман. «Билишим лозим бўлган нарсалар жуда кўп», деб ўйлардим мен. Бошқача айтсам: ҳаётда футболдан, ўйин-кулгидан муҳимроқ нарсалар ҳам борлигини англадим. Ва мен учун авваллари тушумга ҳам кирмаган нарсалар жуда муҳим бўлиб қолди. Мен: «Инсоннинг ва инсон онгининг чегараси борми!», деб ўйлаётган бўладим. Бошимдан кечирган ҳодисалар мени бутунлай янги бир оламга олиб кирган эди».

Мана, яна бир бошқа маълумот:

«Ўша ҳодиса юз берган дақиқадан буён мен мудом: ўз ҳаётимни қандай яшадим ва энди нима қилмоғим керак, деб ўйлайман. Авваллари мен ўз ҳаётимдан қониқиб яшардим. Бу дунёда мендан нимадир қолиши лозим, деган ўй йўқ эди миямда, кўнглимга ёққан иш билан машғул бўлардим... Бироқ ўлганимдан сўнг ҳамма нарса бирдан ўзгариб кетди. Мен беихтиёр у ёки бу ишни қилганманми, бу ишлар мен учун муносивиди, деб ўйлайдиган бўлдим. Авваллари бирор-бир ишга шунчаки ғайриихтиёрий равишда қарардим, энди эса ҳаммасини олдиндан хотиржам ўйлаб кўраман. Менимча, ҳамма нарса олдиндан ақл тарозисидан пухта ўлчаб кўрилиши керак».

Мен имкон борича муҳим бўлган ёки бажарганимдан кейин кўнглим шод бўладиган ишларни қилишга уринаман. Шу билан бирга, хато фикрлардан, одамлар ҳақида ҳукмухўлса чиқаришдан тийилишга ҳаракат қиламан. Умуман, ўзим учун фойдали бўлмаса-да, одамларга наф келтирадиган ишларни ҳам амалга оширишга интиламан. Назаримда, мен ҳаётини энди хийла яшши тушуна бошлагандекман. Булар ўша ҳодиса бошимга тушганда кўрган-кечирганларимнинг шарофатидан бўлса керак, деб ўйлайман».

Бошқаларнинг гувоҳлик беришича, таналарига қайтишгандан сўнг уларнинг ўз жисмоний ҳаётларига муносабатлари тубдан ўзгарган. Мисол учун бир аёл киши жуда содда қилиб, бу ҳодиса мен учун ҳаётнинг қадр-қимматини беҳад оширди, деб айтди.

Яна бир киши менга қуйидагиларни сўзлади:

«Бу маълум маънода бахтли тасодиф эди, чунки мен токи юрак хуружига дучор бўлгунимча болаларимнинг келажagini кўп ўйлар ва доим диққат бўлиб, асабийлашар, ҳаёт қувончларидан бенасиб эдим. Энди эса ҳаётга бутунлай бошқача қарайдиган бўлдим».

Айрим кишилар ўлим тажрибасини бошдан кечирганлари боисдан жисмоний тананинг ва ундаги онгининг баҳоси, қадр-қимматига доир ўз нуқтаи назарлари ўзгарганларини эслайдилар. Бу, айниқса, ўлимга яқинлашганда ўз танасини тарк этган ва ўлимолди тажрибасини бошдан кечирган бир аёлнинг ҳикоясида ёрқин ифодаланган.

«Ўша дақиқада мен жисмоний танамдан кўра кўпроқ ўзимнинг онгимга йиғилган, онгимда қарор топган эдим. Онгимиз танамизнинг кўриниши ва шаклига қараганда биз учун муҳимроқ ҳисобланадиган қисмимиздир. Ушангача ҳаётимда бунинг акси эди. Менинг асосий эътиборим танамга қаратилганди, онгим нима бўлаётгани, қандай аҳволдалиги билан ишим йўқ, ҳаммаси ўз ҳолига ташлаб қўйилган эди».

Бироқ ўша ҳодиса рўй бергандан сўнг асосан онгимнинг ғамини ейдиган бўлдим, танам эса иккинчи даражага тушди, зеро, тана онгли ҳаёт тарзини сақлаб туриш учунгина зарур. Ўша ҳолатга тушганимда мен учун танам борми йўқми — бу ҳеч қандай аҳамият касб этмаганди. Мен учун ўшанда энг муҳими менинг онгим эди».

Беморлар жуда кам ҳолларда, ўлим тажрибаларини бошидан кечираётганлар, гўё савкитабий қобилиятга эришгандай ёхуд ўзларида шундай қобилият пайдо бўлганини сезганлар.

1. «Ўша тажрибадан сўнг мен ўзимни руҳан ўзгаргандай,

янгилангандай ҳис этдим. Ушандан бери бир неча киши менга: эҳтиросга берилиб кетганимда сиз менга тинчлантирадиган таъсир кўрсатдингиз, деб айтишди. Назаримда, мен энди одамларнинг кайфиятини, аҳволи-руҳиясини яхши сезаман, уларнинг ҳолатини тез илғаб оламан».

2. «Фикримча, ўлим тажрибасидан кейин менда ғалати бир қобилият пайдо бўлди: мен бошқа одамларнинг ҳаётини қандайдир кўнгилсизликлар рўй бераётганини ҳис этиб тураман. Мисол учун, ўзим ишлайдиган идоранинг лифтида одамлар билан бирга тепага кўтарилаётганимда мен уларга нима бўлаётганини, ёрдамга муҳтожлик сезишаётганини ва қандай ёрдам лозимлигини юзларига қараб билардим. Мен нимадандир кўнгли ғаш одамлар билан ҳаёлан «гаплашардим». Улар билан ўзимча фикрлар дардлашиб, ёрдам бериш учун хонамга қақирардим».

3. «Мен кўп касалликларни бошимдан кечирганимдан сўнг одамларнинг фикрлари ва ҳис туйғуларини илғай олишни сезадиган бўлдим. Одам қачон ва нимадан ҳафа бўлганини ҳозир яхши илғайман. Бирор-бир киши гапирмоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган заҳотиёқ унинг нима демоқчилигини айтиб бера оламан. Кўпчилик менга ишонмайди, бироқ менда ақл бовар этмайдиган шундай ҳолатлар жуда кўп бўлган. Бир сафар дўстлар билан улфатчилик қилиб ўтирганимизда ўз қобилиятимни намойиш қилдим. Бунгача мени яхши танимаган баъзи бир кишилар ўринларидан туриб хонадан чиқиб кетишди. Улар мени афсунгар ёки шунга ўхшаш бир одам бўлса керак, деб ўйлаб чўчишди шекилли. Ўзимдаги бу қобилият «ўлган» пайтимда пайдо бўлдим ёки авваллари ҳам бўлган-у, аммо вужудимда мудраб ётганми, буни билмайман».

Юқоридаги таассуротлар баъзи одамларнинг ўлим билан жисмонан дуч келишганда ўзлари учун «сабоқ» чиқариб олганлари ҳақидаги ҳикояларга мос келади. Улимолди тажрибасини бошдан кечирганларнинг дярли барчаси бу ҳаётда бошқа одамларга нисбатан меҳр-муҳаббат, раҳм-шафқат, мурувват туйғуларини кучайтириш учун ҳаракат қилиш зарур, деб таъкидлашади.

Бундан ташқари, кўпчилик ўзлари эгаллаган билимларнинг аҳамиятини таъкидлашади. Тажрибалар давом этаётган бир пайтда уларга ердати ҳаётлари тугагандан кейин ҳам билим олиш давом этажаги ҳақида хабар берилган. Мисол учун, бир аёл «ўлим» тажрибасидан сўнг ҳар қандай шароитда имкон топиб, ўз маълумотини ошириш йўлида тинмай ҳаракат қилган. Бошқа бир эркак киши эса шундай маслаҳат беради: «Ешингизга қараб ўтирмай тинимсиз ўқинг. Менимча, билим олиш, бу — абадийда ҳам давом этадиган жараён».

Мен суҳбатлашган кишилардан бирортаси бу тажрибалардан ахлоқим тузалиб ёки камолотга эришиб чиққанларим ҳис этдим, деган гапни айтгани йўқ. Бу кишилардан ҳеч қайсиси бировдан ўзини устун қўймаган, яъни ўзида «мен сендан кўра улғусифатман», деган туйғунини сезишмаган. Аксинча, аксарият одамлар янада кўпроқ билим эгаллашга, зарур имкониятларни қўлга киритишга ҳаракат қилишим керак, деган хулосага келганлар. Улар бошларидан ўтказган ўша ҳалокат туфайли ўз олдларига янги мақсадлар, вазифалар, янги ахлоқий талабларни қўйишган ва ана шу талабларга мос тарзда яшашга интилишган.

ЎЛИМГА ЯНГИЧА МУНОСАБАТ

Кутилганидек, ўлим тажрибаси уни бошдан кечирган одамларнинг жисмоний ўлимга бўлган муносабатларига, айниқса, шу тажрибаларни кечиргунларига қадар ўлимдан сўнг нима бўлиши ҳақида ўйлаб кўрмаган одамларга жуда кучли таъсир кўрсатади. Бу одамларнинг ҳаммаси энди ўлимдан кўрқмасликларини айтдилар. Ҳар қалай, бу изоҳ талаб этадиган масала. Биринчидан, улар ўлимнинг маълум бир хилларини истамасликларини эътироф этишади; иккинчидан, мен гаплашган одамларнинг бирортаси ўзларига ўлим тиламайдилар, ўлимни соғинмайдилар. Уларнинг ҳаммаси бу жисмоний ҳаётда қиладиган муайян ишлари борлигини ҳис этадилар ва,

нинг гувоҳликларидан ташқари, биз ўлимолди тажрибаларни деб атаган ҳодисаларнинг ҳаққонийлигини тасдиқлайдиган қандайдир маълумотлар, асослар борми, деган савол туғилади. Аксарият ҳолларда одамлар ўз таналаридан ташқарида туриб, моддий оламда юз берган ҳодисаларни кўрганликларини тасдиқлашади.

Ўлим ҳолатига тушган кишининг ёнида турган, кейинчалик шу бемор гапириб берган таассуротларнинг ҳеч бўлмаганда бирортасини тасдиқлайдиган гувоҳлар борми? Жуда кўп ҳодисаларни ҳисобга олган ҳолда бу саволга қатъий қилиб: «Ҳа!», деб жавоб берса бўлади. Бундан ташқари, танадан ташқаридаги ҳодисаларни бошдан кечирган одамларнинг берган маълумотларида қайд этилган воқеалар ниҳоятда аниқлиги билан ажралиб туради. Бир гуруҳ врачлар ўлик ҳолатда бўлган, бунинг устига медицинадан мутлақо беҳабар беморлар қандай қилиб ўзларини табиблар реанимация қилганини миридан-сиригача гапириб берганидан ҳайратга тушганлар.

Бундан ташқари, кўпинча беморларнинг менга айтишича, улар «ўлик»лигида атрофларида нималар содир бўлганини врачларга гапириб беришган ва улар ҳайратдан ёқаларини ушлаганлар. Мисол учун, бир қиз боланинг ҳикоя қилишича, у танасини тарк этгандан кейин бошқа хонага ўтади ва у ерда опасини кўради, опаси йиғлаб: «О, Кэтти, ўлма, ўлма!» дея шивирлаётган экан. Кейинчалик Кэтти буни сўзлаб берганда опаси шоён ҳайратда қолади. Кўйидаги икки парчада шунга ўхшаш ҳодисалар баён этилган.

1. «Ҳаммаси ўтиб кетгандан кейин, ўзимга келганимдан сўнг доктор менинг аҳволим ҳақиқатан ҳам оғир бўлганини айтди. Мен унга: «Тўғри, шундай бўлди, биламан», дедим. «Қўйсангчи, сен қаердан биласан буни», деди у ҳайратланиб. «Мен нима бўлганини миридан-сиригача гапириб беришим мумкин», дедим. У гапимга ишонмади ва шундан сўнг мен нафас олишнинг тўхтаган дақиқадан бошлаб хонанинг шифтида айланиб юриб кўрганларимни сўзлаб бера бошладим. Рўй берган воқеаларнинг ҳаммасидан хабардорлигимни билгач, врач беҳитиёр хикоят тортди, нима дейишни билмай жим қолди, лекин шундан кейин ҳам у бир неча марта олдимга келиб, мендан бу ҳақда қайта-қайта суради».

2. «Бахтсиз ҳодисадан сўнг ҳушимга келганимда отам ёнимда эди. Мен қанақа жароҳат олганимни ёки ҳатто ўзимга нима бўлганини соғлигим ҳақида врач қандай фикрдалигини билишга уринмадим. Менда фақат ўзим кечирган тажрибани гапириб бериш истаги бор эди, холос. Отамга мени ўйнинг ичидан ким судраб олиб чиққанини ва ҳатто ўша одамнинг кийим-кечаги рангини, улар мени қандай кўтариб кетишганини ва шунда ҳозир бўлган одамлар нималарни гапиришганини айтиб бердим. «Ҳа, тўғри ҳаммаси сен айтгандай бўлган эди», деди отам. Ваҳоланки, менинг танамни ўша пайтда кўтариб кетишган эди, агар мен ўз танамдан ташқарида бўлмаганимда ҳеч нарса ни кўролмаган, эшитмаган бўлурдим».

Ниҳоят, бир неча ҳолда мен холис кишилардан у ёки бу ҳодисаларни тасдиқлайдиган маълумотлар олишга эришдим. Аммо бу маълумотларнинг аҳамиятини баҳолашда айрим қийинчиликлар пайдо бўлди. Биринчидан, ҳодисаларнинг ҳаққонийлигини тасдиқлашда, аксарият ҳолларда, ўлимолди тажрибасини бошдан кечирган кишиларнинг ўзлари ёки уларнинг битта-иккита яқин дўсти ё туғишгани гувоҳлик беради. Иккинчидан, мен ўзим йиққан, ҳатто жуда асосли тарзда тасдиқланган маълумотларга доир хабарларни берган кишиларнинг ҳақиқий исм-шарифларини ошкор этмаслигини ваъда қилганман. Лекин мен ҳатто ваъдамдан қайтиб, бу исм-шарифларни ошкор этганимда ҳам, ўша ҳодисалар рўй берганидан кейинроқ йиғилган бундай тасдиқловчи ҳикоялар китобинг охириги бобида айтилаётган баъзи сабабларга кўра исбот, етарли далил бўла олади, деб ўйлайман.

Шундай қилиб, биз ўлаётган одамлар бошдан кечирган ўлим тажрибасининг босқичлари ва улар кўрган-кечирган тажрибаларнинг умумий ҳулосаларига доир мулоҳазаларимизнинг якуний қисмига келдик. Мен китобнинг ушбу бобида бир киши берган маълумотдан парча келтирмаман. Бу парчада биз юқорида муҳокама юритган эпизодларнинг аксарияти қамраб олинган. Бундан ташқари, ушбу ҳикояда ҳозиргача тилга олинмаган улкан бир воқеа қайд эти-

лади: шаффоф зот ўлаётган одамга ўлими муқаррарлигини айтади, аммо охир-оқибатда унинг ҳаётини асраб қолишга қарор қилади.

«Ўша ҳодиса юз берган пайтда мен бронхит астма ва ўпка кенгайиши касалликлари хуружидан азоб чекардим, бундай хуружлар менда ҳозир ҳам ўхтин-ўхтин бўлиб туради. Бир сафар йўтал заптига олганда, афтидан, умуртқа погонанинг қуйи қисмидаги бир бўғини шикастланди. Икки ой ўтгач, мен оғриқ азобига чидай олмай шифхонага бориб, врачлар маслаҳатида бўлдим. Ниҳоят, улардан бири мени нейрхирург Уаттга жўнатди. У мени текшириб кўرғач, тезда шифхонага ётишим лозимлигини айтди. Мен рози бўлдим ва мени олиб кетиш учун ҳозирланган машинага чиқдим».

Доктор Уатт ўпка касалланганини биларди, шунинг учун у ўпка касаллиги бўйича бир мутахассисни таклиф қилди. Мутахассис анестезиолог врач Колемани мен билан таништириб, агар бизга наркоз беришга тўғри келса, маслаҳатчи сифатида доктор Колеман иштирок этади, деб айтди. Шундай қилиб, ўпка врач икки ҳафта мобайнида мени операцияга тайёрлаб, сўнг доктор Колеман иштироғига берди. Душанба кuni доктор Колеман, гарчи аҳволимдан жуда ташвишланаётган бўлса-да, операцияга розилик билдирди. Улар операцияни кейинги ҳафтанинг жума кунига белгилашди. Душанба кuni кечқурун уйкуга кетдим, туни билан тинч ухладим. Бироқ сешанба кuni сахар пайти қаттиқ оғриқ азобидан уйғониб кетдим. Оғриққа чидай олмай, қўлайроқ ётармакман деб у ёнимдан бу ёнимга ағдарилардим».

Шу чоқ хонанинг бурчагида, шифтда қандайдир нур кўринди. Бу унча катта бўлмаган, 12-15 дюйм ҳажмидаги коптоққа ўхшаш яқинроқ шар эди. У пайдо бўлган заҳотиёқ вужудини галати тўғу қамраб олди. Аммо бу кўрқинч ҳисси эди, деб айтолмайман. Бу мени каравотга михлаб ташлаган фалажлик ҳисси эди. Шар қўлга ўхшаш алланарсани менга узатди. «Юр мен билан, сенга баъзи нарсаларни кўрсатмоқчиман», деди у. Мен иккиланиб ўтирмадим ва дарҳол унинг қўлини олдим. Олишимни биламан, нимадир мени ўзига тортаётганини ва мен ўз танамни ташлаб кетаётганимни сездим. Ортга ўгирилиб, каравотда ётган танамни кўрдим, бу пайт мен хонанинг шифтида ҳаракат қилиб юрардим».

Танамни ташлаб кетганимдан сўнг мен худди ўша нурга ўхшаган шаклга кирдим. Менга шундай туюлдики [бу ҳодисаларни баён этишда ўзимнинг сўз ва ибораларимни ишлатаман, чунки мен бундай ҳодисалар ҳақида ҳеч кимдан ҳеч қандай гап ёки сўз эшитмаганман], бу шакл муайян руҳий табиат эди. Бу жисмоний тана эмас эди, қандайдир бурқираб чиққан тутунга ёки буғга ўхшарди. Бу сигарет тутунининг осмонга паға-паға бўлиб кўтарилишига ҳам ўхшаб кетардики, биз бундай шаклни тутун лампа теварагида сўзиб юрганда кўрганмиз. Дарвоқе, бу шакл гоят рангдор эди. Мен тўқсарик, яшил ва яна жуда ёрқин товланган нилбўёқ ва зангори ранглари ҳам фарқладим».

Бу руҳий моҳият танага ўхшаган шаклга эга эмасди. У хийла юмалоқ бўлса-да, бироқ унда мен қўл деб атаган алланам бор эди. Буни жуда яхши эслайман, чунки нур яқинлашганда мен унинг узатган қўлини олгандим. Айни пайтда ўз кўзим ва қўлим ҳавода муаллақ қолди, мен уларни нурга чўзганимда муаллақлигини кўриб турардим. Бироқ бу руҳий қўллардан фойдаланмаган пайтимда менинг руҳим яна шар шаклини олди».

Шундай қилиб, мен нур турган жойга тортилдим ва биз шифтдан девор орқали даҳлизга сизиб ўтдик, сўнг даҳлиздан пастки қаватларга силжидик ва шифхонадаги ўзимизнинг қаватгача тушиб бордик. Биз эшик ва деворлардан ҳеч қандай тўсиқсиз ўтдик. Биз яқинлашганда улар гўё икки томонга сидирилиб йўл очарди».

Биз худди сайр қилиб юргандай эдик. Мен ҳаракат қилганимизни биламан, бироқ тезлигимиз унча катта эмас эди. Маълум бир нуқтада мен лаҳза ичида операциядан кейин олиб ўтиладиган хонага келганимизни англадим. Шунгача бу палата шифхонанинг қаерида жойлашганини билмасдим, лекин биз ўша хонада, дастлаб нур кўринган шифтнинг бурчагида турардик. Мен яшил ҳалат кийиб юрган врачларни, ҳамшираларни ва у ерда турган каравотларни кўрдим».

Шаффоф зот менга шундай деди, аниқроғи шуларни кўр

да айтилиши мумкин ёки мумкин бўлмаган нарса тасодифий характер касб этиши мумкин эмас. Бу нарса муайян қондалар, тартиб ва қонунлар билан мутлақо аниқ қилиб белгиланади. Бирор киши аниқ «хулосага» келдим деса, бу ўша тадқиқотчининг айна шу асослардан келиб чиққанлигини, агар у мантиқий хатоларга йўл қўймаган бўлса, натижада айна шу хулосаларга келишини кўрсатади.

Бу мушоҳада нега мен ўз тадқиқотимдан қандайдир «хулосалар» чиқаришдан воз кечаётганимни ва нега тана ўлимидан кейин ҳаёт давом этишини қадимий таълимотлар асосида исботлашга ҳаракат қилган ва эътиборда тутган асосий нарса бу — ўлим тажрибаларини шарҳлашнинг ўртача йўлини топиб олишдир; бу йўл, бир томондан, ушбу тажрибаларни, гарчи уларда мантиқий ёки илмий асос бўлмаса-да, инкор этмайди, бошқа томондан, бу йўл ўлимдан кейин ҳаёт мавжудлиги «исботланди», деб жар солишдан сақлайди.

Назаримда, айна пайтда ўз хулосаларимизга етарли далил-исбот келтира олмаганимиз шахсан ўлимолди тажрибасини бошдан кечирмаганимизга боғлиқ эмас. Афтидан, бу хусусият илмий ва мантиқий фикр юритишга бўлган чекланганликдан келиб чиққан. Шу ўринда эслатиб ўтиш жоизки, тарихан илмий методология ўзгаришсиз, қатъий статистик системага эга бўлмаган, балки ўзгарувчан, ўсиб, такомиллашиб борувчи жараён бўлган.

Хуллас, мен китобимнинг якунида хулосалар ва далиллар ҳақида эмас, балки нисбатан жуда кам асосланган нарса тўғрисида, сезгилар, муаммолар, қиёслар, исботталаб ғалати фактлар хусусида сўз юритаётирман. Моҳият-эътибори билан олиб қараганда, ҳарқалай, изланишларимдан келиб чиқадиган хулосалар борасида эмас, бу тадқиқотларим ўзимда қандай таассурот уйғотгани тўғрисида гапирсам тўзукроқ ва тўғрироқ бўлар, деб ўйлайман. Бундай иштибоҳ ҳақида қуйидагиларни айта оламан: ўз бошидан кечирган кечинмалар ҳақида гапириб турган одамни тинглаб, унга тикилиб қараганингизда, бу одамда ғоятда ишончли нимадир борлигига кафил бўласиз, бироқ мана шу ишончли китоб ёзаётганингизда мукаммал баён қилиб бериш осон кўчмас экан. Бундай одамлар учун ўлимолди тажрибалари мутлақо реалдир ва улар билан танишиш шарофати туфайли ўша тажрибалар мен учун ҳам тўла-тўқис реал бўлиб қолди.

Қисқаси, бу далил мантиқий эмас, балки психологик далил эканини мен тушунаман. Мантиқ, бу — бир бисот, бойлик, психологик далиллар эса бундай эмас. Ухшаш шароитларда айна бир ҳодиса бир кишида бир хил, бошқа кишида бошқа хил таассурот уйғотади. Бу ҳол кишининг дунёқараши, миждози ва ҳоказоларга боғлиқ. Тадқиқотим ҳақидаги бу қарашларим бошқа кишилар учун қонун бўлиши керак, деган фикрдан йироқман. Бу ҳолда: «Модомики, ушбу тажрибаларнинг шарҳу изоҳи шу қадар субъектив экан, унда бундай ҳодисаларни тадқиқ этишнинг нима ҳожати бор эди», деган савол туғилиши табиий. Бу саволга жавобан мен яна бир марта эътиборни кишиларнинг ўлим табиатида беҳад қизиқишларига қаратишни истардим. Шу боис, мен бу сир синоптини ёритишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат диққатга молик, деб ўйлайман.

Бу муаммонинг ойдинлашуви жуда кўплаб касб эгалари ва академик тадқиқотчилар учун зарур. Бу врач учун ҳам керак, чунки у ўлаётган беморни таҳлика ва умид билан муолажа қилади, шунингдек, бу ўлимга бўйин беришда кўмаклашувчи руҳоний учун ҳам зарурдир. Шу билан бирга, бу муаммонинг ҳал этилмоғи психологлар ва психиатрларнинг руҳий касалликларни самарали усуллар билан даволашлари, онг нималигини ва онг танадан ташқарида алоҳида мавжуд бўла олишини тасаввур этишлари учун ҳам керак. Агар онг бундай хусусиятларга эга бўлмаса, у ҳолда психологик терапия методларини жисмоний методлар, яъни янги дори-дармонлар, электротерапия, нейрохирургия ва бошқа томонларга йўналтириш керак. Бошқа томондан, агар онг танадан ташқарида, ўзининг алоҳида қонун-қондасига кўра яшаши мумкин, деган кўрсатма бор бўлса, у ҳолда онг бузилишини даволаш йўсини ҳам буткул бошқача бўлиши керак.

Бироқ бу ерда академик ва медицинага оид муаммолардан кўра муҳимроқ муаммоларга дахлдор жиҳатлар бор. Бу ўта шахсий муаммо, чунки бизнинг қандай яшашимиз ўлим ҳақида нимани билишимизга боғлиқ. Агар бу китобда сўз юритилган тажрибалар реал бўлса, у ҳолда бу тажрибалар, шубҳасиз, бизнинг ҳар биримиз ҳаётда, тирикликда нима қилганимиз билан боғлиқ. Бу ҳолда ҳам шу нарса мутлақо ҳақиқатки, агар биз ҳаётдан кейин нима борлигини сал-пал бўлса ҳам билмас эканмиз, биз ҳаётнинг ўзини, тирикликнинг моҳиятини тўла-тўқис била олмаймиз.

Аҳмад ОТАБОЕВ ҳамда Мансур ТЕНГЛАШЕВ таржимаси.

Табиат ажойиботлари, сирли воқеа-ҳодисалар ҳамда нодир салоҳиятли кишилар ҳақидаги суҳбатларимиз келгуси йилда ҳам қизғин давом этажак. «ҲАЛОКАТГА УЧРАГАН БИЛГИСИЗ УЧАР ЖИСМЛАР ИЗИДАН» номли ҳужжатли қисса билан танишасиз, машҳур экстрасенс, параспсихолог ва фолбинлар билан ҳамсуҳбат бўласиз.

Фаррух Зокиров, демакки, «Ялла», Мухриддин Холиқов, Насиба Абдуллаева... эҳ-ҳе, Сизнинг меҳрингизни қозонган хонандаларни санаб, саноғига етиб бўлармиди! Обид Асо-мовдек қизиқчилар, Абдували Қутбиддиндек шоирлар... барча-барчаси «НИГОХ» орқали Сизнинг ХОНАДОНИНГИЗ МЕҲМОНИ бўлишади.

Шунингдек, келгуси йилда «НИГОХ»нинг муҳаббат ва оилавий муносабатларга бағишланган «НИКОХ» навқирон ўзбек киноси ҳамда жаҳон кино санъати янгиликлари ҳақида ҳикоя қилувчи «КиноНИГОХ» номли махсус сонлари қўлингизга тегади.

«Ешлик»нинг ўқувчиларига мактуб

ҲАМДАМ БЎЛДИК СИЗ БИЛАН...

➤ Азизлар!

Мана, Сиз «Ешлик»нинг саргайган саҳифасига термулиб ўтирибсиз. Унда битилган сўзлар, қани эди, Сизга қувонч улашса. Бундай умиддан йироқмиз. Оғир ўйлар сўнггида айрилган бу сўзлар ғарибингизнинг ҳолидан Сизни огоҳ этади ва маҳзун кайфият қўзғайди, холос.

Айтишларича, ўнг қўлидан айрилган бир киши дилбандлари билан кўчада кетаётиб, бир қўлидан айрилган бўлак кишига рўбарў келибди. Ва шунда сассиз-садосиз улар бир-бирларига талпинибдилар ва бир-бирини бағирларига босиб, унсизгина йиғлабдилар. Сўнг:— Бошда борини кўз кўрар экан-да, қўйинг у ёғини, энди

тузукмисиз?— дея дардманд у дардманддан кўнгил сўрабди.— Ишқилиб, худонинг ўзи тўзим берсин!— Улар бир-бирларини юпатиб, бир-бирларидан ажрашгилари келмай, ахийри хайрлашибдилар.

Пича йўл юришгач, ўша дилбандлари — хайрон — сўрашибди:— Ада, у ким? Агар дўстингиз бўлса, нега биз билмаймиз? Агар бегона бўлса, нечун бунчалар дилингиз вайрон бўлди?

Шунда дардманд айтибдики:— Э-эх, кўзимнинг зиёлари, табиблар тиг урганида менинг жонимдан қанча ситам ўтганлигини сиз қаёқдан биласиз? У эса, ўша шўрлик эса билади, чунки шу азобни бошидан кечирган...

Ф СП-1

СССМ Алоқа вазирлиги «Матбуот уюшмаси»

(нашр номи) "ЕШЛИК" (нашр курсаткичи) 7524 I

ЖУРНАЛИГА ОБУНА

обуна соли

1993 йил учун (ойлар бўйича)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қаерга

(почта курсаткичи)

(манзил)

Кимга

(насаби; исми ва отаси исмининг бош ҳарфлари)

ЕТНАЗИШ ВАРАҚАСИ

п.в.	ноён

7524 I

(нашр курсаткичи)

"ЕШЛИК"

(нашр номи)

обуна	баҳоси	сўм	обуна
янгиланган			соли
кўбейтирилган	баҳоси	сўм	

1993 йил учун (ойлар бўйича)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қаерга

(почта курсаткичи)

(манзил)

Кимга

(насаби; исми ва отаси исмининг бош ҳарфлари)

«ЕШЛИК» КА ОБУНА
БЎЛИШНИ УНУТМАНГ!

Истаган алоқа бўлимингизда Сиз «Ешлик»-ка обуна бўлишингиз мумкин.
«Ешлик»нинг индекси — 75241

Шоир шунинг учун ҳам: — Дард нелигин ҳис этган билар, Менинг дардим оғирлигин ҳам, — деган-да.

Хуллас, Сизга кўнгил ёрар бўлсак, ҳавас қиладиган аҳволда эмасмиз, 3—4 сонлар ҳали кўлингизга етиб бормаёқ, ҳамёнимизда сариқ чақа қолмади. 5—6 сонлар кўлингизга бирмунча кечикиб текканлиги аслида шу боис.

Шукрим, Президентимиз инояти билан «Ешлик»ка ҳам бир оз пул тегди ва оқибат Сиз — азизлар билан юз кўришиб турибмиз. Яшириб нима, бу маблағ ҳозирги сарф-харажатлар уммонида урвоқ ҳам бўлмайди. Чунки «Ешлик»нинг ҳар бир донаси бугунги кунда саккиз сўмлик харажат тақозо этаётир. Эртага тагин нарху наво ошмайди деб ким кафолат бера олади? Шунинг учун ҳам айрим оқил нашрлар ўқувчилари билан шартта орани очиқ қилдилар ва мавжуд имкониятдан фойдаланиб келаси йилнинг ғамини ея бошладилар. Бу ҳам тўғри йўл, чунки шароитнинг ўзи шуни тақозо этмоқда.

Аммо биз-чи, биз?

Биз Сиздан кўнгил уза олмадик, азизлар! Истихода қилдик: — Бултур шу кунлар улар йил мобайнида «Ешлик»ни олиб турамыз, деган

умидда ёзилишган, тирикчилигидан орттириб 14 сўму 40 тийин тўлашган. Вақтида бу пул ҳозирги 140 сўмдан кўра қадрли бўлган! — деб ўйладик. Ва яна ўйладикки, уларнинг кўпчилиги биринчи сони чиққанидан буён «Ешлик»нинг ихлосманди, мунтазир бўлиб ҳар ойда уни кутади, айблари шуми? Ва ўша дардмандлар каби дардлашгани Сиз сари шошилдик.

Азизлар! Мана, Сиз жўрналнинг бағрини титкилаб, ундаги ёзувлардан огоҳ бўлдингиз. Сизгандирсиз, ҳар ҳолда биз интилаётимиз — Сизни йўқотиб қўймасликка, демакки, «Ешлик»нинг янада Сизга ёқимли бўлишига, мавзулари янада ранг-баранг, унинг суюмли бўлишига! Суюмлисидан эса киши осонликча воз кеча олмайдди, агар...

Агар Сиз ҳам қийинчиликни бўйнингизга олсангиз ва ундан юз ўгирмасангиз, келаси йил ҳам у гулдай очилиб хонадонингизга кириб боради, ёшларга атаб бири-биридан истеъдодли ёшлар ёзган ёшлар ҳақидаги асарлар гулдастасини Сизга ҳадя этади, этаверади...

«Ешлик»чилар

ҲУРМАТЛИ МУШТАРИЯЛАР! ОБУНА ВАРАҚАСИНИ БЕХАТО ТўЛҒАЗИШГА ҲАРАКАТ ҚИЛИНГИ!

Агар обуна «Матбуот уюшмаси» агентлигида расмийлаштирилган бўлса, касса аппаратининг муҳри, алоқа бўлимларида расмийлаштирилганда эса тақвим штемпели, албатта, бўлиши керак.

Бу ҳолда обуначиларга абонемент билан бирга пул қабул қилинганлиги ҳақида квитанция берилади.

АЗИЗ ОБУНАЧИ УРТОҚЛАР!

Рўзнома ва ойномаларга обуна варақчасини сиёҳли ручкаларда хатсиз, сўзларни қисқартирмасдан ва тушунарли қилиб тўлғазинг.

Обуначи ўз турар жой манзилгоҳи, насаби, исми ва отасининг исмини аниқ ёзиши талаб этилади.

Обуна варақчасидаги «ПВ-Жойи» деган ёзувли катакларни алоқа бўлиномалари ва «Матбуот уюшмаси» агентликлари ходимлари тўлғази.

Азиз дўстлар!

«Ешлик»нинг ихлосмандлари орасида бадавлат ташкилот раҳбарлари ҳам мавжуд, албатта. Иқтисодий таълим ноҳор аҳволга солаётган сувимли жўрналлари тақдирига улар лоқайд қарашмайди, деб ўйлаймиз. Токи оғир аҳволдан чиқиб, ўзимизни ўнглаб олтунга қадар шундай саховандиманд инсонлар эҳтимол пича ёрдам кўрсатар, деган умидда — аввалдан ташкилот раҳбарлари, қўйида ҳисоб рақамимиздан уларни огоҳ этмоқчимиз: агар ташкилот сановат-қурилиш, Банки (Ўзпромстрой банк) таркибда бўлса, бизнинг ҳисоб рақамимиз қуйидагича:

код 26890810 Р—С 700311 ОШУ УЭПСБ

Агар ташкилот бошқа жумҳуриятда бўлса ёки бошқа Банк унга хизмат қилса (масалан: Агрисановат Банк, Давлат банк ва ҳоказо):
кор. с/сч 300166910 код 172682310 Р/Д Ташкорупр г/б Р/С 700311 ОШУ УЭПСБ

МАЙКЛ ЖЕКСОН

Майкл Жексон—дунёдаги энг машхур кўшиқ «юлдуз»ларидан бири. Ҳайратомуз қобилиятли, ажабтовур санъаткор. Ойнаи жаҳон ва матбуот саҳифаларидаги сон-саноқсиз шов-шувли мақолаю кўрсатувлар қаҳрамони. Дунёдаги 40 милёндан ортиқ киши ўзини унинг мухлиси деб билади (бу ҳақда ошқора айтмаганлар мазкуринг ҳисобга кирмаган). Жексоннинг бу муваффақиятини шу билан изоҳлаш мумкинки, табиат унга ниҳоятда ширали овоз ато этган. Оҳангдор куй-кўшиқлар ёзиш билан бирга у тана ва кўл-оёқларнинг нафис ҳаракатига асосланган ўзига хос ракс услубини яратди. «Майкл Жексон» деганда кўз олдимизга фақат бетакрор ижрочилик маҳоратига эга санъаткоргина эмас, ниҳоятда чигал тақдирли инсон ҳам келади. Унинг салкам ўттиз тўрт йиллик умри чигаллигу мушкулотларга бой бўлиш билан бирга таърифига инсон ақли ожиз ғаройиботларга ҳам тўладир. Биргина мисол: жами 45 соатни жарроҳлик столида ўтказди у, юзини косметологларнинг тигига тутиб берди. Натижа—унинг юз қиёфаси тамомила ўзгарди.

Косметологлар озмунча меҳнат қилишмади: Майклнинг қалин дўрдоқ лабларини ингичкалаштиришди, янаски бурнига бежирим тус беришди, юзининг рангини ўзгартиришди. Натижада Жексон оддий Амриқо ҳабашидан қорамағиздан келган хушсурат йигитчага айланди.

ИСМЛИ «ЮЛДУЗ»

1976 йил. Майкл—18 ёшда. Турли воситачию ҳомийлардан воз кечиб, ёлғиз ижод этиш ва қўшиқчи сифатида фаолият кўрсатишга ўтади у.

1979 йил. Илк қўшиқлари дасталанган «Девордан туриб» номли қалдирғоч албоми чиқади ва биргина Амриқо Қўшма Штатларининг ўзида 6 милён нусхада сотилади. Бироқ ҳали ҳеч нарса ўзгаргани йўқ. У ҳамон, такаббур оқ танлилар таъбири билан айтганда, оддий бир «қораялоқ», холос. Мана, ўша даврга тааллуқли бир фотосурат, унда қуйидаги манзарага гувоҳ бўлиш мумкин: оппоқ тишларини кўз-кўз қилиб, илжайиб турибди Майкл, ортида эса қашаматли бино, офтоб нурида ажиб товланаётган қора «Мерседес»...

«Бечора болакай!», дея киноомуз илжайиши турган гап моҳиятдан беҳабар кимса мазкур суратни кўриб. Баайни қандайдир яланғоёқ ҳабашвачча тақдирнинг ҳазили билан оқ танли казо-казолар даврасига кириб қолгану бундан ошналарини ҳам огоҳ этиб, мақтанмоқ учун энди суратга тушаётгандек...

Ҳолбуки, бу даврга келиб унинг ўзи бинойидек бойвачча саналар, бир неча милён доллар пул, якки-та «Роллс» ва «Мерседес»га эга эди.

1980 йил. Майкл юз қиёфаси ҳамда терисининг рангини ўзгартириш йўлида илк қадамлар ташлайди. Бурни сирли равишда ингичкалашади, жингалак сочлари бирмунча силлиқ тус олади. Секин-аста юзининг ранги ҳам ўзгара бошлади. Томошаларда ўзини тутиши ҳам энди бошқача: кайфияти соз, лабида чиройли табассум.

Ва туйқус...

Сира қутилмаганда қиёфани ўзгартириш борасидаги уринишлардан бири муваффақиятсиз чиқади— жарроҳлардан бири хатога йўл қўяди. Не ажабки, бу айни Майклнинг «Даҳшат уйготувчи филм» («Триллер») деб номланган иккинчи албоми чиқиши арафасида рўй беради. Маълумки, мазкур мусиқий мажмуанинг муваффақияти қутилганидан зиёда бўлди—атиғи бир неча кун ичида у дунё бўйлаб салкам 39 милён нусхада тарқалди. Мусиқа олами ҳали бунақасини кўрмаган эди. Бироқ қаҳрамонимизга бу ютуқ заррача ҳам татигани йўқ. Жарроҳлик столидаги

муваффақиятсизликни у мудҳиш фожиа сифатида қабул қилди. Бунинг оқибатида Жексоннинг сочлари яна аввалгидек жингалак тусга кирди, бўйини ажин қоплаб, юз териси халтадек осилиб тушди. Устига устак, кўриш қобилиятига ҳам зиён етди. Шу дамдан эътиборан Жексон «ғилоф»га ўралди: бетқўли, терисини ниҳоятда асраб-авайлашни, жамоатдан ўзини олиб қочишни одат қилди. Нафақат ўзини тутишида, ҳаттоки кийинишида ҳам ғайритабиий ўзгариш юз берди: ҳаво ўтказмайдиган тим қора рангли либосларга буркаладиган, бошдан-оёқ ўраниб юрадиган, юзига ниқоб тутадиган, қора кўзойнак тақадиган бўлиб қолди. Унинг мазкур даврга тааллуқли фотосуратларини кўздан кечираркансиз: «Е, таба! Фақат иккита қулоғигина ғилофсиз қолган экан-да!», деб юборишингиз шубҳасиз.

Шунга қарамай, Майкл ижод билан шугулланишини бир дақиқага ҳам тўхтатгани йўқ: бутун кучи ва истезоддини янги—учинчи мусиқий мажмуасини яратишга сарфлади. «Нобакор» деб номланмиш мазкур албом 1987 йилда ҳаёт юзини кўрди ва қисқа фурсат ичида 25 милён нусхада тарқалиб, мусиқа шинавандаларининг муҳаббатини қозониб улгурди.

1987—1988 йиллар: Майкл Жексон мусиқий жамоатчилик ҳамда мухлислари кўз ўнгида тамомила янги шамойилда намён бўлди. Ранг-рўйи аввалгига нисбатан анча тиниқлашди, бурни янада бежирим тус олди. Янгида эса хушсурат чехрасига болаларга хос самимият бағишлаб жажжигина чуқурча пайдо бўлди.

1989 йил. Дунё бўйлаб янги бир хабар тарқалди: Майкл Жексон дўсти, машҳур боксчи Муҳаммад Алининг фатвоси билан мусулмон динини қабул қилди. Қуръони каримни ёд олиб, беш вақт намозни қанда қилмай бажо айлашга киришди. Бир неча милён доллар сарфлаб уйи ёнида масжид барпо этди.

«Бунинг ҳаммасига сизлар, ҳа, фақат ва фақат сизлар сабабчисизлар,— дейди Жексон гинаомуз.— Росмана ҳабашлигимча қолиб кетганимда икки дунёда ҳам росмана доврुक ва шон-шухратга эга бўлолмасдим».

Майкл Жексон 1958 йил 29 август куни Индиана штатининг қора танлилар яшовчи махсус даҳасида дунёга келди. У зеҳли, ёқимтой бола бўлиб ўсди. Уларнинг оиласи ниҳоят даражада катта эди. Отаси, онаси ва ҳаттоки балоғат ёшига етмаган ака-опалари эртаю кеч тиним билмай тер тўкишса-да, эвазига сариқ чақа олишар, ҳаддан ташқари абгор кун кечирिशарди.

Улар оилада тўққиз фарзанд эдилар—олти ўғил ҳамда уч қиз: Жермани, Жеки, Тито, Марлен, Майкл, Ренди, Морни, Ла Тойя ва Жанет. Майкл еттинчи фарзанд бўлиб дунёга келди. Оиладаги тўнғич ўғил—Жермани, энг кичиги эса—Ренди эди. Майкл, айниқса, синглиси—кенжатоқ Жанетни яхши кўрарди. Улар орасидаги бу меҳр бугунги кунда ҳам сўнгани йўқ. Маълумки, ака-сингил ҳаётда ҳам бир йўлдан кетишди—қўшиқчи Жанет Жексон номи мусиқа шинавандалари орасида Майкл Жексон номидан кам машҳур эмас.

Майкл саҳнага илк бор тўққиз ёшида чиқди. У қўшиқ айтар, акаси Жермани эса гитарада унга жўр бўларди. Бироқ бу биз билган ранго ранг чироқлар ва анвойи гуллар билан безатилган, мухлислар ҳайқиригидан ларзага келаётган улкан томоша саҳнаси эмас, маст-аласт мижозларга тўла бадбўй қаҳвахонадаги кичкинагина кўримсиз саҳнача эди. Бу—болажон Жексонлар оиласининг тирикчилик маъбаларидан бири ҳисобланарди.

Майкл болалигидан жарангдор, ажабтовур овозга эга эди. Унинг мусиқа оламидаги барча муваффақиятлари асосан шу жарангдор овози билан боғлиқ. Бироқ онаси—Катарин Жексон Майклнинг мусиқа билан шугулланишига бошда унчалик рўйхуш бермади, Жермани икковининг қаҳвахонада қўшиқ айтишига кескин қарши чиқди. Ҳолбуки, агарда ака-ука шундай иш тутмаганида улар бугун ҳам ўша—абгор кун кечираётган бўлишарди.

Қўшиқчи аҳли жуда тез қарийди. Жексоннинг мусиқа оламига кириб келганига 24 йил бўлди, бироқ хануз юлдузи сўнгани йўқ,

хали-бери сўнадиганга ҳам ўхшамайди. Бу юлдузнинг чарақлаб ёнишида нафақат овоз ёзиш фирмаларининг, машҳур қора танли кўшиқчи аёл Дайана Росснинг ҳам хизматлари катта бўлди. У Майклда улкан истеъдодни илғаб, болакайга ҳомийлик қилишга аҳд этди. «Жексон Файв» номли махсус мусиқий гуруҳ ташкил қилди. Майкл бу пайт эндигина 10 ёшда эди. Улар ҳамкорликдаги илк ишларини «Дайана Росс таништиради» дея номлашди. Бу Майклнинг мусиқа оламидаги илк жиддий қадами бўлди. «Жексон Файв» («Беш Жексон»)нинг умри узоққа чўзилмади, бироқ у қисқа фурсат ичида ўз олдига қўйилган вазифани уддалай билди—ака-ука Жексонларга катта мусиқа сари йўл очиб берди.

Айни шу орада Майклга Ҳолливуддан мужда келди: уни «Оз мамлакатлик сеҳргар» номли эртақ асосида суратга олинаётган филмда суратга тушишга таклиф этишди. Майкл мазкур филмда Қўриқчи родини ижро этди. Филм томошабинлар орасида деярли обрў қозонмади, бироқ Жексон бундан ҳеч нарса йўқотгани йўқ, аксинча—Ҳолливуддаги энг иқтидорли бастакорлардан саналмиш машҳур Куинси Жонс билан танишди.

Не-не номи оламга машҳур шахслар билан мулоқотда бўлиш насиб этмади дейсиз Майклга умри давомида! «У—менинг иккинчи отам», дейди Жексон кино «юлдузи» Марлон Брандо ҳақида. Элизабет Минеллини эса: «Менинг опам», дея тилга олади. Дайана Росс ҳақида гап кетганда эса: «У—ҳам онам, ҳам опам, ҳам муҳаббатим», деб айтади.

Бироқ Майкл ҳақиқий қондошларини ҳам ёдидан чиқаргани йўқ. Опаси Ла Тойя «Оз мамлакатлик сеҳргар» филмида суратга тушаётган пайт васийлик қилди унга. Улар бир-бирларига қуйиб қўйгандек ўхшаш. Кўпчилик бу ўхшашликка сабаб қилиб қондошликни эмас, жарроҳларнинг меҳнатини кўрсатишади. Айтишларича, Ла Тойя ҳам, Майкл ҳам битта косметологнинг қўлидан ўтишган. Бугунги кунга қадар Ла Тойя Жексон ўзининг тўртта алоҳида дискини чиқарди, бир қанча видеоклипда суратга тушди. Чамаси, Майкл-

нинг катта опаси ҳам секин-аста мусиқа оламида ўз ўрни, ўз овозига эга бўлиб бормоқда.

Майкл эса мусиқа оламидаги юксак мавқега Куинси Жонс билан танишганидан сўнг эришди. 1982 йили улар ҳамкорликда «Триллер» номли албомни яратишди ва у, юқорида таъкидлаганимиздек, саноқли кунлар ичида 38,5 милён нусxada тарқалди. Буни ҳаттоки мазкур албомни сотишни ўз бўйнига олган савдо фирмалари ҳам сира кутмаган эди.

Бутун бўш вақтини Майкл ижодга сарфлайди. «Бизнинг ишда энг муҳими—меҳнат,— дейди у.—Бутун шуури билан ўз ишига меҳр қўйган кишигина нимагадир эришиши мумкин».

Майкл соатлаб саҳнадан тушмай куйлаб рақс этади. Томоша давомида у бир неча бор саҳна четига ўтиб, кислород ютишга мажбур. Акс ҳолда юраги дош бермаслиги мумкин. Ҳар томоша Майкл уч кило оғирлик йўқотади, шу боис парҳезга жиддий риоя қилмоғи лозим. У шунчаки қорин тўқламайди, балки яна ва яна саҳнага чиқиш учун куч тўплайди. Шу ваздан ҳатто чой ва кофедан ҳам тийилишга мажбур, фақат минерал сув ҳамда айбур мева шарбатларинигина истеъмом қилиши мумкин. Шунингдек, бир миқол ҳам туз ёки шакарга руҳсат йўқ, фақат қайнатишга сабзавотлар, мева ва гуруч. Ҳар бир томошадан сўнг Майкл ярим тунгача ўтириб уни видео орқали назардан ўтказишади. Бирор ери кўнглига ўтирашмаса—тамом, ўша заҳотиёқ ҳамма оёққа турғизилади ва Майкл то ўйлаган нарсасига эришмагунча қайта-қайта машқ қилаверади.

Жексоннинг томошаларида ҳатто уни суратга олаётган операторлар ҳам ўзларини тутишолмайди—турган ерларида рақс эта кетишади, кўшиқларига жўр бўлишади. Шу қадар завқли унинг куй ва рақслари. «Жексоннинг рақслари кишининг ақл-хушини ўғирлайди». Майклни саҳнада кўриш бахтига муяссар бўлган кишиларнинг фикри шундай. Умуман, Майклнинг ҳар бир янги кўшиғи—бу ўзига хос, бе-

такрор томоша, ҳар бир янги мусиқий мажмуаси—мусиқа оламида улкан воқеа. Аксарият кўшиқларини Майкл ёлғиз ўзи ижод этади. Масалан, илк мусиқий албомидagi кўшиқларидан бирини у онасига бағишлаган. Айниқса, мухлислар орасида унинг «Триллер» албомидан жой олган «Мен севган қиз», «Йўлимдан қоч» ва «Билли Жийн» номли кўшиқлари машҳур. Мазкур албомни тайёрлашда Майклга Куинси Жонсдан ташқари Пол Маккартни (Қаранг: «Осмондан тушган тўрт ўғлон», «Ешлик», 1992 йил, 2-чи сон), Эдди Ван Хален сингари қатор таниқли мусиқачилар ёрдам беришган. Шунингдек, Жексон «Капитан Э» номли филми яратишда ҳам озмунча тер тўкмади. Филмда янғорчи барча кўшиқларнинг куйини у басталади. Филми Ҳолливудда машҳур кинорежиссёр Френсис Форд Коппола суратга олди. Бош ролни эса кўшиқчи, раққос ва бастакор... Майкл Жексон ижро этди.

Майкл микроб ва бактериялардан худди ўлимдан қўрққандек қўрқади, уларни инсон умрининг эгови деб ҳисоблайди. Шу боис танишлари билан сўрашаётганида, ҳаттоки меҳмондорчилигу зиёфатларда ҳам қўлқопини ечмайди. Нотаниш одамлар билан эса мутлақо мулоқотда бўлмасликка ҳаракат қилади. Ичмайди, чекмайди, гўштли овқат емайди, наша ва нашавадлардан ҳазар қилади. Унинг нияти—камида 150 йил умр кечириш.

Майкл—бўйдоқ. Бир неча йил муқаддам, Амриқо мусиқачиларининг нуфузли мукофотини қўлга киритганидан сўнг, у ижодини бирмунча бўшаштирди, ҳатто мухбирларга берган интервьюларидан бирида маълум муддат танаффус қилиш ниятида эканини билдирди. Шунингдек, бир пайтнинг ўзида маҳбубаси—таниқли кино артисти Брюк Шелде билан хайрлашиш ниятида эканини ҳам маълум қилди. «Шелде нафақат менга мос эмас, балки кейинги пайтлар довуғим, номини бўлмағур мақсадларда сунистеъмом қиладиган одат ҳам чиқарди», деб айтди у. Орадан кўп ўтмай Майкл машҳур

кино «юлдузи» Элизабет Тейлорнинг даврасида пайдо бўлди. Эши Майклдан салкам икки барабар улдуғ бўлишига қарамай, Элизабет Тейлор Жексон расман қўлини сўраган ягона аёлдир. Тайинки, Тейлор унга рад жавобини берди, бироқ сезишимизча, Майкл бундан заррача ўксигани йўк.

Вақтни киборларнинг ўзлари каби зерикари давраларида беҳуда ўтказишу шаънига ёғдирилайётган маза-бемаза мақтовларни тек эшитиб ётишдан ҳеч қандай наф йўқлигини Жексон жуда тез тушуниб етди. Ҳа, асло яхшиликка олиб келмайди бу. Рақиблари ҳам оғизларини очиб ўтиришмагандир ахир. Пайтни бой бергудек бўлса, кейин икки дунёда ҳам уларни қувиб етолмайди.

Ва Жексон яна аввалгидек шижоат билан ижодга шўнғиди.

Майклнинг ёр-биродарлари доираси ниҳоятда тор. У кўпроқ ҳайвонлари билан ёлғиз қолишни ёқтиради. Булар—Луи лақабли лама, Мистер Тиббсон лақабли муфлон*, Баблз лақабли шимпанзе ҳамда узунлиги бир метру саксон сантиметрли Крушер лақабли бўғма илон. Айниқса, Крушер билан Баблзга қаттиқ меҳр қўйган у. Шу қадар боғланиб қолганки уларга ҳатто сафарга ҳам ўзи билан бирга олиб кетади. Кўпгина мамлакатларга, хусусан, Шветсияга ҳайвон билан кириш таъқиқланган. Агар шветсиялик қонуни посбонлари ҳадеб тихирлик қилаверишса, билингки, Жексоннинг мазкур мамлакатдаги томошаларига сотилган

* Лама, муфлон—Жанубий Амрикода яшовчи ёввойи ҳайвонлар.

патталар пули эгаларига қайтарилади—томошалар бекор қилинади, Жексон ортга қайтиб кетишни лозим топади. Шимпанзе ҳамда бўғма илон ҳатто у билан битта хонада ухлайди, битта дастурхондан тановул қилади. Шимпанзе учун дунёдаги энг уста чеварларга асл матолардан махсус либослар буюртирилади. Майкл уни рақс тушишга, турли спорт машқларини бажаришга ўргатган. У бемалол чанғида уча олади. Майкл уни казо-казолар билан расмий учрашувларга ҳам баъзан бирга олиб боради. Шимпанзе учун махсус паспорт ҳамда унинг СПИД билан касалланмаганига кафолат берувчи тиббий гувоҳнома ҳам олинган.

Майкл Жексоннинг шу кунгача тўплаган жами маблағи ҳамда мол-мулки 50 милён долларга тенг деб баҳоланган. Бироқ моҳиятдан беҳабар айрим мутаассиб кишилар бу рақамни эшитиб очикчасига кулган пайт ҳам бўлди. Масалан, Жексон яқиндагина бир неча милён доллар эвазига машҳур «Битлз» гуруҳининг 251 қўшигини сотиб олди ва уларга якка эгаллик қилиш ҳуқуқини қўлга киритди. Мазкур қўшиқлар дунёнинг тўрт бурчагида машҳурлиги ҳамда ҳар йили милёнлаб нусхаларда пластинкаларда чоп этилишини ҳисобга олсак, бу жуда катта даромад демакдир.

Оврупонинг энг йирик шаҳарларидан бири ҳисобланмиш Парижда қўйилган иккита томошанинг ўзиёқ Майклга уч ярим милён доллардан ортиқ соф даромад келтирди. Бунга эришгунча эса Жексоннинг вакиллари томоша ташкилотчилари билан салкам олти ой музокара олиб боришди. Майда иккир-чи-

кирларгача тарозига солиб кўрилди. Салгина ён бериш ҳам Жексонни даромаддан маҳрум этиши мумкин эди.

1988 йили Майкл 30 ёшга тўлди. «Юманите» мухбирининг ёзишича, Жексоннинг сўнгги қўшиқларида, хусусан, «Бэд» («Нобакор») номли мусиқий мажмуасидаги қўшиқларда ижтимоий ноҳақликларга қарши исён сезилади. Мазкур мажмуадан жой олмиш «Кўзгудаги одам» қўшиғида чиндан ҳам Жексон ижодининг янги-янги қирралари очилган. Қўшиқ — Хиросимага атом бомбаси ташланиши ҳамда унинг даҳшатли оқибатлари ҳақида. Мазкур мажмуадан тушган даромаднинг катта қисми рақ касали билан оғрувчи амриколик болалар жамғармасига ўтказилгани ҳам Жексоннинг кейинги йиллар ичида ўз қарашларини кескин ўзгартирганидан далолат беради.

Ҳолливуд яқинида мусиқа «юлдузи»нинг пулларига «Майкл Жексон» номли махсус касалхона барпо этилган. Бу ерда (асосан—қаҳрамонимиз ҳада этган пуллар ҳисобига) балоғат ёшига етиб улгурмаган нашабандлар даволанишади.

Майкл болаларни ниҳоятда яхши кўради. Унинг ўзини ҳам яқин кишилари ҳали «гўдак» деб ҳисоблашади. Бўш қолди дегунча у видео қошига миҳланади, болалигидан ёқтирувчи қўғирчоқ филмларни қайта-қайта томоша қилиб ҳам зерикмайди. Айниқса, унга одамлардан вақт топиб қўнғироқ қилишларини ўтинадиган ўзга сайёралик қиз ҳақидаги қўғирчоқ филм кўпроқ ёқади. Филм охирига бориб Майклнинг миҳжаларида ёш ҳалқаланади. Қизга қўнғироқ қилишни у жуда-жуда истайди. Бироқ, минг афсуски, телефон номерини билмайди...

Адолат АЗИМОВА.

Келгуси сонлар ҳамда 1993 йилда:
«МАДОННА» — ГҶЗАЛЛИК ТИМСОЛИ ДЕМАК»;
«БРУС ЛИ ҲАҚИДА ҲАҚИҚАТ»; «РЭМБӨ УРУШДАН ҚАЙТДИ» (кино «юлдузи» Силвестер Сталлоне); шунингдек, ВИКТОР ЦОЙ, ПАТРИСИЯ КААС, ЖАН КЛОД ВАН ДАММ, АЛЕН ДЕЛОН, ЖАН ПОЛ БЕЛМОНДО.